

С. В. Говін

ГІСТОРЫЯ

БЕЛАРУСКАЙ ЖУРНАЛІСТЫКІ (1563-1917 гг.)

Вучэбна-метадычны комплекс

**мінск
БДУ 2003**

УДК 070(476)(09)(075 8) ББК 76.01(4Бен)я73 Г57

Р э ц е н з е н т ы

доктар гістарычных навук, прафесар // *Сачанка*; кандыдат
філалагічных навук, дацэнт *П Л Дарашчонок*

Рэкамендавана

Вучоным саветам факультэта **журналістыкі** 8 студзеня 2003 г., пратакол № 6

Говін С. В.

Г57 Гісторыя беларускай журналістыкі (1563-1917 гг.): **Вучэб.-метад.**
комплекс / С. В. Говін. - Мн.: БДУ, 2003. - 99 с. 985-445-930-6.

У вучэбна-метадычным комплексе разглядаюцца важнейшыя праблемы станаўлення і развіцця айчынай журналістыкі. Комплекс уключае праграму, лекцыйны курс, планы семінарскіх заняткаў, тэмы курсавых работ, пытанні для экзамену (заліку), тэсты, спіс літаратуры для самастойнай работы.
Для студэнтаў факультэта журналістыкі

УДК 070(476)(09)(075.8) ББК 76.01 (4Бен)я73

**І8ЮЧ 985-445-
930-6**

©ГовінС
В,2003 © БДУ,
2003

УВОДЗІНЫ

Вучэбна-метадычны комплекс «Гісторыя беларускай журналістыкі (1563-1917 гг.)» напісаны ўпершыню. У ім аўтар імкнуўся адысці ад ідэалагічных догм мінулага і на прынцыпова новай аснове разгледзець важнейшыя праблемы станаўлення і развіцця айчыннай журналістыкі. Зроблена гэта ў адпаведнасці з сучаснымі патрабаваннямі да аб'ектыўнага асвятлення ролі перыядычнага друку ў розных перыяды жыцця беларускага народа - у складзе магутных еўрапейскіх дзяржаў - Рэчы Паспалітай і Вялікага княства Літоўскага, Расійскай імперыі

У розных часы, асабліва ў другой палове XIX ст., калі надзеі на праведзеную ў лютым 1861 г. царскімі ўладамі зямельную рэформу не спраўдзіліся, працягвалася барацьба беларускага народа за сацыяльную і нацыянальную незалежнасць. Садзейнічала гэтаму перш за ўсё паўстанне 1863-1864 гг., рэвалюцыйная і журналісцкая дзейнасць слаўнага сына беларускага народа Кастуся Каліноўскага. Яго «Мужыцкая праўда», польскамоўныя газеты «Хоронгев свободы» («Сцяг свабоды» і «Глос з Літвы» («Голас з Літвы»)), ініцыятарам стварэння якіх ён быў, сталі ўзорам рэвалюцыйнай публіцыстыкі для наступных пакаленняў рэвалюцыянераў - ад беларускіх народнікаў на чале з часопісам «Гомон» да газет Беларускай сацыялістычнай грамады «Наша доля», «Наша ніва», «Грамада», а таксама «Дзянніцы», «Светача», «Гомана», «Вольнай Бсларусі» і інш.

Пачынаецца ВМК новымі звесткамі з гістарыяграфіі беларускай журналістыкі — расповедам пра першую друкаваную беларускамоўную газету-аднадзёнку «Новіны грозныя а жалостлівае...», выдадзеную ў 1563 г. Газета выйшла амаль на паўтара стагоддзя раней, чым расійскія «Ведомости» (1703) ды і першыя друкаваныя выданні многіх еўрапейскіх краін. У комплексе грунтоўна аналізуецца дзейнасць «Губернских ведомостей» на Беларусі, упершыню даследуюцца афіцыйныя рэлігійныя выданні - друкаваныя органы Рускай Праваслаўнай царквы на Беларусі - «Епархиальные ведомости», паўней расказваецца пра выхаваўчую ролю дзіцячага часопіса «Лучынка», іншых выданняў 1914-1917 гг., якія змагаліся за беларускую нацыянальную ідэю, выхоўвалі ў беларускага народа пачуццё нацыянальнай самасвядомасці. Спрыялі гэтаму знакамітыя беларускія пісьменнікі і публіцысты, што выступалі ў гэты перыяд у друку, К. Каліноўскі, У. Сыракомля і А. Кіркор, Я. Купала і Я. Колас,

М. Багдановіч і М. Гарэцкі, С. Палуян і А. Гмырак, Я Лучына і Цётка, К. Каганец і З Бядуля, В. Ластоўскі і А Луцкевіч, Б. Тарашкевіч і А. Уласаў, Я. Лёсік і А. Смоліч і інш Творчасць шмат каго з іх праз дзесяцігоддзі забыцца зноў вярнулася да беларускага чытача.

Вучэбна-метадычны комплекс «Гісторыя беларускай журналістыкі (1563-1917 гг.)» складзены ў адпаведнасці са стандартам вышэйшай адукацыі Е 23 01 08 «Журналістыка» для студэнтаў факультэта журналістыкі ўсіх форм навучання і ўсіх спецыяльнасцей і ўключае праграму і лекцыйны курс; тэматычны план і планы семінарскіх заняткаў; тэмы курсавых работ; пытанні для экзамену (заліку); тэсты для прамежкавых залікаў; спіс літаратуры (першакрыніцы, абавязковая і дадатковая) для самастойнай работы студэнтаў.

АРГАНІЗАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНЫ РАЗДЕЛ

МЭТА КУРСА

«Гісторыя беларускай журналістыкі» з'яўляецца адной з асноўных спецыяльных дысцыплін на факультэце журналістыкі. Яна знаёміць будучых журналістаў са станаўленнем і развіццём перыядычнага друку на Беларусі, развіццём фамадскай думкі і нацыянальнай самасвядомасці беларусаў, ролю сродкаў масавай інфармацыі ў фарміраванні беларускай дзяржаўнасці, эканамічным, палітычным, сацыяльным і культурным жыццём беларускага народа.

ЗАДАЧЫ КУРСА

1. Вывучыць гісторыю станаўлення і развіцця СМІ Беларусі
2. Патлумачыць гістарычныя прычыны развіцця друку Беларусі.
3. Вызначыць тыпалогію перыядыкі Беларусі.
4. Паказаць СМІ Беларусі як неад'емную частку грамадска-палітычнага, сацыяльна-эканамічнага і культурнага жыцця беларусаў і іх ролю ў барацьбе за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне, за родную мову і літаратуру
5. Пазнаёміць з жанравымі і мастацкімі асаблівасцямі публіцыстыкі ў перыядыцы ў розныя перыяды яе існавання.
6. Прывесці ўзоры публіцыстычнай спадчыны ў дынаміцы яе развіцця ад творчасці рэвалюцыйных дэмакратаў - К. Каліноўскага і іншых - да вяршынь публіцыстыкі журналістаў канца XIX - пачатку XX ст. Я. Купалы, Я. Коласа, М. Багдановіча, А. Луцкевіча, В. Ластоўскага, Я. Лёсіка і інш.

МЕСЦА КУРСА У ПРАФЕСІЙНАЙ ПАДРЫХТОЎЦЫ ЖУРНАЛІСТАЎ

Курс «Гісторыя беларускай журналістыкі (1563-1917 гг.)» прадстаўляецца як гісторыка-тэарэтыка-практычны, бо ўключае ў сябе як гістарычныя веды па станаўленні і развіцці перыядычнага друку ў

Рэспубліцы Беларусь (Вялікае княства Літоўскае, Паўночна-Заходні край), так і тэарэтыка-практычныя - арганізацыя работы рэдакцый, ідэйна-тэматычны змест газет і часопісаў, жанравыя і мастацкія асаблівасці публіцыстыкі.

Прадастаўлены комплекс можа выкарыстоўвацца студэнтамі ўсіх форм навучання і ўсіх спецыяльнасцей і спецыялізацый, у тым ліку «Журналістыка», «Міжнародная журналістыка», «Літаратурная работа», «Інфармацыя і камунікацыя». Ён вывучаецца нароўні з такімі курсамі, як «Гісторыя Беларусі», «Гісторыя беларускай літаратуры».

Пры падрыхтоўцы комплексу аўтарам выкарыстаны шматгадовы вопыт вучэбнай і даследчай работы на кафедры гісторыі журналістыкі і літаратуры. У пэўнай ступені яму прыходзілася быць першаадкрывальнікам у распрацоўцы некаторых праблем курса.

ПАТРАБАВАННІ ДА ЗАСВАЕННЯ КУРСА

У выніку засваення курса студэнт факультэта журналістыкі павінен будзе:

- ведаць гісторыю беларускай журналістыкі, асноўныя этапы яе станаўлення і развіцця;
- глыбока разбірацца ў глыбінных працэсах барацьбы беларускага народа за сваю сацыяльную і нацыянальную незалежнасць;
- вывучыць праграмныя, тактычныя ўстаноўкі, формы і метады работы розных партый - ад правага да цэнтрэскага і левага накірункаў, - што ствараліся ў другой палове XIX - пачатку XX ст. і іх друку;
- вывучыць формы і метады работы рэдакцый, іх масавай работы;
- пазнаёміцца з узорамі публіцыстыкі вывучаемага перыяду, каб выкарыстоўваць іх у паўсядзённай журналісцкай рабоце.

**ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН
ЛЕКЦЫЙНАГА КУРСА
«ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСКАЙ ЖУРНАЛІСТЫКІ
(1563-1917 гг.)»**

№ п/п	Назва тэмы курса	Колькасць гадзш
1	Уводзіны. Прадмет і задачы курса	2 2
2	Тэма 1. Узнікненне друкаваных перыядычных выданняў на тэрыторыі Беларусі	2 2 2
3 4 5	Тэма 2. Друк Беларусі напярэдадні і ў час паўстання 1863-1864 гг. Тэма 3. Беларуская журналістыка ў парэфар-менны перыяд	
6	Тэма 4. Друк Беларусі ў перыяд стварэння рухаў і арганізацыі партый (1895-1904 гг.)	2 4
7 8	Тэма 5. Беларуская журналістыка ў гады першай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі ў Расіі (1905-1907 гг.) Тэма 6. Журналістыка Беларусі ў перыяд нарастання рэвалюцыйнай барацьбы і першай сусветнай вайны (чэрвень 1907 г. - люты 1917 г.) Тэма 7. Друк Беларусі ў час падрыхтоўкі і правядзення кастрычніцкага перавароту (сака-вік - кастрычнік 1917 г.)	
	Усяго	16

ПРАГРАМА КУРСА
«ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСКАЙ ЖУРНАЛІСТЫКІ (1565-1917 гг.)».
ПЛАНЫ СЕМІНАРСКІХ ЗАНЯТКАЎ

УВОДЗІНЫ. ПРАДМЕТ І ЗАДАЧЫ КУРСА

Значэнне сродкаў масавай інфармацыі (СМІ) - друку, радыё, тэлебачання — у жыцці грамадства надзвычай вялікае. Яны з'яўляюцца своеасаблівым барометрам, які праўдзіва адлюстроўвае палітычную, эканамічную, сацыяльную і культурную моц дзяржавы.

У розныя перыяды да СМІ з боку ўлад былі розныя адносіны. Так, у часы, калі Беларусь уваходзіла ў склад Рэчы Паспалітай, а затым была далучана да Расіі, на яе тэрыторыі распаўсюджваліся толькі польска- ці рускамоўныя афіцыйныя выданні, праз якія ўлады паланізавалі ці русіфіцыравалі народы нацыянальных меншасцей, у тым ліку і беларускі. І толькі пазней (2-я палова XIX ст.), калі ў Расіі пачалі з'яўляцца прыгоатыны выданні ці выданні ліберальна-буржуазнага накірунку, яны з пэўным спачуваннем пачалі ставіцца да народаў нацыянальных меншасцей, знаёміць сваіх чытачоў з іх гісторыяй, жыццём, традыцыямі, сучасным становішчам.

Яшчэ на пачатку 90-х гг XX ст беларуская афіцыйная гістарыяграфія журналістыкі лічыла, што на тэрыторыі Беларусі першая друкаваная газета з'явілася ў 1760 г. Гэта было польскамоўнае (Беларусь тады ўваходзіла ў склад Польшчы) выданне «Газета літэрацка віленьска» («Віленская літаратурная газе-та») - пазней памяняла назву на «Літоўскі веснік» («Віленскі веснік»).

На самай жа справе першая газета ў Беларусі (Вялікім княстве Літоўскім) з'явілася ў 1563 г. Гэта была беларускамоўная газета-аднадзёнка «Новіны гроз-ныя а жалостлівыя о нападе княжати Московского Івана на землю руску, которі то князь паленьнем, тыранством, мордованьнем мест, замков добываньнем ве-ліку і знаменіту шкоду вчыняет. З доданьнем релацый Его Мілості Гетмана ВКЛ княжати Радзівілла о порахцы места Полоцкого, 1562». Чаму пэты і іншыя фак-ты замоўчваліся як у гісторыі рускай, так і бальшавіцкай, і партыйна-савецкай журналістыкі ў СССР? А таму, што КПСС было нявыгодна, каб беларусы ве-далі, што іх культура старажытная, што іх выдавецкая справа шпарка раз-вівалася задоўга да пачатку развіцця рускай, што першая друкаваная газета ў

Беларусі з'явілася амаль на паўтара стагоддзя раней за «Ведомоста» (1703).

Вывучэнне курса «Гісторыя беларускай журналістыкі» дасць магчымасць студэнтам факультэта журналістыкі пазнаёміцца з тым, як беларускае друкаванае слова праз неверагодныя цензурныя ўмовы ішло да чытача ў часы ру-сіфікацыі, як лепшыя сыны нашага народа выкарыстоўвалі газету ў барацьбе за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне, як яны мужна змагаліся за стварэнне беларускай дзяржавы, як адбываўся працэс Адраджэння.

Вывучэнне курса гісторыі нацыянальнай журналістыкі дапаможа пазнаёміцца з перыядычнымі выданнямі, якія выходзілі ў Беларусі на працягу больш як чатырох стагоддзяў, вывучыць лепшыя ўзоры беларускай нацыянальнай публіцыстыкі, формы масавай работы рэдакцый СМІ.

ТЭМА 1

УЗНІКНЕННЕ ДРУКАВАННЫХ ПЕРЫЯДЫЧНЫХ ВЫДАННЯЎ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ

Эканамічнае і палітычнае становішча Беларусі (другая палавіна XVI - першая палавіна XIX ст.). Узнікненне першых перыядычных выданняў на тэрыторыі Бела-русі. Газета «Новіны грозныя а жалостлівыя о нападе княжати Московского Ивана на землю русску, которі то князь паленьнем, тырансівом, мордованьнем мест, замков добываньнем веліку і знаменпу шкоду вчыняет. З доданьнем релацый Его Мілосгі Гетмана ВКЛ княжати Радзівілла о пораждцы места Полоцкого, 1562» - першае друкаванае выданне (пасля 15 лютага 1563 г.) на беларускай мове. Іншыя газеты-аднадзёнкі, выдадзеныя ў канцы XVI - гачатку XVII ст. - «Новіна іста а правдіва...» (1571), «Эдыкт з замку Полоцкого» (1597), «Новіны о взяты Смоленска...» (1610), «Новіны о шчаслівом поступанні на царство Московское Найяснейшаго Владыслава, Короля Польского, 1617».

Спробы стварэння перыядычных выданняў у першай палавіне XVIII ст. мінскім грамадскім дзеячам С. Шчукам (1707) і грамадскімі дзеячамі горада Нясвіжа «Няс-віжскай газетш.

Выхад «Газеты літэрацкай віленскай» («Віленскай літаратурнай газеты») - 1760 г. Перамена назвы на «Кур'ер літэўскі» («Літоўскі веснік») - 1794 г.

«Gazeta Grodzienska» («Гродзенская газета») - май 1776-1783 гг. - перыядычнае выданне на Беларусі напрыканцы XVIII ст. Газета «Wiadomosci Grodzienskie» («Гродзенскія ведамасш») - лістапад - снежань 1792 г.

Далучэнне Беларусі да Расіі і стварэнне Паўночна-Заходняга краю.

Зацвярджэнне «Палажэння аб стварэнні губернскіх ведамасцей» (кастрычнік 1830 г.). Выхад у Паўночна-Заходнім краі «Витебских губернских ведомо

мостей», «Гродненских губернских ведомостей», «Минских губернских ведомостей», «Могилевских губернских ведомостей» (1838).

Структура губернскіх ведамасцей, кадравыя асаблівасці. Матэрыялы афіцыйнага аддзела. Артыкулы неафіцыйнага аддзела па гісторыі, этнаграфіі, фальклору, статыстыцы. Публікацыя фамазьянскіх актаў, грамат, іншых архіўных гістарычных звестак. Іх значэнне ў вьгеучэнні гісторыі Беларусі. Руб-рыка «Могилевских губернских ведомостей» «Матэрыялы гістарычныя». Літаратурна-крытычныя артыкулы, фельетоны, нарысы і матэрыялы іншых жанраў у віцебскіх, гродзенскіх, мінскіх ведамасцях.

С е м і н а р: ПЕРШЫЯ ПЕРЫЯДЫЧНЫЯ ВЫДАННІ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ

ЛІТАРАТУРА

1. Беларуская журналістыка (1760 - 1917 гг.). Ч. 1. Мн., 1993.
2. *Булацкі Р В, Сачанка І.І, Говш С В* Гісторыя беларускай журналістыкі. Мн., 1979.
3. *Макшиовіч Р* «Навіны грозныя» 1563 года. Да гісторыі зачаткаў беларускіх газетных выданняў. Спадчына, 1994, № 3.
4. *Слука А. Г* Беларуская журналістыка Ч. 1. Мн., 2000.
5. *Цікоўкі М. Я.* 3 гісторыі беларускай журналістыкі XIX стагоддзя. Мн., 1960.

ТЭМА 2

ДРУК БЕЛАРУСІ НАПЯРЭДАДНІ І Ё ЧАС ПАЎСТАННЯ 1863-1864 гг.

Эканамічнае і палітычнае становішча Беларусі напярэдадні і ў час паўстання 1863 г. Адмена прыгоннага права (1861).

Выданне польскамоўнай штотдзённай газеты «Слова» пад кіраўніцтвам У. Спасовіча (С.-Пецяярбург, 1859 г.). Склад рэдакцыі газеты. «Слова» аб выра-шэнні сялянскага пытання, стане асветы народа, міжнародным жыцці.

Спробы выдання рускамоўных - часопіса «Белорусский вестник» (г. Магілёў, 1860 г., рэд. Ст. Акрэйц), газеты «Будильник» (г. Віцебск, 1861 г., рэд. В. Пюці і І. Мяшчэрын), беларускамоўнага часопіса «Друг народа» («Рус-ское чтение»)- г. Вільня, 1862 г. Праграма часопіса «Друг народа».

Выдавецкая і рэдактарская дзейнасць Кастуся Каліноўскага. Газета «Мужыцкая праўда» (1862-1863 гг.) - рэвалюцыйна-дэмакратычны друкаваны ор-

ган беларускага народа. Праграма выдання. «Мужыцкая праўда» аб рэформе 19 лютага 1861 г., сялянскім пытанні, рэкруцтве, народнай адукацыі. Прапаганда на старонках газеты ідэі народнай рэвалюцыі. Нацыянальная ідэя ў газеце.

Жанравыя і мастацкія асаблівасці «Мужыцкай праўды». Распаўсюджванне газеты. Значэнне газеты «Мужыцкая праўда» ў барацьбе беларускага народа за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне.

Удзел К. Каліноўскага ў выданні польскамоўных газет «Хоронгв свободы» («Сцяг свабоды») - 1863 г., «Głos z Litwy» («Голас з Літвы»)- 1864 г.

Значэнне публіцыстычнай творчасці Кастуся Каліноўскага ў беларускім Адраджэнні.

«Вшёнскмй веспшк» у 60-я гады. А. Кіркор — рэдактар газеты. «Вшёнскмй вестннк» у час паўстання 1863—1864 гг. Матэрыялы газеты аб гісторыі Беларусі. Этнаграфія, фальклор і мастаіава ў газеце.

«Губернские ведомости» ў 60-я гады. Часопіс «Вестник Юго-Западной и Западной России» («Вестник Западной России») — Кіеў, Вільня, 1862-1871 гг. пад кіраўніцтвам К. Гаворскага.

Ідэйна-тэматычны змест часопіса.

Се м і н а р: ДРУК БЕЛАРУСІ Ў 60-70ГГ. XXст. ЛІТАРАТУРА

- 1 **Александровіч С Х** Пуцявіны роднага слова. Мн., 1971 2. Беларуская журналістыка (1760-1917 гг.). Ч. I. Мн., 1993.
- 3 Беларуская літаратура XIX стагоддзя. Хрэстаматыя. Пад. рэд. А Лойкі і В. Рагойшы. Мн., 1988.
- 4 *Булацкі Р В, Сачанка І І, Говін С В* Гісторыя беларускай журналістыкі. Мн., 1979.
- 5 *История белорусской дооктябрьской литературы.* Мн., 1977.
6. *Кастусь Калтоўскі* За нашу вольнасць. Ма, 1999.
7. *Кісялеў Г* Радаводнае дрэва. Каліноўскі - эпоха - папличнікі. Мн., 1994.
8. *Лойка А А* Гісторыя беларускай літаратуры. Дакастрычніцкі перыяд. У 2-х ч. Ч I. Выд. II. Мн., 1989.
- 9 *Лушчыцкі І Н* Нарысы па гісторыі грамадска-палітычнай і філасофскай думкі ў Беларусі ў другой палавіне XIX веку. Мн., 1958.
10. *Майхровіч А С* Белорусские революционные демократы. Важнейшие аспекты мировоззрения. Мн., 1977.
- 11 *Самбук С М.* Общественно-политическая мысль Белоруссии во второй половине XIX века. Мн., 1976.
- 12 *Слука А Г* Беларуская журналістыка Ч. 1. Мн., 2000.
13. *Цікоцкі М Я* 3 гісторыі беларускай журналістыкі XIX стагоддзя. Мн., 1960

14. Цьвікевіч Аляксандр «Западно-русском». Нарысы з гісторыі грамадскай думкі на Беларусі ў XIX і пачатку XX в. Мн., 1993.
15. Шалькевич В. Ф. Кастусь Калиновский. Страницы биографии. Мн., 1988.

ТЭМАЗ

БЕЛАРУСКАЯ ЖУРНАЛІСТЫКА Ў ПАРЭФОРМЕННЫ ПЕРЫЯД

Эканамічнае і палітычнае становішча Беларусі ў 70-80-я гг. XIX ст.

Развіццё рэвалюцыйнага народніцкага друку ў Паўночна-Заходнім краі, яго ўзаемасувязь з агульнарасійскім рухам.

Пачатак выдавецкай дзейнасці беларускіх народнікаў. Лістоўка «К белорусской молодежи», брашуры «Письма о Белоруссии. Письмо первое» (16 снежня 1882 г.) Данілы Баравіка, «Послание к землякам-белорусам. По поводу первого письма о Белоруссии» (1 студзеня 1884 г.) Шчырага Беларуса. Ідэйна-іэматычны змест лістовак і брашур.

Часопіс «Гомон» (1884). Гісторыя стварэння часопіса. Прафамныя матэрыялы выдання. Прапаганда ў часопісе вызваленчай барацьбы. Нацыянальная праблема на старонках «Гомона».

Значэнне выдавецкай дзейнасці беларускіх народнікаў у нарастанні барацьбы за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне беларускага народа.

Стварэнне «Епархиальных ведомостей» у Паўночна-Заходнім краі.

Газета «Минский листок» (1886-1902) - першая прыватная грамадска-літаратурная газета на Беларусі. Штат супрацоўнікаў. Адрэзкі газеты. Паказ «Минским листком» жыцця беларускіх сялян і рабочых. Асветленне эканамічнага і палітычнага жыцця ў Расіі і за мяжою.

«Минский листок» і беларуская культура. Матэрыялы па гісторыі Беларусі М. Доўнар-Запольскага, прапаганда ў газеце рэалізму, народнасці, ідэйнасці, гуманістычнай накіраванасці літаратуры і мастацтва. Публікацыя ў газеце паэмы «Тарас на Парнасе» (1889).

Літаратурная і публіцыстычная работа ў «Минском листке» Янкі Лучыны, Дарафея Бохана, Каруся Каганца, Адама Бярозы, Рыгора Цягло і інш.

«Минский листок» і цензура.

Значэнне «Минского листка» для развіцця журналістыкі на Беларусі.

«Виленский вестник» у 70-80-я гг. XIX ст.

«Губернские ведомости» ў парэформенны перыяд.

Се м і н а р: БЕЛАРУСКАЯ ЖУРНАЛІСТЫКА Ў ПАРЭФОРМЕННЫ ПЕРЫЯД

ШТАРАТУРА

1. *Александровіч С Х* Пуцявіны роднага слова. Мн., 1971.
2. Беларуская журналістыка (1760-1917 гг.) Ч 1 Мн., 1993.
3. *Булацкі Р В., Сачанка І І, Говіш С В* Псторыя беларускай журналістыкі. Мн., 1979.
4. Публіцыстыка беларусскх народнков. Мн., 1983.
5. *Самбук С М* Общественно-политическая мысль Белоруссии во второй половине XIX века. Мн , 1976
6. *Самбук С М* Революционные народники Белоруссии. Мн., 1972.
7. *Слука А Г* Беларуская журналістыка. Ч 1. Мн., 2000.
8. *Федорова Т Н* Общественно-политическая мысль в Белоруссии и «Минский листок» (1886-1902 гг.). Мн., 1966.
9. *Цікоцкі М Я* 3 гісторыі беларускай журналістыкі XIX стагоддзя. Мн., 1960.

ТЭМА4

ДРУК БЕЛАРУСІ Ў ПЕРЫЯД СТВАРЭННЯ РУХАЎ І АРГАНІЗАЦЫІ ПАРТЫЙ (1895-1904 гг.)

Эканамічнае і палітычнае становішча Беларусі ў канцы XIX - пачатку XX ст. Актывізацыя рабочага руху. Стварэнне рухаў і арганізацыя партый: Усеагульны яўрэйскі рабочы саюз у Літве, Польшчы і Расіі (Бунд), 1897; Ра-сійская сацыял-дэмакратычная рабочая партыя (РСДРП), 1898; Партыя сацыял-лістаў-рэвалюцыянераў (эсэры), 1901; Беларуская сацыялістычная грамада (БСГ), 1903. Пачатак іх выдавецкай дзейнасці.

Стварэнне грамадска-палітычнай і літаратурнай газеты «Северо-Западный край» (1902-1905). Склад супрацоўнікаў рэдакцыі. Два перыяды ў дзейнасці газеты. Адрэзкі газеты.

«Северо-Западный край» і развіццё нацыянальнай культуры беларускага народа. Крытыка газетай мяшчанства. Паказ эканамічнага і палітычнага становішча сялян і рабочых. Прапаганда ў газеце марксісцкай тэорыі. Артыкулы У. Леніна ў газеце. Матэрыялы па гісторыі і філасофіі. Літаратурны адрэзкі ў газеце. Публікацыя верша Я. Купалы «Мужык».

Публіцыстычная і літаратурная работа ў газеце М. Мысаўскога, Д. Бохана, Я. Окунева і інш.

«Внленский вестник» у канцы XIX - пачатку XX ст.

«Губернские ведомосга» ў канцы XIX ст.

**Се м і н а р: БЕЛАРУСКАЯ ЖУРНАЛІСТЫКА Ў КАНЦЫ ХІХ - ПАЧ
АТКУ ХХ ст.**

ШТАРАТУРА

1. *Александровіч С Х.* Пуцявіны роднага слова. Мн., 1971.
2. Беларуская журналістыка (1760-1917 гг.). Ч. 1. Мн., 1993.
3. *Булацкі Р В, Сачанка І І, Говен С В* Псторыя беларускай журналістыкі. Мн., 1979.
4. *Ефремова О Н* Из истории общественной мысли конца XIX-начала XX века. Мн., 1972.
5. *Рожин Н В* Газета «Северо-Западный край». Мн., 1970.
6. *Слука А Г* Беларуская журналістыка. Ч. 1. Мн., 2000.

ТЭМА5

**БЕЛАРУСКАЯ ЖУРНАЛІСТЫКА Ў ГАДЫ ПЕРШАЙ
БУРЖУАЗНА-ДЭМАКРАТЫЧНАЙ РЭВАЛЮЦЫІ Ў РАСП
(1905-1907 гг.)**

Эканамічнае і палітычнае становішча Беларусі ў гады першай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі ў Расіі. Водгукі ў Беларусі на падзеі Крывавай ня-дзелі, маніфеста 17 кастрычніка, снежаньскага ўзброенага паўстання (1905), руска-яшнскай вайны.

Актыўізацыя палітычнай і выдавецкай работы камітэтаў і груп РСДРП, Бунда, эсэраў, меншавікоў, БСГ. Выпуск пракламацый, лістовак, зваротаў Мінскай, Гомельскай, Магілёўскай, Віцебскай, Слуцкай, Пінскай, Бабруйскай і іншых фуп сацыял-дэмакратаў. Лістоўкі Палескага камітэта РСДРП (Гомель) «Да ўсіх!», «Воля царская», «Да сялян», «Пярэдадзень рэвалюцыі»; Паўночна-Заходняга камітэта РСДРП (Мінск) - «Новая мабілізацыя», «Да мінскіх грама-дзян», «Да салдат», «Праўда аб вайне», «Цар, папы і рабочыя», «Да навучэнцаў», «Царскія перамогі і нашы патрабаванні», «Слова і справа», «Палітычная адука-цыя»; БСГ — «Царова дума» і інш.

Выпуск першых перыядычных падпольных газет «Летучий листок Го-мельского районного комитета Российской социал-демократической рабочей партии», «Листок Полесского комитета» («Летучий листок Полесского комите-та», «Полесский листок»), «Листок Северо-Западного союза», «Минский летучий листок» (Мінск). Ідэйна-тэматычны змест выданняў сацыял-дэмакратаў.

Стварэнне сацыял-дэмакратычнай салдацкай газеты «Солдатская воля» (Гродна), 1906 г. Адлюстраванне ў газеце жыцця царскай арміі.

Уплыў камітэтаў РСДРП на іншыя выданні: «Труд» (Гомель), 1905-1906 гг.

«Наша доля» - першая масавая легальная газета на беларускай мове. Псторыя стварэння газеты. Склад рэдакцыі. Аўтарскі актыў. Праблематыка

газеты. Абарона газетай «Наша доля» сацыяльных і нацыянальных правоў беларускага народа. Барацьба за вырашэнне сялянскага пытання, удзел у выбарчай кампаніі ў мясцовыя органы кіравання і ў Дзяржаўную думу.

Беларуская мастацкая літаратура на старонках «Нашай долі». Цётка, Якуб Колас, Ядвігін Ш. і іншыя беларускія пісьменнікі і публіцысты ў газеце.

Жанры газеты. Мастацкія асаблівасці публікацый «Наша доля» і цензура.

Значэнне «Нашай долі» ў развіцці беларускай нацыянальнай журналістыкі.

Стварэнне газеты «Наша ніва». Праблематыка газеты.

Стварэнне ліберальна-буржуазных рускамоўных перыядычных прыватных выданняў у Мінску, Віцебску і іншых гарадах Беларусі - «Голос провинции», «Жизнь провинции», «Украина», «Витебский голос» і інш.

«Виленский вестник» у гады першай рэвалюцыі.

«Губернские ведомости» ў 1905-1907 гг.

Се м і н а р: БЕЛАРУСКАМОЎНАЯ ЖУРНАЛІСТЫКА Ў ГАДЫ ПЕРШАЙ БУРЖУАЗНА-ДЭМАКРАТЫЧНАЙ РЭВАЛЮЦЫІ Ў РАСІІ (1905-1907 гг.)

ЛІТАРАТУРА

1. *Александровіч С. Х* Пуцявіны роднага слова Мн., 1971.
2. Беларуская журналістыка (1760-1917 гг.). Ч. 1. Мн., 1993.
3. *Булацкі Р В, Сачанка І І, Говін С В* Псторыя беларускай журналістыкі. Мн., 1979.
4. *Конон В М* Проблемы искусства и эстетики в общественной мысли Белоруссии в начале XX века. Мн., 1985.
5. *Луцкевіч Ант* За дваццаць пяць гадоў (1903-1928). Мн., 1991.
6. «Наша доля». Перадрук. Мн., 1991.
7. «Наша ніва». Перадрук. Мн., 1993. Вып. 1. 1996. Вып. 2. 1999. Вып. 3.
8. *Слука А Г* Беларуская журналістыка. Ч. 1. Мн., 2000.

ТЭМА 6

**ЖУРНАЛІСТЫКА БЕЛАРУСІ Ў ПЕРЫЯД
НАРАСТАННЯ РЭВАЛЮЦЫЙНАЙ БАРАЦЬБЫ
І ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ
(чэрвень 1907 г.-люты 1917 г.)**

Эканамічнае і палітычнае становішча Беларусі ў перыяд рэакцыі, новага рэвалюцыйнага ўздыму і першай сусветнай вайны. Нарастанне рэвалюцыйнага

сацыял-дэмакратычнага, нацыянальна-дэмакратычнага і велікарускага шавіністычнага ўздыву ў сувязі з вайной.

Выдавецкая дзейнасць сацыял-дэмакратаў-бальшавікоў, меншавікоў, эсэраў, бундаўцаў у 1907-1917 гг. Лістоўкі камітэтаў РСДРП(б) «Таварышы рабо-чыя!» (Мінск), на беларускай мове «Таварышы салдаты!» (Слуцк), «Таварышы!» (Гомель) і інш.

Газета «Наша ніва». Склад рэдакцыі.

«Наша ніва» аб эканамічным, палітычным, сацыяльным і культурным уціску беларускага народа. Газета і Дзяржаўная дума. Паказ на старонках газеты падзей першай сусветнай вайны. Сялянскае і рабочае пытанні. Міжнароднае жыццё ў газеце. «Наша ніва» аб гісторыі, этнаграфіі, фальклору беларусаў.

Пытанні культуры і літаратуры ў газеце «Наша ніва». Літаратурная крыўка ў газеце.

Пісьменнікі-публіцысты «Нашай нівы» — Янка Купала, Якуб Колас, Ядвігін Ш., Максім Багдановіч, Максім Гарэцкі, Змітрок Бядуля, Цішка Гартны, Сяргей Палуян, Вацлаў Ластоўскі, Лявон Гмырак, Стары Улас, Фабіян Шантыр, Уладзіслаў Галубок, Браніслаў Тарашкевіч, Ангон Луцкевіч і інш.

Рубрыкі газеты. Жанравыя, мастацкія і стылістычныя асаблівасці «Нашай нівы».

«Наша ніва» ў барацьбе супраць буржуазнай прэсы. «Наша ніва» і шгоура.

Формы масавай работы.

Распаўсюджванне газеты.

С. Вольскі, А. Уласаў, Я. Купала - рэдактары «Нашай *твы*».

«Наша ніва» - цэнтр беларускага Адраджэння.

Значэнне газеты «Наша ніва» як вызначальнай з'явы ў арганізацыі беларускай нацыі і стварэнні дзяржаўнасці.

Арганізацыя сельскагаспадарчага часопіса «Саха» (1912). Тэматыка вы-дання.

Першыя беларускамоўныя дзіцячыя выданні — часопісы «Раніца» (г. Пе-цярбург, 1914 г.), «Лучынка» (г. Мінск, 1914 г.). Ідэйна-тэматычны змест часо-пісаў. Творы Б. Тарашкевіча, А. Уласава, Цёткі, А. Паўловіча, Я. Коласа, Яд-вігіна Ш., У. Галубка, Ц. Гартнага, Я. Купалы, М. Арла, Л. Гмырака і іншых у часопісах.

Газеты «Дзянніца», «SWIETAC» («Светач») - г. Петрафад, 1916 г. Газеты аб становішчы ў Беларусі ў час імперыялістычнай вайны. Ц. Гартны, Э. Будзька -рэдактары газет.

Выданне газеты «Нотап» («Гоман») - г. Вільня, 1916-1918 гг. В. Лас-тоўскі - рэдактар газеты. «Гоман» аб беларускім Адраджэнні.

Газеты «Миское слово», «Белорусская жюнь», часопіс «Крестьянин». Іх тэматычны змест.

Газета «Віленскі вестнік» у 1907-1916 гг. Пераезд рэдакцыі ў **Годыя** (1915).

Газеты «Губернскае ведомасна» ў 1907-1917 гг.

Газеты «Епархмальныя ведомасна» ў гады рэакцыі, новага **рэвалюцыйнага** ўздыму і першай сусветнай вайны.

Се м і н а р: БЕЛАРУСКАЯ ЖУРНАЛІСТЫКА Ў 1907-1917 гг.

ЛІТАРАТУРА

1. *Александровіч С Х.* Пуцявіны роднага слова. Мн ,1971 2 Беларуская журналістыка (1760-1917 гг.). Ч. 1. Мн , 1993.
3. *Булацкі Р В, Сачанка І І, Говін С В* Гісторыя беларускай журналістыкі. Мн.1979
4. *Карабан С М* Очерки истории белорусской эстетической мысли и литературной критики Мн , 1971
5. «Наша ніва». Перадрук Мн . 1993 Вып 1 1996 Вып 2. 1999. Вып. 3
6. *Слука А Г* Беларуская журналістыка Ч 1 Мн., 2000.

ТЭМА 7

ДРУК БЕЛАРУСІ Ў ЧАС ПАДРЫХТОЎКІ І ПРАВЯДЗЕННЯ КАСТРЫЧНІЦКАГА ПЕРАВАРОТУ (сакавік - кастрычнік 1917 г.)

Эканамічнае і палітычнае становішча Беларусі пасля перамоп лютаўскай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі 1917 г.

Становішча друку на Беларусі ў сакавіку - кастрычніку 1917 г. Выданні афіцыйных органаў улады, партый і накірункаў. Стварэнне Беларускага нацыянальнага камітэта (БНК) і яго газеты «Вольная Беларусь». Выхад газет «Грама-да», «Гоман», «Хрысціянская думка». Іх ідэйна-тэматычны змест.

Стварэнне Саветаў рабочых, салдацкіх і сялянскіх дэпутатаў і іх друкаваных органаў - газет «Известия Советов». Барацьба сацыял-дэмакратычных-большавіцкіх і меншавіцка-эсэраўскіх накірункаў у Саветах і іх друкаваных органах. «Известия Минского Совета рабочих и солдатских депутатов». М. Фруное - рэдактар газеты. Стварэнне «Крестыянскай газеты».

Выхад армейскіх перыядычных выданняў - газет «Фронт», «Голос II ар-мии», «Голос X армии», «Наша газета» і інш.

Арганізацыя і выхад газеты «Звезда» - першай масавай газеты РСДРП(б) і большавікоў Заходняга фронту ў Беларусі. Газета аб праграме большавікоў па

проблемах вайны, міру і рэвалюцыі. «Звезда» аб адносінах бальшавікоў да сялян, рабочых, салдат, інтэлігенцыі. Газета і вайна. Газета і савецкая ўлада. Газета і праблемы беларускага Адраджэння.

«Звезда» і пытанні літаратуры і мастацтва. Жанры. Мастацкія асаблівасці публіцыстыкі.

«Звезда» і цэюра. Перамена назвы (газеты - «Молот», «Буревестник»).

Публіцысты «Звезды» - А. Мяснікоў, М. Фруное, В. Кнорын, К. Ландэр, В. Фамін, Б. Позерн, І. Любімаў, Р. Пікель і інш.

Формы масавай работы рэдакцый.

Распаўсюджванне газет.

Значэнне беларускай журналістыкі дакастрычніцкага перыяду ў фарміраванні беларускай нацыі, у працэсе Адраджэння.

Се м і н а р: ІДЭЙНЫЯ ПОШУКІ Ў ДРУКУ БЕЛАРУСІ Ў ЛЮТЫМ - КАСТРЫЧНЖУ 1917 г.

ЛІТАРАТУРА

Беларуская журналістыка (1760-1917 гг.). Ч. 1. Мн., 1993.

Булацкі Р В, Сачанка І І Говін С В Псторыя беларускай журналістыкі. Мн., 1979.

Ефремова О. М Газета «Звезда» и ее роль в распространении марксизма в Белоруссии. Мн., 1977.

Зяртыцкі М. С Газета «Звезда» ў барацьбе за перамогу Кастрычніцкай рэвалюцыі ў Беларусі. Мн., 1957.

Марцэле С. В. Печать Советской Белоруссии. Мн., 1967.

Слука А. Г. Беларуская журналістыка. Ч. 1. Мн., 2000.

ЛЕКЦЫЙНЫ КУРС

ТЭМА I

УЗНІКНЕННЕ ДРУКАВАННЫХ ПЕРЫЯДЫЧНЫХ ВЫДАННЯЎ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ

Першыя друкаваныя перыядычныя выданні на Беларусі ўзніклі ў часы Вялікага княства Літоўскага (XIII-XVІІІ ст.), у магутнай дзяржаве, частку якой складае сучасная Рэспубліка Беларусь, уключанай у агульнаеўрапейскі грамадска-палітычны і культурна-асветніцкі працэс. Кнігадрукаванне (а крыху

пазней і выданне перыёдыкі) і было звязана з агульнаеўрапейскім. Як вядома, першую беларускамоўную кнігу выдаў Франш>юк Скарына ў 1517 г. у Празе (Чэхія). Менавіта гэты гістарычны факт гаворыць аб беларусах як аб народзе адукаваным, культурным, маючым глыбокія гістарычныя карані, а пра беларускую творчую інтэлігенцыю як высокапрафесійную. Ф. Скарына паспрыяў таму, што праз непрацяглы час у многіх гарадах і мястэчках ВКЛ -Вільні, Брэсце, Нясвіжы, Цяпіне, Заблудове, Заслаўі і іншых - былі пабудаваны друкарні, якія пачалі выконваць велізарную ролю шнтраў асветы, выпуску кніжнай і іншай друкаванай прадукцыі, у тым ліку і газет.

Сёння ўжо дакладна вядома, што першай друкаванай газетай, што выйшла на тэрыторыі Беларусі, была газета-аднадзёнка «Новіны грозныя а жалостлівыя о нападе княжати Московского Івана на землю русску, которі то князь паленьем, тыранством, мордованьнем мест, замков добыгоаньнем веліку і знаменіту шкоду вчыняет. З доданьнем релацый Его Мілості Гетмані ВКЛ княжати Радзівілла о порахцы места Полоцкого, 1562».

Упершыню пра гэту і іншыя газеты, што выйшлі крыху пазней, на аснове рукапіснага каталога Бадлейскай бібліятэкі ў Оксфардзе (1684) напісаў Беінг у часопісе БНР «Беларускі сцяг» (Коўна, 1922 г.), затым Р. Максімовіч у зборніку «Запісы», кніга 4 (Мюнхен, 1966 г.)- Артыкул Р. Максімовіча «Навіны грозныя» 1563 г. Да зачаткаў беларускіх газетных выданняў перадрукаваў часопіс «Спадчына» (1994, № 3).

На самой справе газета «Новіны грозныя а жалосглівыя...» выйшла ў 1563 г. і расказвала аб нападе Івана Жахлівага на беларускія землі. Ён 15 лютага 1563 г. захапіў пасля асады беларускі горад Полацк і поўнашхо разбурыў яго. Усё мужчынскае насельніцтва было перабіта, жанчыны і дзеці ўзяты ў палон, а Полацк на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў не мог адбудавацца.

Газета складалася з дзвюх частак. У першай распавядалася пра напад, руйнаванне горада і іншыя яго вынікі. У другой быў надрукаваны загад гетмана ВКЛ князя Мікалая Радзівіла (Рудога) аб абароне горада.

Р. Максімовіч меркаваў, што газета магла быць надрукавана ў Нясвіжы, у друкарні, якую стварыў Сымон Будны, бо шрыфт газеты супадаў са шрыфтам, зробленым Будным, а нясвіжская друкарня ў гэты час была адзінай у ВКЛ, якая мела кірылічны шрыфт, зроблены Будным на аснове скарынінскага. А як жа газета папала ў Англію? Аўтар артыкула ў «Спадчыне» выказваў думку, што газету ў Англію маглі завезці англійскія купцы, якія іпрывязджалі ў ВКЛ са сваімі таварамі, гандлявалі тут, а на радзіму везлі беларускія друкаваныя выданні, якія ў гэты час былі яшчэ вельмі рэдкімі.

Тэма разбурэння і знішчэння горада Полацка войскамі Івана Жахлівага была адлюстравана і ў 1571 г., калі выйшла газета «Новіна іста а правдiва о добыты тыраном московскім места Полоцкого». Затым на працягу некалькіх

дзесяцігоддзяў у ВКЛ выйшлі яшчэ газеты: «Эдыкт з замку Полоцкаго» (1597), «Nova ex Livonia a Tenia anno» (1602), «Новіны о взятї Смоленска, або трыумф радосны» (1610), «Новіны о шчаслівом поступаньні на царство Московское Найяснейшаго Владыслава, Короля Польского. З дрэварытам выабражаючым Дарагабуж і Владыслава, прыймаючага ў абозе паслов масковскіх» (1617). Гэтыя газеіы-аднадзёнкі асвятлялі значныя падзеі ў ВКЛ (затым у канфедэрацыі РП і ВКЛ) і з'яўляліся першай спробай арганізацыі пастаянна выходзячых перыядычных выданняў. У сярэдзіне ХУШ ст. была няудалай спроба арганізаваць «Нясвіжскую газету».

У 1760 г. у Вільні выйшла польскамоўная «Газета літэрацка вільенска» («Вшенская літаратурная газета»), перайменаваная пазней у «Кур'ер літэўскі» («Літоўскі веснік»), затым у «Кур'ер вільенскі» («Віленскі веснік»).

Сярод шпых газет апошняй чвэрці ХУШ ст. можна ведзеліць дзве польскамоўныя газеты, што выходзілі ў Гродне, - «Газета Гродзенска» («Гродзенская газета») - канец мая 1776-1783 (?) гт. і «Вядомосці Гродзенские» («Гродзенскія ведамасці») (лістапад - снежань 1792 г.). «Газета Гродзенска», заснаваная па ініцыятыве гродзенскага старасты Антонія Тызенгаўза (1733-1785), стала даволі вядомым выданнем. Яна выходзіла ў часы канфедэрацыі Рэчы Паспалітай і Вялікага княства Літоўскага па дазволу караля Станіслава-Аўгуста (Панятоўскага) штотыднёва на дзвюх старонках (фармат 15x20 см) і друкавала самую разнастайную шфармацыю аб грамадска-палітычным і эканамічным жыцці ВКЛ, Рэчы Паспалітай, а таксама міжнародныя паведамленні, прыдворную хроніку. Пісала пра ўзаемаадносіны паміж Прусіяй, Аўстрыяй, Расіяй, пра вайну за незалежнасць у будучых ЗША. Змяшчала рэкламу і аб'явы. Аднак змест газеты не заўсёды задаволенасць яе зместам. У рэшце рэшт сваеасаблівым цензарам газеты стаў сакратар Тызенгаўза Сухадолец. «Газета Гродзенска» пасля гэтага страціла пэўную самастойнасць і фаюбычна пачала займацца перадрукам з іншых газет. Рэдагавалася яна супрацоўнікамі пошты. Друкарняй, дзе друкавалася газета, загадваў ксёндз.

«Гродзенскія ведамасці» з'яўляліся друкаваным органам Таргавіцкай канфедэрацыі (1788-1793), саюза магаатаў Рэчы Паспалітай, які прытрым-ліваўся прарасійскай палітыкі. Газета выходзіла два разы на тыдзень (серада, нядзеля). «Гродзенскія ведамасці» выдаваліся напярэдадні апошняга, трэцяга, падзелу Польшчы, таму змест выдання ўвесь час быў скіраваны на расповяд пра работу кіраўніцтва Таргавіцкай канфедэрацыі. Друкаваліся матэрыялы аб пасяджэннях кіраўніцтва саюза, яго рашэннях і распараджэннях. «Вядомосці Гродзенские» паведамлялі аб аўдыенцыі дэлегацыі канфедэрацыі ў Кацярыны II, святкаванні яе імянін у Гродне, прыбыцці сюды генерала М. Галянішчава-Кутузава, стварэнні дэпутацыі для распрацоўкі новай канстытуцыі Рэчы

Паспалітай. «Гродзенскія ведамасці» змяшчалі мясцовую хроніку, матэрыялы, звязаныя з дзейнасцю канфедэрацыі. Некаторыя матэрыялы газеты перадрукоўвалі цэнтральныя польскія выданні. Газета спыніла існаванне ў сувязі з ліквідацыяй Таргавіцкай канфедэрацыі.

З'явіліся звесткі аб тым, што яшчэ ў 1678 г. у Гродне выйшаў першы нумар газеты «Авізы Гродзенскае» («Гродзенскія авізы»), выдання, разлічанага на вузкае кола чытачоў, — паслоў сейма Рэчы Паспалітай, пасяджэнні якога зрэдку праходзілі ў Гродне (як вядома, сейм працаваў у Кракаве).

«Віленская літаратурная газета». «Літоўскі веснік»

Дазвол на выданне штотыднёвай «Віленскай літаратурнай газетш» («Газеты літэрацкай віленскай») быў атрыманы 22 лютага 1760 г ад польскага караля Аўгуста III. У тым жа годзе яна і пачала выдавацца Віленскай езуіцкай акадэміяй (затым Вышэйшай літоўскай школай, ператворанай у 1803 г. у Віленскі імператарскі ўніверсітэт). Першым рэдактарам газеты стаў Францішак Папроцкі (1723-1790), родам з Беларусі. Працаваў ён выкладчыкам у Варшаве, Віленскай езуіцкай акадэміі. Доктар філасофіі. Кіраўнік друкарні акадэміі, у якой газета і пачала выходзіць. У гэты час у якасці дадатку да газеты друкаваліся «Літаратурныя звесткі».

У канцы 1793 г. камергер польскага двара Т. Влодэк атрымаў ад караля Станіслава-Аўгуста дазвол на выданне выключна ў Царстве Польскім газеты пад назваю «Кур'ер літэўскі» («Штоўскі веснік»), якая і замяніла «Віленскую літаратурную газету». У 1794 г. пад новаю назваю яна пачала выдавацца ў Варшаве. Пасля падаўлення паўстання 1794 г. пад кіраўніцтвам Тадэвуша Касцюшкі рэдакцыя спачатку пераехала ў Гродна, а затым зноў у Вільню.

3 4 лістапада 1833 г. па просьбе Віленскага генерал-губернатара газета стала афіцыйным выданнем. «Літоўскі веснік» стаў двухмоўным і з гэтага часу складаўся з 2 частак - афіцыйнай і неафіцыйнай. У 1840 г. па распараджэнні міністра адукацыі Расіі графа Уварава газету перадалі Віленскаму дваранскаму інстытуту (падпарадкоўвалася яму да 1860 г.). Стары рэдактар - выдавец А. Марціноўскі ў 1841 г. адмовіўся ад пасады, і на змену яму прыйшоў вядомы польскі паэт родам з Ашмяншчыны (цяпер Гродзенская вобласць) Антоні Адынец (1804-1885), які радаваў газету да канца 1859 г. У 1841 г. газета стала называцца «Кур'ерам віленскім» («Віленскім веснікам»). Пад гэтай назвай яна выдавалася да канца 1916 г. (у перыяд з кастрычніка 1915 г. - у Гомелі). Пасля падаўлення паўстання 1863-1864 гг. выходзіла толькі на рускай мове (1865). Газета існавала на працягу 156 гадоў.

Выхад «Літоўскага весніка» супаў якраз з трэцім падзелам РП (1795). Яго ідэйна-тэматычны змест быў скіраваны на падтрымку новай улады ў былым

ВКЛ ці, у лепшым выпадку, на лаяльныя адносіны мясцовага насельніцтва да яе. Газета друкавала ўказы і дэкрэты цара, распараджэнні мясцовых улад, шматлікую мясцовую інфармацыю, у тым ліку і на беларускія тэмы, перадрукоўвала матэрыялы з цэнтральных выданняў.

«Губернские ведомости»

У 1826 г. у Расіі быў прыняты новы цэнзурны Статут. Заўважым, што зроблена гэта было адразу пасля снежаньскага паўстання 1825 г. на Сенацкай шпішчы ў С.-Пецярбургу. Сучаснікі яго ахрысцілі «чыгунным», бо быў ён грувасткім, «зашпіленым на ўсе гузікі», што ніжая свабодная дэмакратычная думка не магла ў ім адлюстраватца.

У кастрычніку 1830 г. Сенат выдаў указ аб стварэнні новых перыядычных выданняў, а ў 1837 г. было зацверджана «Палажэнне аб выданні губернскіх ведамасцей». (Зноў зроблена гэта было праз нядоўгі час пасля падаўлення паўстання 1831 г.) Як бачна, царскія ўлады пачыналі ўсё больш і больш карыстацца, як кажуць, і кіем і пернікам, разумеючы вялікую сілу друкаванага слова ў выхаванні насельніцтва.

Такім чынам, «Губернские ведомости» павінны былі стаць афіцыйнымі друкаванымі органамі, праз якія ўлады размаўлялі б з народамі часцей моваю сшы і толькі зрэдку часу мовай угаворвання. У цэнтральных губернях газеты з'явіліся раней, у беларускіх - у 1838 г. Ужо ў гэтым годзе газеты выходзілі ў 42 губернях з 60 існаваўшых. «Губернские ведомости» падпарадкоўваліся непасрэдна губернатарам, але яны, як правіла, і цэнзараванні, і рэдагаванне выданняў даручалі чыноўнікам з канцылярыі губернатара, якія і вызначалі іх «твар». Назвы газет супадалі з назвамі губерняў. У Паўночна-Заходнім краі (Беларусі) гэта былі «Гродненские губернские ведомости» (1838-1915), «Витебские губернские ведомости» (1838—1917), «Минские губернские ведомости» (1838-1917), «Могилевские губернские ведомости» (1838-1917).

Перыядычнасць газет не была пастаяннай, яна вагалася ад аднаго да шасці нумароў на тыдзень. Аб'ём таксама вагаўся ад дзвюх да чатырох палос. Фармат - ад фармату вучнёўскага сшытка да А-2. Наклад - ад некалькіх соцень да некалькіх тысяч асобнікаў. Газеты мелі аддзелы - афіцыйны і неафіцыйны. Неафіцыйны мог выйсці і асобна, калі афіцыйных паведамленняў не набірала на чарговы нумар. А гэта былі ўказы, дэкрэты, распараджэнні цэнтральных і мясцовых улад, спісы кошту тавараў, курс рубля, паведамленні аб судовых працэсах, спісы беглых сялян і г. д. У другім аддзеле друкаваліся справаздачы, статыстычныя агляды, матэрыялы па гісторыі краю, этнаграфіі, фальклору і інш., але і тут забараняўся аналіз грамадскага жыцця, палітычнага ладу, каментарыяў царскіх ці мясцовых указаў і распараджэнняў, друкаванне палемічных ці сатырычных твораў. Такім чынам, нават неафіцыйныя аддзелы,

публікацыі ў якіх былі найбольш цікавымі, становіліся таксама рупарамі самаўладдзя. Вось чаму «Губернские ведомости» ў розных губернях, здавалася, маглі б быць рознымі, а на самой справе амаль аднолькавымі. Справядлівую ацэнку ім даў М. Дабралюбаў: «Эта мертворожденные деташа разных губернских правлегаш быстро превратались в ряд гробов, перед которыми умолкает всякая полемика. потому что на все вопросы они могут отвечать только запахом тления, и никакие трубные голоса не пробудят их от векового сна» («Современник», 1865, №9).

Але «Губернские ведомости» ў Паўночна-Заходнім краі былі амаль ці не адзінымі выданнямі, якія хоць неяк асвятлялі мясцовае жыццё, клопаты народа, яго гісторыю і сучаснасць. Праўда, з-за шалёнай русіфікацыі і дарагавізны (да 6 руб. 50 кап. - гадавая падпіска) газеты не карысталіся папулярнасцю ў чытача.

У час станаўлення з-за адсутнасці кадраў журналістаў неафіцыйны адрзел газет быў на змесце амаль такім жа, як і афіцыйны. Зрэдку друкаваліся «Прибавления» - аб'явы аб гандлі таварамі, цэны на тавары, звесткі аб пажарах, хваробах, самагубствах, перамяшчэнні чыноўнікаў па службе, прапажы дакументаў і г. д. Друкаваліся «сенсацийныя» матэрыялы, разлічаныя на непераборлівы густ, як, напрыклад, вось такое паведамленне: «Незвычайная з'ява адбылася ў Магілёве ў ноч з 24 на 25 лютага, калі ў горад забег шалёны воўк. Ён напаў на двух салдат, работніка пажарнай аховы, пакусаў свінню, затым зноў напаў на салдат. У рэшце рэшт воўк быў забіты» («Могилевские губернские ведомости», 1839, № 5). Яны ж з 1843 г. вялі рубрыку «Гістарычныя матэрыялы», пачаўшы яе вялікім артыкулам «Бітва пры вёсцы Лясной у 1703годзе».

Традыцыйнымі для газет становіліся статыстычныя агляды, часам у іх падавалася настолькі цікавая інфармацыя, што становілася нават публіцыстычнай. Усё часцей «Губернские ведомости» друкавалі матэрыялы па гісторыі, этнаграфіі. Гэта цікава рабілася ў тых газетах, у якіх неафіцыйную частку вялі вядомыя навукоўцы, журналісты, як, напрыклад, вядомы беларускі этнограф Е. Раманаў («Могилевские губернские ведомости»).

З развіццём прамысловасці ў Беларусі на старонках газет часцей сталі друкавацца матэрыялы пра выгаду механізаванага і рацыянальнага вядзення справы, гучалі заклікі вывучаць хімію, механіку, новыя тэхналогіі, гідраўліку, усталёўваць новае абсталяванне і г. д. Сялянам даваліся парады па жывёла-гадоўлі, аграхіміі, прымяненні ўгнаенняў.

«Минские губернские ведомости» ў 40-я гт. XIX ст. шмат увагі ўдзялялі бібліяграфіі, вялі рубрыку «Літаратурныя звесткі», пісалі пра навуковыя адкрыцці, з'явы прыроды (сонечнае зацьменне), лячэнне травамі. Матэрыялы «Думкі аб зубным болі», «Лякарства ад укусу змяй», «Сімпацишэскі сродак ад бародавак», «Склад для пісчых чарніл», «Верны сродак гасіць сажу, што загарэлася ў коміне», «Аб саленні агуркоў» і іншыя павінны былі, на думку

рэдакцыі, павышаць цікавасць да газеты мяшчанства. А вось публікацыя аб маючым выйсці часопісе «Современник» пад новай рэдакцыяй («Минские губернские ведомости», 1846, № 48) была разлічана на чытача, які сачыў за літаратурнымі часопісамі, навінамі мастацкай літаратуры. Газета пазнаёміла чытачоў з гісторыяй стварэння пушкінскага часопіса, з дзейнасцю М. Няжрасава і І. Панаева, яю затым сталі яго рэдактарамі. «Минские губернские ведомости» надрукавалі таксама артыкул прафесара МДУ А. Пагодзіна «Цар у Маскве», артыкул «Гісторыя тыгула гасудараў Расіі» і іншыя, якія павінны былі выклікаць у чытачоў вернападданіцкія пачуцці да першых асоб дзяржавы.

Такім чынам, будучы абсалютна дзяржаўнымі выданнямі, праводзячы ў жыццё палітыку русіфікацыі і вялікадзяржаўя, «Губернские ведомости» нават у першыя гады выхаду хоць крышачку пашыралі на Беларусі асвеіу, культуру, веды па гісторыі нашай радзімы (напомнім, што ў 1840 г. спецыяльным указам Мікалай I забараніў ужываць словы «Беларусь», «беларускі» і г. д. Беларусі з гэтага часу стала Паўночна-Заходнім краем).

«Губернские ведомости» выходзілі на працягу 79 гадоў. Яны былі закрыты ў 1917 г. Часовым урадам.

ТЭМА2

ДРУК БЕЛАРУСІ НАПЯРЭДАШ І Ё ЧАС ПАЎСТАННЯ 1863-1864 гг.

60-я г. XIX ст. былі напоўнены многімі важнымі гістарычнымі падзеямі. Першая рэвалюцыйная сітуацыя ў Расіі (канец 50 - пачатак 60-х гг.) прымусіла ўлады выступіць з маніфэстам 19 лютага 1861 г. аб адмене прыгоннага права, які, аднак, адну з вострых праблем - аграрную - так і не змог да канца вырашыць. Сяляне бунтавалі, а ўрад, каб уціхамірыць іх, прымяняў нават ваенную сілу. Станоўчым у сялянскай рэформе 1861 г. было тое, што ў Расіі, у тым ліку і на Беларусі, больш шпарка пачалі развівацца капіталістычныя адносіны. На арэну барацьбы з самаўладдзем прыходзіла новае пакаленне рэвалюцыянераў-разначынаў. На пачатку 60-х г. узнікла першая народніцкая арганізацыя «Земля и воля», якая не была шматлікай і моцна ідэйна згуртаванай. таму і хутка распалася У 1863 г на Віцебшчыне яе кіраўнікі надрукавалі адзіны нумар часопіса «Земля и воля».

Прадстаўнікі рэвалюцыйных і дэмакратычных арганізацый і накірункаў шмат увагі ўдзялялі развіццю перыядычнага друку. Так, выкладчык мінскай гімназіі Шумовіч паспрабаваў арганізаваць незалежны штотыднёвік на беларускай мове «Друг народа», на патрэбы часопіса былі выдаткаваны нават бюджэтныя сродкі - 6 тыс. руб., але выданне свет так і не пабачыла. Тады выдзеленыя сродкі прадстаўнікі мінскай інтэлігенцыі паспрабавалі выкарыстаць

для выдання яшчэ аднаго часопіса - «Русское чтение», але і гэтая спроба аказалася няўдалай. У 1860 г. С. Акрэйц пры дапамозе М. Дабралюбава імкнуўся ў Віцебску арганізаваць часопіс «Белорусский вестник», а ў 1861 г. В. Пюці і І. Мяншчэрын - часопіс «Будильник». Будучыя выдаўцы склалі вельмі ўмераную прафаму часопіса, але і яна не была прынята ў Камітэце па справах друку. Улады такім чынам рабілі ўсё магчымае, каб не дапусціць развіцця на Беларусі мясцовага друку нават на рускай мове.

Удалай стала спроба выдаваць у С.-Пецярбургу штотдзённую польскамоўную газету «Слова», якая выходзіла з 14 студзеня па 5 сакавіка 1859 г. пад ідэйным кіраўніцтвам адваката, публіцыста, прафесара-прававеда Пецярбургскага універсітэта У. Спасовіча (1829-1908). Рэдактарам газеты працаваў кандыдат права І. Агрызка (1826-1890). Усяго выйшла 15 нумароў газеты. У ёй супрацоўнічалі Э. Жэлігоўскі, З. Серакоўскі, В. Каліноўскі, А. Чайкоўскі і інш. Асноўнымі тэмамі ў газеце былі: сялянскае пытанне, асвета народа, міжнароднае жыццё. У вырашэнні аграрнага пытання «Слова» падзяляла погляды А. Герцэна і рэдакцыі часопіса «Современник» - вызваленне сялян ад прыгонніцтва і надзяленне іх зямлёй. У адным з нумароў «Слова» пісала: «Асвета сялян пасля забеспячэння іх асабістай свабодай і ўласнасцю павінна стаць галоўнай мэтай клопатаў урада». У міжнароднай тэматыцы пераважалі матэрыялы з Заходняй Еўропы, асабліва з тых краін, дзе ўжо існавалі парламенты (Англія і інш.).

Выхад газеты меў вялікае значэнне. Яна спрыяла развіццю беларускай грамадскай думкі. Заўважана «Слова» было і рускімі дэмакратычнымі публіцыстамі. Так, М. Дабралюбаў пакарыстаўся яе матэрыяламі пры напісанні артыкула для часопіса «Современник» «Народная справа» (1859).

Аднак «Слова» было заўважана і ўладамі. У пачатку сакавіка супраць рэдактара газеты І. Агрызкі была ўзбуджана судовая справа за публікацыю антыўрадавага артыкула знакамітага прафесара Віленскага універсітэта (у гэты час эмігранта) І. Лялевеля (1786-1861). Рэдактара пасадзілі ў Петрапаўлаўскую крэпасць. У яго абарону выступілі многія рускія прафэсійныя дзеячы, у тым ліку і І. Тургенеў. У сувязі з гэтай падзеяй М. Някрасаў напісаў эпіграму:

Плохо, братцы, беда блико, Арестован уж Огрызко.

Праз месяц І. Агрызку з турмы выпусцілі, але газета больш **так** і не выйшла.

На пачатку 60-х гг. XIX ст. усё актыўней разгаралася барацьба паміж прадстаўнікамі беларускай дэмакратычнай іягэлігенцыі і т. зв. «западно-руссистами»), тымі, хто падтрымліваў русіфікацыю Беларусі і падзяляў погляды вялікадзяржаўнікаў на беларускае пытанне. Яркім прадстаўніком гэтага накірунку стаў К. Гаворскі (1821-1871). Ён скончыў духоўную семінарыю і

Пецябургскую духоўную акадэмію, пэўны час працаваў выкладчыкам Полацкай духоўнай семінарыі. У 1857-1858 гг. рэдагаваў неафіцыйную частку «Внтэбскнх губернснх ведомостей», а ў 1862-1871 гг. - часопіс «Вестннк Юго Западной н Западной Росснн» («Вестннк Западной Росснн»). А. Цвікевіч (гл.: «Западнарусснзм». Нарысы з гісторыі грамадскай мыслі на Беларусі ў XIX і пачатку XX в. Мн., 1993) назваў К. Гаворскага «агіднейшым тыпам «заходне-рускага чалавека», а часопіс, які ён выдаваў, - «мрачным сонмішчам». Стрыечны брат М. Чарнышэўскага этнограф і літаратуразнаўца А. Пьпін так пісаў пра яго: «... маральна нізкі, подлы чалавек, з поўным наборам «духоўных якасцей паліцэйскага выведніка» (Спадчына. 1994. № 5. С. 11—12). Вось такі рэдактар-выдавец і журналіст узначаліў часопіс.

Першапачаткова (1862-1864) часопіс выходзіў у Кіеве. Вонкавы выгляд яго ніколі не мяняўся. Ён выдаваўся ўсе 9 гадоў аб'ёмам у 200 старонак у чатырох частках, кожная з якіх мела сваю нумарацыю і сваю тэматыку: 1 - гісторыя Беларусі і Украіны, праваслаўная царква, унія, барацьба праваслаўя з каталіцызмам, перадрук архіўных дакументаў, якія пастаўляліся Кіеўскай і Вшенскай археалагічнымі камісіямі; 2 - публікацыі на гістарычныя тэмы рэдактара, супрацоўнікаў часопіса (вельмі рэдка - малавядомых запрошаных даследчыкаў), перадрук з «Губернских ведомостей», сталічных выданняў - «День», «Домашняя беседа», «Вечерняя газета» - часта без спасылкі на першакрыніцы і аўтараў, за што рэдакцыя часта павінна была даваць тлумачэны і прасіць прабачэння; 3 - грамадскае і палітычнае жыццё Расіі, палеміка з дэмакратычнымі выданнямі; 4 - белетрыстыка (друкаваліся аповесці, раманы малавядомых і непапулярных літаратараў — Куліша, Вомпера, Калугіна, Скурловіча, Кукальніка, Альшвангера і інш.).

Спачатку К. Гаворскі быццам бы прытрымліваўся дэмакратычных поглядаў, таму і атрымаў падтрымку ўкраінскай дэмакратычнай інтэлігенцыі. Захаваліся звесткі, што Гаворскі спачатку падзяляў ідэю ўкраінскага Адраджэння, нават ездзіў у Пецябург з просьбай адкрыць у Кіеўскім універсітэце кафедру гісторыі Украіны і Беларусі. Але паступова ён адыходзіў ад прынцыпаў нацыянальнага самавызначэння і становіўся шалёным русіфікатарам. Вось як у адным з матэрыялаў рэдакцыя вызначала свае задачы: «Нашай мэтай ёсць змаганне з нігілізмам, з сепаратызмам, які імкнецца зрушыць непадзельнасць Расіі, змаганне за адзіную рускую народнасць, адзінасць якой паставіў пад знак пытання федэраліст Кастамараў (Мікалай Іванавіч Кастамараў (1817-1885) - украінскі і рускі гісторык, этнограф, пісьменнік, літаратурны крытык. У 1859-1862 гг. - прафесар рускай гісторыі Пецябургскага універсітэта. Патрабаваў самастойнасці Украіны. Выступаў з пазіцыяй лібералізму).

Спачатку «Вестник» у Кіеве разыходзіўся накладам у 3 тыс. асобнікаў. Гэта быў па тых часах немалы наклад для «тоўстага» часопіса. Але паступова з-за

поглядаў К. Гаворскага часопіс пачаў губляць падпісчыкаў. У рэшцэ рэшт рэдактар «Вестніка» павінен быў звярнуцца да ўлад з просьбаю аб дапамозе: маўляў, я ж ваш ад галавы да пят, а вы... Пасля доўгага роздуму ўлад дапамога была атрымана ад Віленскага генерал-губернатора М. М. Мураўёва (1796-1866). У 1864 г. рэдакцыя пераехала ў Вільню, памяншла назву на «Вестник Западной России» і нават паціху атрымала штогадовыя 6 тыс. рублёў, што ў свой час былі выдзелены з дзяржаўнага бюджэту на так і не выйшаўшы часопіс «Друг народа».

У чарговы раз спраўджваліся развагі памочніка Мураўёва, папачыцеля Віленскай вучэбнай акругі І. Карнілава, які сцвярджаў: «Для нашага маральнага аўтарытэту, для годнасці рускага імя, урэшцэ, для відавочнага доказу, што тутэйшы край сапраўды рускі, а не польскі, урад павінен усімі мерамі ўзбуджаць і падтрымліваць тут дзейнасць расійскай думкі і слова... Няма чаго ўзбройвацца супраць паланізму толькі войскамі, пушкамі, паліцыяй, тайнай і яўнай. Адны толькі адміністрацыйныя мерапрыемствы выклікаюць пратэсты і аслабленне і павялічваюць непашану, варожасць і нянавісць. Трэба, каб расійская думка, расійскае слова і расійская кніга маральна заваявалі гэты край паўсюдна»

Першапачаткова ў Вільні К. Гаворскі сышоўся з А. Кіркорам, нават першы нумар «Вестника Западной России» быў надрукаваны ў друкарні «Виленского вестника». Але А. Кіркор хутка зразумеў, што яму з гэтым прайдзісветам не па дарозе. Таму чаеопіс пазней друкаваўся ў друкарнях М. Рома ці Губернскага праўлення. А. Цвікевіч лічыў, што адкрытая непавага А. Юркора да К. Гаворскага каштавала таму ў 1865 г. рэдактарскага крэсла ў газеце «Виленский вестник».

З гэтага часу «Вестник Западной России» стаў весці пастаянную барацьбу супраць усялякай польскасці і каталіцызму; непамерна ўсхваляць расійскія ўлады як цэнтральныя, так і мясцовыя (практычна часопіс стаў весці летапіс жыцця і дзейнасці Мураўёва і праслаўляць русіфікацыю Паўночна-Заходняга краю - граваслаўная царква, рускамоўная школа, расійскае чыноўніцтва і г. д.); зрэдку пісаць пра беларускую гісторыю, беларускую ідэю, наогул пра беларускасць, але зноў-такі праз рускасць, вялікадзяржаўе. Гэта і зразумела. Пасля падаўлення паўстання 1863-1864 гг. тэма Беларусі і беларускасці тут проста не магла гучаць. Тым не менш адзін з артыкулаў, напісаных К. Гаворскім, называўся «Несколько слов о белорусской речи». Не з'яўляючыся філолагам і тым больш спецыялістам беларускай мовы, называючы яе «беларускай падмовай», ён пісаў: «Беларуская падмова як галіна расійскай мовы блізкая да яе. Простая, размоўная расійская мова зусім зразумела для беларуса, тым часам як польскую мову, самую звычайную, ён цяжка разумее. Вось чаму ў апошнія гады ксяндзы нацягнулі было ўжо іншыя струны - давай прапаведаваць у касцёлах ужо не па-польску, а проста па-беларуску і распаўсюджаць сярод народа рэлігійныя кніжкі на мове, падобнай да беларускай, каб злавіць беларуса ў свае сеткі хоць бы падробкай пад яго мову.

Няцяжка давесці, што беларусы захавалі свой дыялект ані не падобным да польскай мовы, а наадварот, зусім блізкім да мовы расійскай... Пры распаўсюджванні расійскай пісьменнасці беларусы натуральна і лёгка загутараць размоўнай расійскай мовай і з ахвотай выкшучуць невялікі лік збеларушчаных польскіх слоў, якія і дагэтуль былі лішнімі».

Часопіс таксама не хаваў ролі расійскай школы ў русіфікацыі мясцовага насельнішва. Вось прыклад: у 1867 г. у «Пісьмах з Гродна» «Вестник Западной России» пісаў: «Народныя школы з'яўляюцца ў Заходнім краі самым магутным і паспяховым сродкам для абрусення. Асвета тутэйшага народа ў духу праваслаўнай веры і рускай народнасці прыгодзіць да вынікаў верных і моцных. Расійская кніга, расійскія паянці, што вынікаюць з гэтых кніг, пад кіраўніцтвам расійскіх настаўнікаў павінны глыбока западаць у свядомасць мясцовага насельніцтва... Можна і павінна прызнаць, што цесная сувязь і грунтоўнае зліццё тутэйшага народа з народам велікарускім падрыхтоўваецца ў нас галоўным чынам праз сістэму народнай асветы».

Публіцысты часопіса разважалі над, здавалася б, зусім нязначнай праблемай: якія расійскія землеўласнікі будуць больш карыснымі тут, на Беларусі? Аказваецца, менш багатыя, бо не будуць доўга жыць у Парыжах ды Рымах і непрыкметна рабіць справу абрусення тутэйшых тубыльшў

Нізкапаклонства рэдакцыі перад уладамі вяло да таго, што «Вестник Западной России» губляў і тую невялікую папулярнасць, якую меў спачатку ў Вільні. А. Цвікевіч звяртаў увагу на гэтую абставіну так: «Непапулярнасць «Вестника» ў тагачасным мясцовым жыцці на Беларусі, адмоўныя адносіны да яго з боку тых людзей і тых сацыяльных груп, класавыя інтарэсы якіх ён бараніў, тлумачыцца тым, што ён у сваёй абароне ці, лепш сказаць, у сваім разуменні «заходне-рускіх» інтарэсаў пайшоў не той дарогай, якой належала, і перайшоў тая граніцы магчымага і патрэбнага, якія гэтымі інтарэсамі значаліся» (А. Цвікевіч. Указ. тв. С. 100).

К. Гаворскі памёр у маі 1871 г. У чэрвені выйшаў апошні нумар часопіса пад рэдакцыяй "рэдактара-супрацоўніка" І. Эрэміча. Смерць вернага служкі царскага самаўладдзя засталася амаль не заўважанай. Газета «Виленский вестник» аб гэтым паведаміла ў «Хроніцы». Вядомы гісторык, прафесар А. Сапуноў, які жыў у Віцебску, з гэтай нагоды ўсклікнуў: «Вось узнагарода стойкаму барацьбіту за праваслаўе і рускую народнасць у Заходнім краі!»

Выдавецкая і журналіцкая дзейнасць Кастуся Каліноўскага

Між тым хваляванні нарасталі. Беларускае сялянства, незадаволенае сваім гаротным становішчам, выступала на барацьбу. Узначаліў яе выдатны прадстаўнік беларускага народа Канстанцін-Вікенцій Сямёнавіч Каліноўскі (1838-1864).

К. Каліноўскі нарадзіўся ў вёсцы Мастоўляны (цяпер Беласточчына) у сям'і збяднелага двараніна. Дзяцінства правёў у вёсцы Якушоўка (цяпер Свіслац' раён). Закончыў Свіслацкую гімназію, досыць вядомую па тых часах. Затым С.-Пецябургскі ўніверсітэт і атрымаў дыплом юрыста. Абарашў кандыдацкую дысертацыю, але працу так і не атрымаў, бо за ўдзел у студэнцкіх хваляваннях папаў у т. зв. «чорныя спісы». Каліноўскі добра ведаў жыццё народа, ён разумеў, што адзіны шлях да прымальнага жыцця - гэта барацьба за свае правы. Таму, вярнуўшыся на радзіму, К. Каліноўскі ў лютым 1861 г. у Гродне стварыў нелегальную рэвалюцыйную арганізацыю, якая распачала падрыхтоўку да ўзброенага паўстання. Каліноўскі ў рэвалюцыі разлічваў на шырокія народныя масы, прычым не толькі вёскі, але і горада. Рэвалюцыя павінна была знішчыць паншчыну і расійскае самаўладдзе. Аграрнае пытанне ён імкнуўся вырашыць так: «... раздаць усю зямельную ўласнасць сялянам і з асяроддзя земляробаў скласці арганізацыю...» Удзел ШЛЯУТЫ ў паўстанні Каліноўскі лічыў не толькі не мэтазгодным, але нават і шкодным.

К. Каліноўскага доўгі час адносілі да ліку беларускіх нацыяналістаў, але такая думка не адпавядае сапраўднасці. У другім вельмі важным пытанні - нацыянальным - ён стаяў за самавызначэнне Беларусі ў федэрацыі з Расіяй і Польшчай. У следчых справах захаваліся характэрныя выказванні К. Каліноўскага па нацыянальным пытанні. «Я не праціўнік шчасця народнага, - гаварыў ён, — не праціўнік і Расіі, калі яна нам дабра жадае, алс праціўнік тых бедстваў, што абрушваюцца на край наш няшчасны... Але я маю надзею, што шчасце народнае прыйдзе. Дай бог толькі, каб для дасягнення гэтага нашчадкі нашы не пралівалі ліпшыя братняй крыві».

К. Каліноўскі лічыў, што паўстанне на Беларусі стане прыкладам для сялян суседніх рускіх губерняў. З гэтай мэтай ён імкнуўся нават наладзіць адпаведныя сувязі, паслаўшы напярэдадні паўстання ў некаторыя рэгіёны Расіі сваіх прадстаўнікоў.

У час вучобы ва ўніверсітэце Каліноўскі пазнаёміўся з творчасідо Дабралюбова, Чарнышэўскага, Герцэна, чытаў «Колокол», «Современник» і іншыя дэмакратычныя выданні. Таму ён разумеў, што толькі пры дапамозе друкаванага слова можна будзе іскрынкі сялянскай незадаволенасці распаліць у вялікі касцёр усеагульнага паўстання. Таму думка аб падрыхтоўцы перыядычнага падпольнага выдання не пакідала яго. На пачатку ліпеня 1862 г. нарэшце выйшаў першы нумар газеты пад назваю «Міігускаіа ргашіа» («Мужыцкая праўда»), якая выдавалася на беларускай мове лацінкай. Газета стала найкаштоўнейшай з'явай у гістарыяграфіі беларускай журналістыкі.

К. Каліноўскі пакінуў пасля сябе не вельмі вялікую публіцыстычную спадчыну. Гэта перш за ўсё 7 нумароў газеты «Мужыцкая праўда» (ліпень 1862 г. - чэрвень 1863 г.), «Пісьмы з-пад шыбеніцы» (1864), 2 нумары газеты «Хоронгев свободы» (1863), усяго выйшла 3 нумары, верш «Марыська

чарнабрэва, галубка мая...», а таксама некалькі зваротаў, загадаў, інструкцый і лістоў, напісаных востра, злабадзённа, публіцыстычна.

У выданні «Мужыцкай праўды» ўдзельнічалі В. Урублеўскі, Ф. Ражанскі, С. Сангін і шш. Аднак, як сцвярджаў С. Александровіч, гэтыя спадзвіжшкі Каліноўскага вялі толькі тэхнічную работу - выступалі як друкары і распаўсюджвальнікі газеты. Асноўная публіцыстычная работа ў ёй клалася на плечы Каліноўскага.

Вось як прыкладна газета выходзіла па часе: першы нумар - да 10 ліпеня 1862 г., затым яшчэ пяць нумароў штомесячна (жнівень - снежань 1862 г), апошні, сёмы нумар - каля 11 чэрвеня 1863 г. Пэўна, нумары 5 і 7 перадрукоўваліся. Найбольш верагодна, што газета друкавалася на Гродзеншчыне. Каштавала яна 5-6 грошаў.

К. Каліноўскі, які выдатна валодаў прамом публіцыста, падпісваў газеіу псеўданімам Яська-гаспадар з-пад Вільні. Пачынаў размову з чытачамі зваротам «Дзецюкі». Газета не мела назваў артыкулаў, кожны нумар складаўся толькі з аднаго матэрыялу, які прысвячаўся пэўнай тэме. У першым нумары публіцыс распавядаў аб прафаме выдання і задачах, што стаялі перад ім. «Мінула ўжо тое, - пісаў ён, — калі здавалася ўсім, што мужыцкая рука здасца толькі да сахі, -цяпер настаў такі час, што мы самі можам пісаць, і то пісаць такую праўду справядліву, як бог на небе. О, загрыміць наша праўда і, як маяанка, пераляціць па свеце! Няхай пазнаюць, што мы можам не толькі карміць сваім хлебам, но яшчэ і вучыць сваёй мужыцкай праўда».

Далей аўтар тлумачыў эксплуатацыйны характар дзяржаўнай сісіэмы. гтрычыны цяжкага эканамічнага і сацыяльнага жыцця народа, нежыццёвасць царскіх маніфестаў і г. д. К. Каліноўскі сцвярджаў: «Ад ... паноў няма чаго спадзявацца, бо яны не вольнасці, а глуму і здэёрства нашага хочучь. Но не доўга яны нас будуць абдзіраць, бо мы пазналі, дзе сіла і праўда, і будзем ведаш», як рабіць трэба, каб дастаць зямлю і свабоду. Возьмемся, дзецюкі, за рукі, дзяржымся разам!.. Мужык, пакуль здужае трымаць касу і сякеру, бараніць свайго патрапіць і ў нікога ласкі прасіць не будзе».

Публіцыст развенчваў веру сялянства ў добрага цара, крытыкаваў рэформу 1861 г. і русіфікатарскую палітыку ўрада. Адзін з нумароў «Мужыцкай праўды» быў прысвечаны арміі ці т. зв. праблеме рэкруцтва. К. Каліноўскі пісаў, што салдата у арміі не лічылі за чалавека, што ім мог пагарджаць кожны, хто хацеў. Салдат улады імкнуліся выкарыстоўваць як жандарскую сілу, пры дапамозе зброі падаўляючы выступленні, праліваючы кроў народа. Таму журналіст заклікаў сялян зрываць рэкруцкія наборы, не аддаваць сваіх дзяцей у царскую армію, тым больш што тэрмін гэтай службы працягваўся 25 гадоў. Часта, адслужыўшы салдацкую службу, былыя рэкруты, хворыя і нямоглыя, не маглі знайсці сваё месца ў цывільным жыцці.

У чацвёртым нумары Каліноўскі выступаў супраць існуючай сістэмы народнай адукацыі, якая складалася на працягу многіх дзесяцігоддзяў. Ён патрабаваў, каб выкладанне ў школах, а адпаведна і дапаможнікі былі беларускімі. Ці будзе так? Публіцыст рабіў справядлівую выснову: пры існуючым палітычным ладзе ў Расіі немагчыма справядлівая адукацыя для бедных, бо працэс русіфікацыі быў настолькі магутным, што нават самая нязначная спроба барацьбы за беларускую ідэю заўжды канчалася безвынікова.

Сёмы, апошні нумар газеты, які выйшаў прыкладна ў чэрвені 1863 г., у час, калі паўстанне ішло поўным ходам, прасякнута верай у будучую перамогу. «А будзе ў нас вольнасць, - пісаў публіцыст, - якой не было нашым дзядам ды бацькам».

Такім чынам, праз усе нумары «Мужыцкай праўды», выключаючы шосты, гучала вера кіраўніка паўстання і публіцыста К. Каліноўскага ў тое, што беларускі народ здобудзе сабе свабоду і шчасце. Асноўны лейтматыў усіх публікацый газеты - зямля і воля. -

Ці верыў у перамогу К. Каліноўскі? Пэўна, так. Інакш навошта было выступаць. Не губляў ён надзеі і на тое, што будучыя пакаленні ўсё ж даб'юцца свабоды. Калі паўстанне было падаўлена, асабліва ярка гэта вера гучала ў «Пісьмах з-пад шыбеніцы», своеасаблівым палітычным завяшчанні К. Каліноўскага: «Браты мае, мужыкі родныя! З-пад шыбеніцы маскоўскай прыходзіцца мне да вас пісаць, і можа раз астатні. Горка пакінуць зямельку родную і цябе, дарагі мой народзе. Грудзі застогнуць, забаліць сэрца, но не жаль згінуць за тваю праўду...»

«Пісьмы з-пад шыбеніцы» К. Каліноўскі закончыў адзіным захаваўшымся напісаным ім вершам «Марыська чэрнабрэва, галубка мая...», у якім ён усклікаў:

Бывай здаровы, мужыцкі народзе,
Жыві ў шчасці, жыві ў свабодзе.

Цікавыя і тры нумары газеты «Choragiew Swobody» («Сцяг свабоды»), якая выдавалася ў Вільні на польскай мове. Два першыя нумары газеты рэдагаваў К. Каліноўскі, кіруючы Літоўскім правінцыйным камітэтам, які непасрэдна займаўся падрыхтоўкай да паўстання. Першы нумар газеты датаваны 1 студзеня 1863 г. і складаўся з двух матэрыялаў: перадавіцы і артыкула «Літоўскі правінцыйны камітэт». У газеце гучаў заклік да паўстання. Заканчваў перадавы артыкул публіцыст такімі словамі: «Дык, браты, разам да працы, а калі наступіць час, мы падымем сцяг свабоды, і праклятая сіла захопнікаў згіне, як імжа перад сонцам. Тады засвеціць маці-радзіма, яшчэ больш магутная, узродзіцца больш шчаслівая, чым калі-небудзь, бо засвеціць яна бляскам справядлівасці, бо адродзіцца сілаю згоды і роўнасці сваіх сыноў».

Трэці, апошні нумар газеты «Сцяг свабоды» выйшаў у самы разгар паўстання на Беларусі, якім кіраваў К. Каліноўскі, таму ён быў выдадзены яго пагшечнікамі Я. Гейштарам і Ф. Далёўскім.

К. Каліноўскі меў непасрэдня адносіны і да польскамоўнай газеты «Глос з Літвы» («Голас з Літвы»). Яны выдавалася з 10 студзеня па 19 сакавіка 1864 г. ў Кёнігсбергу (Усходняя Прусія). Усяго выйшла 6 нумароў. Газета была задумана К. Каліноўскім як выданне, перш за ўсё разлічанае на чытачоў Заходняй Еўропы, якія паўстанне 1863 г. успрымалі вельмі стрымана. К. Капіноўскі для арганізацыі выпуску газеты выдзеліў 5 тыс. рублёў з грошай Літоўскага камітэта. 12 (24) студзеня 1864 г. ён пісаў у Кёнігсберг: « ... гэтая газета не павінна мець афіцыйнага характару, а толькі інфармаваць насельніцтва пра становішча спраў у краі і за мяжой, бо не лічым, каб газета, якая выдаецца нелегальна, магла ўплываць на думку Еўропы ... Пры цяперашнім становішчы рэчаў і цяжкай сувязі нельга спадзявацца на пастаянную карэспандэнцыю, а талькі на асобныя артыкулы і то нерэгулярна».

Стрыечны брат К. Каліноўскага Юзаф успамінаў, што з першым нумарам «Голасу з Літвы» К. Каліноўскі паспеў пазнаёміцца яшчэ да арышту, і ўхваліў яго змест.

Газету рэдагаваў П. Джавецкі, камісар Нацыянальнага ўрада ва Усходняй Прусіі (апошнія нумары - магчыма, удзельнік паўстання М. Ляпкоўскі). Удзельнічалі ў ёй аднадумцы К. Каліноўскага У. Малахоўскі, Б. Длускі-Ябланоўскі.

У газеце друкаваліся матэрыялы з Вільні, Мінска, Дзісеншчыны і інш. Упаўне, аўтарам некаторых публікацый быў і сам К. Каліноўскі.

Рэвалюцыйная, выдавецкая, публіцыстычная дзейнасць выдатнейшага сына беларускага народа, які паклаў сваё маладое жыццё на алтар барацьбы за яго свабоду і незалежнасць, з'явілася не толькі штуршком да нацыянальнага і сацыяльнага абуджэння і выпрацоўкі самасвядомасці, але і ўзорам для гэтай барацьбы. К. Каліноўскі з намі і сёння, у час працягу барацьбы беларусаў за сваё Адраджэнне.

Напярэдадні і ў час паўстання 1863 г. у Польшчы і Беларусі выходзілі і іншыя рэвалюцыйныя выданні: «Глос вольны», «Стражнішча», «Едносьць», «Супольнасць», «Ведамасці пра паўстанне на Літве». У кожным з іх асвятляліся праблемы паўстання, тлумачыліся яго мэты і задачы, распавядалася пра ход паўстання, у тым ліку і ў розных рэгіёнах Беларусі.

«Виленский вестник» у 60-я гг. XIX ст.

На працягу 19 гадоў «Виленский вестник» рэдагаваў А. Адзінец, але 29 снежня 1859 г. ён як рэдактар падпісаў да выхаду ў свет апошні нумар газеты. Яна губляла падпісчыкаў, і цяпер лік іх скараціўся да 400. Аднак

набліжалася рэвалюцыйная сітуацыя, і ўладам вельмі хацелася падняць і ўзровень газеты, і павысіць цікавасць да яе чытачоў. Вось чаму першы нумар газеты за 1860 г. да выхаду ў свет падпісаў новы рэдактар - Адам-Ганоры Кіркор (1819-1886), фалькларыст, краязнавец, археолаг, публіцыст, літара-туразнавец, выдавец, грамадскі дзеяч. Беларус, ліберальны дэмакрат. Ён падзяляў погляды Бялінскага, Чарнышэўскага, Дабралюбава. Яго хвалявалі жыццё і лёс беларускага народа, таму вырашыў, наколькі гэта было магчымым, адысці ад характарыстыкі газеты А. Мілавідавым, які ў свой час пісаў: «Тварам ён («Виленский вестник». - С. Г.) напамінаў чыноўніка Паўночна-Заходняга краю таго часу: убраны ў паўрускі мундзір, ён не быў ні рускім, ні польскім органам. Рускім ён мог быць названы толькі таму, што левая калонка была надрукавана па-руску, у афіцыйнай частцы паведамляўся падрабязны бюлетэнь дзяржаўных распараджэнняў; частка ж неафіцыйная ... была нежыццёвая і безыдэйная».

А. Кіркор правёў у рэдакцыі вялікія змены ж у тэхнічнай аснашчанаці - палепшыўся друк і інш., - так і ў змесце газетных публікацый. Дзеля гэтага ён павялічыў колькасць творчых супрацоўнікаў: да яго было 6 рэдактараў, 70 супрацоўнікаў, цяпер стала 10 рэдактараў, 100 супрацоўнікаў. У газету прыйшлі публіцысты - У. Сыракомля, І. Ходзька, В. Пшыбыльскі, працягваў працаваць А. Адынец, супрацоўніцаў В. Дунін-Марцінкевіч і інш. Новая рэдакцыя ў звароце да чытачоў паабяцала друкаваць матэрыялы, якія «змогуць пазнаёміць мясцовую фамадскасць з найбольш выдатнымі з'явамі ў Расіі, а таксама друкаваць навуковыя маэрыялы, крытычныя і бібліяграфічныя агляды, карэспандэнцыі з месц, сумесь і інш.». Дапаўняючы праграму выдання, А. Кіркор абяцаў друкаваць праўдзівыя і цікавыя матэрыялы па гісторыі Беларусі, адказваць на пытанні чытачоў і г. д. Гэта было вельмі важна, бо да гэтага часу «Виленский вестник» практычна быў газетай для чыноўнікаў і іншага дзяржаўнага люду, пішучы часта няпраўду, каб выслужыцца перад уладамі.

Газета стала асяродкам культурна-асветніцкай работы на Беларусі, цэнтрам злучэння беларускай дэмакратычнай інтэлігенцыі. Больш шырока, поўна і аб'ектыўна газета стала друкаваць матэрыялы па гісторыі, этнаграфіі, краязнаўстве, эканоміцы, культуры, літаратуры. Больш змястоўна загучала ў ёй беларуская тэма. Так, У. Сыракомля вёў рубрыку «Мясювы агляд». пад якой ён за 1861-1862 гг. надрукаваў 10 матэрыялаў-артыкулаў, у т. л. літаратурна-крытычных, карэспандэнцый, прысвечаных асвеце, адкрыццю школ, бібліятэк, выданню дапаможнікаў, кніг, гандлю імі. Часцей газета стала пісаць аб тэатральных і музычных вечарынах, падкрэсліваючы велізарную ролю кулыуры і літаратуры ў выхаванні насельніцтва. Шмат месца на старонках газеты адводзілася публікацыям па этнаграфіі і фальклоры, праз іх чытачы знаёміліся з культурнай спадчынай беларускага народа - яго звычаямі, песнямі,

абрадамі, паданнямі. У гэтым накірунку вызначаліся нарысы, артыкулы вядомага беларускага этнографа і фалькларыста М. Дзмітрыева: «Сказанне аб Лоўчыцах», «Вясельны абрад у вёсках Навагрудскай вобласці», «Возера Свіцязь» і інш.

Цяжкім стаў лёс А. Кіркора і рэдагуемага ім «Віленскага вестніка» ў час паўстання 1863 г. Генерал-губернатарам Вільні стаў М. М. Мураўёў, празваны ў народзе Вешальнікам. Ён лічыў, што афіцыйная газета павінна садзейнічаць падаўленню паўстання, стрымліванню нацыянальна-вызваленчага руху ў краі. Каб падтрымаць выданне матэрыяльна, распаўсюджваць яго па ўсіх Паўночна-Заходніх губернях, Мураўёў абавязаў усе дзяржаўныя ўстановы выпісваць яе, а рэдактару прызначыць 4 тыс. рублёў штогадовай субсідыі. Зразумела, што такім чынам ён імкнуўся ўздзейнічаць на А. Кіркора як рэдактара «Віленскага вестніка». А. Кіркору аказаўся ў нялёгкім становішчы. Трэба думаць, і газета, і А. Кіркору не вельмі адпавядалі поглядам Вешальніку, бо ў 1865 г. гэты своеасаблівы кантракт быў знішчаны: А. Кіркору зняты з пасады, а яго месца ў рэдакцыі заняў А. Забелін, рускі па нацыянальнасці, які да гэтага часу прадаваў дырэктарам Маладзечанскай настаўніцкай семінарыі. З газеты быў зняты падзаглавак «Газета афіцыйная».

А. Кіркору разумеў, што паўстанне не можа перамагчы, таму праз газету імкнуўся неяк папярэдзіць паўстанцаў, чым выклікаў іх незадаволенасць, бо адкрыта ў іх падтрымку ён, зразумела, выступаць не мог. Больш таго, жадаючы не падстаўляць так патрэбную народу газету, Кіркору ішоў на некаторыя ўступкі. Мураўёў жа пастаянна патрабаваў ад рэдактара павялічваць аб'ём афіцыйнага аддзела, а ў неафіцыйным друкаваць матэрыялы, якія былі б праваднікамі «благих стремлений к умиротворению края, быть руководителем здравых вдей, понятай и взглядов, содействующих отрезвлению жителей от утопических мечтаний и несбыточных надежд» (А. Миловвдов. Первая русская газета в Северо-Западном крае. М., 1902. С. 28).

Мураўёў для пастаяннага нагляду за газетай вызначыў са сваёй кабыльцы спецыяльнага чыноўніка, што раздражняла А. Юркору. Ён быў, як кажуць, паміж двух агнёў. І ўсё ж не ўтрымаўся на гэтай нялёгкай пасадзе і вымушаны быў яе пакінуць, як і Вільню.

У 1866 г. у Пецярбургу разам з Юматавым А. Кіркору заснаваў газету «Новое время». На пасаду сакратара рэдакцыі ў яе быў запрошаны С. Акрэйц.

Газету «Віленский вестник» не трэба лічыць ні прапольскай, як гэта рабіў А. Мілавідаў, ні прарасійскай, як лічыць М. Цікоцкі (гл.: 3 гісторыі беларускай журналістыкі XIX стагоддзя. Мн., 1960. С. 13). Гэта было ліберальнае выданне, якое асабліва ў часы рэдактарства А. Кіркора - 1860-1865 гг. - было адным з самых папулярных і высокапрафесійных. Змест газеты ў пэўнай ступені адказваў як патрыятычным, так і нацыянальным імкненням беларускага народа, фарміруючы ў яго ліберальна-дэмакратычную, грамадска-палітычную думку.

А. Цвікевіч так пісаў гтра яго дзейнасць у 60-я гг. XIX ст.: «...вядомы штодзённы «Виленский вестник» (ранейшы «Kurier Litewski - Wilenski») на чале з А. Кіркорам. Але, нягледзячы на змены, якія загадаў «Виленскому вестнику» сам Мураўёў, нягледзячы на расійскі шрыфт і друкаванне ўрадавых абвестак, асабісты склад рэдакцыі і ранейшыя шматгадовыя традыцыі перашкаджалі яму ператварацца ў губернскае ведамасці пры генерал-губернатарскай канцылярыі. Ён усё неяк захоўваў не той тон і не той напрамак. Яшчэ папярэднік Мураўёва генерал-губернатар Назімаў характарызаваў «Виленский вестник» як газету, якая «не мела ніякай істотнай карысці для края, дзе яна выдаецца», нягледзячы на тое, што ён меў тады да 3000 падпісчыкаў, а яго супрацоўнікамі былі гэтакія работнікі навукі і літаратуры, як Нарбут, Ярашэвіч, Кандратовіч, графы Тышкевічы, П. Кукальнік, М. Гусеў, В. Весялоўскі і інш. Не давяраў «Виленскому вестнику» і Мураўёў (А. Цвікевіч. Указ. тв. С. 42).

«Губернские ведомости» ў 60-я гг. XIX ст.

«Губернские ведомости» ў 60-я гг. XIX ст. сталі яшчэ больш кансерва-тыўнымі, вернымі служкамі самаўладдзя. І гэта не дзіўна, бо яны былі галоўнымі праваднікамі афіцыйнай палітыкі на месцах. Асабліва ярка гэта праявілася ў час паўстання 1863-1864 гг. На старонках газет змяшчаліся матэрыялы супраць польскага дваранства, касцёла і ксяцдзоў, друкаваліся ўра-патрыятычныя пісьмы барацьбітоў за ідэю вялікадзяржаўнасці ў Паўночна-Заходнім краі. Газеты пастаянна заклікалі да яднашш народа з уладай. У іх працягвалася абмеркаванне паўстання 1863-1864 гг. з пазіцыяй вяліка-дзяржаўнага шавінізму, крытыкі «польскасці», доказаў законнасці існавання самадзяржаўя ў Паўночна-Заходнім краі. «Яны не друкавалі перадавых артыкулаў і актуальных палітычных матэрыялаў. Таму асаблівы націск у іх рабіўся на публікацыю ў акрэсленых мэтах гістарычных і этнаграфічных прац. Так, у «Минских ведомостях» публікаваліся артыкулы менскага князяўца Р. Ігнацьева, у «Витебских» - А. Сапунова, А. Семянтоўскага, у «Мога-левских» - А. Сазонава, у «Гродненских» - М. Дзмітрыева» (Дзьмітры Караў // Спадчына. 1994. № 5. С. 12).

Сапраўды, навукова-пазнавальныя, гістарычныя і этнаграфічныя матэрыялы ў «Губернских ведомостях» друкаваліся, але іх тшатыка цесна ўвязвалася з русіфікатарскай палітыкай улад на беларускіх землях. Вось толькі назвы некаторых артыкулаў з газет перыяду 1860-х гг.: «Гродненскне губернскае ведамості»: «Павятовы горад Брэст (Статыстычны нарыс)» (1864, № 31), «Белавежская пушча» (1864, № 12, 13, 15), «Горад Кузніца Сакоўскага павета» (№ 29, 30), «Матэрыялы для гісторыі праваслаўных цэркваў у Гродне» (1865, № 8-10, 12-14, 18-20), «Матэрыялы па гісторыі горада Бельска» (№ 39, 50), «Брэсцкі праваслаўны сабор» (№ 46, 48), «Каложская царква ў Гродне»

XII ст.» (№ 51), «Крыжацкія могількі» (1867, № 29); «Внтэбскне губернскае вядомасць»: археалагічныя артыкулы К. Гаворскага аб вёсках Рудня, Гарадзішча, наваколлях Полацка (1860, № 11, 12). Колькасць публікацый на гістарычную і этнаграфічную тэматыку значна павялічылася з 1864 г., калі неафіцыйны аддзел газеты ўзначаліў вядомы беларускі даследчык А. Семянгоўскі; «Мінскія губернскае вядомасць»: «Аб грэка-уніяцкай царкве ў Заходнім краі (успаміны архіепіскапа Антонія (Зубко) - 1864 г., «Пстарычны нарыс Мінскай губерні» (1866), «Гістарычна-статыстычныя нататкі аб г. Барысаве» (1868), «Нарысы Беларускага Палесся» (1868-1869) і інш.

Такім чынам, журналістыка 60-х гг. XIX ст. на Беларусі сведчыла аб тым, што пасля паўстання 1863-1864 гг. і афіцыйныя, і падпольныя выданні шукалі новыя спосабы ўздзеяння на чытача, бо такой, якой яна была дагэтуль, журналістыка проста быць ужо не магла.

ТЭМА 3

БЕЛАРУСКАЯ ЖУРНАЛІСТЫКА Ў ПАРЭФОРМЕННЫ ПЕРЫЯД

На пачатку 70-х гг. XIX ст. Расія ўступіла ў новы перыяд супрацьборства паміж царскім самаўладдзем і дэмакратычнымі сіламі, якія ў першую чаргу прадстаўлялі рэвалюцыйныя народнікі (яшчэ на пачатку 60-х гг. яны стварылі партыю «Земля і воля», якая хутка распалася). Прадбаччы ўзрастаючую ролю прэсы, улады ў сярэдзіне 60-х гг. зацвердзілі новы цэгурны Статут (красавік 1865 г.), які дзейнічаў у якасці часовага аж да 17 красавіка 1905 г.

Пасля няспраўджаных надзей, звязаных з аграрнай рэформай лютага 1861 г. і паўстаннем 1863-1864 гг., пасля пэўнага расчаравання іх вынікамі ў 70-я гг. на змену рэвалюцыйным дэмакратам прыйшло новае пакаленне рэвалюцыянераў, т. зв. «разначынцаў», прапанаваўшых як новыя формы і метады барацьбы, так і актыўнае перыядычнае друку, у асноўным пазачэурнага. Народніцкая ідэалогія ў рэвалюцыі стала асноўнай на правду сярэдзіны 70-х - першай паловы 90-х гг. XIX ст. Погляды народнікаў былі самымі разнастайнымі - ад анархістаў, тэарыстаў да сацыялістаў прапагандыстаў, хаця ўсе яны былі т. зв. сацыялістамі-утапістамі, у адрозненне ад «навуковых сацыялістаў» (марксістаў), ідэі якіх пры дапамозе Г. В. Пля-ханава і іншых пачалі пранікаць у Расію на пачатку 80-х гг. XIX ст.

Народнікі з Беларусі А. Трусаў, Ігнат Грынявіцкі, Л. Насовіч, І. Гецаў, С. Ляўкоў, С. Грынфест, Геся Гельфман, Ганна Корвін-Крукоўская, Арон Зундзевіч і іншыя садзейнічалі распаўсюджванню ідэй народнікаў у Беларусі. Але тут працавалі і свае барацьбіты за вызваленне беларускага народа - А. Марчанка, М. Аўчыннікаў, Х. Ратнер, дзесяткі інш. У народніцкім руху ў

Беларусі ўдзельнічала звыш 500 чалавех. Толькі за 1875-1880 гт. тут было арыштавана звыш 90 чалавех.

Народніцкі рух у Беларусі мае невытлумачаную дасюль асаблівасць: калі ў Расіі пасля 1 сакавіка 1881 г. ён пайшоў на спад, а затым і лібералізаваўся, дык у Паўночна-Заходнім краі — наадварот - стаў болын актыўным. Выдавецкая дзейнасць тут упершыню распачалася на пачатку 80-х гт. Яна не была досыць значнай. Гэта ў першую чаргу зварот «К беларускай моладзежн» (напісаны не пазней 1882 г.), «Пясьма о Белорусснн. Пнсьмо первое» Данілы Баравіка (Ібснежня 1882 г.), «Посланне к землякам-белорусам. По поводу «Перюго письма о Белоруссии» Шчырага Беларуса (1 студзеня 1884 г.), брашуры «Статън от социально-революционной белорусской народной партии» і два нумары часопіса «Гомон» (1884).

Першай публікацыяй беларускіх народнікаў стаў зварот «К беларускай моладзежн». Чаму? Адказ зразумелы. Паколькі беларускія народнікі, а гэта ў асноўным былі маладыя людзі — сіудэнты, гімназісты, якія ўвайшлі ў арганізацыю «Беларуская грамада» (затым «Беларуская арганізацыя» - «чГоман»), звярталіся да сабе падобных - маладых. Зварот стаў першым праграмным дакументам беларускай рэвалюцыйнай моладзі, першым тэарэтычным абфунтаваннем ідэйнай праграмы барацьбы з цырызмам, за «падняцце маральна-разумовага і эканамічнага побыту народа». Аўтары звароту тлумачылі сутнасць эканамічнай палітыкі самаўладдзя, прапанавалі сродкі, пры дапамозе якіх будзе знішчаны несправядлівы палітычны і эканамічны лад у Расіі. Беларускія народнікі задавалі пытанне: якога народа? І самі ж адказвалі на яго: «Ответ ясен! Конечно, что касается нас, белорусов, то мы должны работать на пользу исключительно того народа, который столько веков работал на наших предков, вековой труд которого дал нам возможность получить ту сумму познаний, досгагнуть того развитая, которым мы в настоящую минуту обладаем. Тем более что в сшіу знакомства со своим народом, знания его нужд и потребностей, стремлений и идеалов каждый го нас среда того народа принесет в наименьшее количество времени наибольшую сумму пользы. Не будем же поэтому следовать примеру тех, которые забывают нужды своего народа, народа, их вскормившего, народа, так много рада них перенесшего лишений, идут к народу, им ничего не давшему, и отдают этому последнему свои силы. Итак, посвятим же свои силы народу нашему, имея лозунгом - «Все для народа и все при посредстве народа!» («Публицистика белорусских народников». Мн., 1983. С. 20).

Беларускія народнікі, большасць якіх падзялялі погляды агульнарасійскай партыі «Народная воля», заклікалі актывізаваць вызваленчы рух у Беларусі, ісці ў народ, выгучаць яго імкненні і жаданні, дапамагаць яму, малападрыхтаванаму да хітрыкаў розных накірункаў і партый, разабрацца ў іх праграмах, сродках і метадах барацьбы. Ярка гучала ў звароце яшчэ адна тэма - тэма беззапаветнага

служэння інтэлігенцыі народу, вынікамі працы якога яна жыве, прапанаваная ў 70-я гг. XIX ст. рускім народнікам П. Лаўровым.

Тэма доўгу беларускай інтэлігенцыі перад сваім народам гучала і ў наступным творы — «Письмах о Белоруссии. Письме первом» Данілы Баравіка. Аўтар у ім тлумачыў, чаму беларускі народ яшчэ паспраўднаму не абудзіўся да грамадскага жыцця: былі паншчына, адсутнасць дзяржаўнасці, дэмакратыі, паланізацыі, русіфікацыя, 20-гадовае ваеннае становішча пасля паўстання 1863-1864 гг. Д. Баравік заклікаў усіх лепшых людзей Беларусі згуртавацца, прасякнуцца інтарэсамі свайго народа, вышучаць яго як можна лепей, каб, прыступіўшы да дружнай працы, дабівацца лепшай будучыні для радзімы. 1 студзеня 1884 г. з'явілася новая работа, надрукаваная таксама на гектографе, - «Послание к землякам-белорусам. По поводу «Первого гшсьма о Белоруссии» Шчырага Беларуса. Гэта быў твор, напісаны чалавекам, які не ва ўсім пагаджаўся з Данілам Баравіком і ўступіў з ім у палеміку. Аўтар «Послания» вініў Данілу Баравіка ў лібералізм, памяркоўнасці. Тым не менш Шчыры Беларус вітаў тых, хто ўпершыню паклаў пачатак барацьбе, але зноў-такі крытыкаваў аўтара «Письма» за тое, што той не прапанаваў праграмы дзейнасці, не ўказваў на сцяг, які жадае ўзняць новая група і ў імя якіх ідэалаў яна будзе працаваць. Шчыры Беларус тлумачыў, што сёння, у 80-я гг., ужо недастаткова вывучаць жыццё народа, хаця і гэта трэба рабіць, сёння патрэбна рэвалюцыйная прапаганда, накіраваная на вышэйшае дасяпненне перамогу. Аўтар папярэджваў, што беларускі рух, які пачаўся са спазненнем, не павінен паўтараць памылак папярэднікаў, не абмяжоўвацца толькі асветніцкімі задачамі. Ён лічыў, што ў рэвалюцыйнай барацьбе наступіў новы перыяд, а значыць, беларускай інтэлігенцыі трэба ўзначаліць мясцовую работу, надаць ёй сацыяльна-палітычны накірунак з тым, каб уліць яе ў рэчышча агульнай барацьбы. Шчыфы Беларус заклікаў беларускую інтэлігенцыю вьгеуцаць сучаснае эканамічнае становішча народа, увязваючы яго з мінулым палітычным і эканамічным станам, суадносіць барацьбу паміж класамі, народныя хваляванні і бунты, як вынік уціску, як барацьбу за сваю свабоду, свае ідэалы з тым, каб усё гэта, у тым ліку і барацьба мясцовая, аб'ядноўвалася ў барацьбу ўсеагульную. Як і яго папличнікі, Шчыры Беларус заклікаў беларускіх рэвалюцыянераў быць салідарнымі з дзеячамі агульнарасійскай партыі «Народная воля», праграма і спосабы барацьбы якой найбольш адпавядалі беларускім народнікам.

Самыш буйным дасягненнем у выдавецкай дзейнасці беларускіх народнікаў стала выданне двух нумароў рускамоўнага гектаграфіраванага часопіса «Гомон». Першы яго нумар выйшаў на пачатку 1884 г. на 29 старонках. Часопіс меў падзагаловак «Беларускі сацыяльна-рэвалюцыйны агляд». Яго стваральнікамі сталі ў асноўным пецябургскія студэнты, прадстаўнікі беларускай рэвалюцыйнай моладзі, - Марчанка, Ратнер, Аўчыннікаў, Мануйлаў, Крупскі, Стацкевіч, Касцюшка-Буйніцкі і інш.

«Гомон» змясціў некалькі аналітычных матэрыялаў - «Ад рэдакцыі», «Аб значэнні і ролі мясцовых рэвалюцыйных груп у момант пасля палітычнага перавароту да ўстанаўлення пастаяннай формы праўлення», «Унутраны агляд», артыкул без назвы аб нацыянальным пытанні, а таксама заметкі з Віцебска, Мінска, Пецярбурга, Дзісенскага, Слуцкага павеатаў ад сваіх карэспандэнтаў на тэмы грамадска-палітычнага жыцця Беларусі.

Самым запамшальнымі у часопісе стаў артыкул аб нацыянальным пытанні, змешчаны ў 2-м нумары. Устанаўленне дзяржаўнасці, роля ў гэтым т. зв. «малых народаў» - вось асноўныя пытанні, якія хвалявалі беларусаў у першую чаргу, тым больш што іх, як выявілася, не разумелі нават некаторыя кіраўнікі агульнарасійскай «Народнай воля», у прэшатнасці Леў Ціхаміраў (у будучым каппулянт). Так, у 4-м нумары «Вестника „Народной воли"» (1885), падзяляючы некаторыя праграмныя погляды «гоманаўцаў», тым не менш нацыянальнае пытанне ў іх праграме, асабліва патрабаванне права на самавызначэнне, ён палічыў ерэтычным (!), бо беларускі народ, па яго меркаванні, быў пакуль нгго «нацыяй у патэшыі», а таму яго нацыянальныя прэтэнзіі трэба было «проста ігнараваць». Гэта былі погляды расійскага вялікадзяржаўніка. Як бачна, прагрэсіўным расійскім дзеячам, якія вялі барацьбу з царызмам не на жыццё, а на смерць, таксама чамусьці цяжка было зразумець жаданні беларускага народа, яго барацьбу за сваё самастойнае нацыянальнае жыццё. Гэта яшчэ тым больш цяжка зразумець, бо ў дзяржаўным ладзе будучай Беларусі беларускія народнікі бачылі яе ў канфедэрацыі з Расіяй і Польшчай. Але «гоманаўцы», другімі пасля К. Каліноўскага, на ўвесь свет заявілі, што ёсць такі народ, як беларусы, што ён таксама, як і іншыя народы Еўропы, хоча сваёй самастойнасці і незалежнасці. У артыкуле аб нацыянальным пытанні гэтая думка прагучала так: «Итак, мы, белорусы, так как мы должны бороться во имя местных интересов белор[усского] народа и федеративной автономии страны; мы, революционеры, потому что, разделяя программу борьбы «Народной воли», считаем необходимым принять участие в этой борьбе, мы социалисты, потому что нашей главной целью является экономическое улучшение страны на началах научного социализма. Вот основные положения программы, которые ясно могли бы определить отдаленные цели и ближайшую практическую деятельность белорусов.

Нынешний исторический момент является наиболее удобным для пробужденши Белоруссии, которая при дружной работе и борьбе нашей интеллигенции переродится для новой самостоятельной жизни и займет почетное место среди других федераций России на началах свободного соглашения с ними» («Публицистика белорусских народников». Мн., 1983. С. 120-121).

Пачатак 80-х гг. XIX ст. - гэта час узнікнення першай марксісцкай фупы «Освобождение труда» Г. В. Плеханава. Ужо ў першым нумары «Гомона»

з'явілася заметка аб гэтай групе і арганізаванай ёю «Библиотеке современного социализма», да якіх, як піша часопіс, «гоманаўцы» аднесліся з цікавасцю. У другім нумары было заяўлена, што рэдакцыя «Гомона» падзяляе погляды дзеячаў групы Г. Пляханава, хаця да гэтага яна прытрымлівалася праграмы і поглядаў партыі «Народная воля».

На наш погляд, ролю і месца беларускіх народнікаў у фамадска-палітычным і эканамічным жыцці Беларусі ў 80-я гг. XIX ст. добра вызначыў А. Ліс: «Яны канкрэтна паставілі пытанне аб суверэннасці беларускай нацыі. Гоманаўцы, бяспрэчна, рабілі практычныя крокі для публічнай прапаганды беларускай ідэі. Пра гэта, дарэчы, можна меркаваць і па іх кантактах у сябе на бацькаўшчыне, што знайшлі адлюстраванне ў карэспандэнцыях, звестках, друкаваных у іх тэарэтычным органе. Разгром царызмам народніцкіх арганізацый у сярэдзіне 80-х г. накрыў на доўгія гады дзейнасць гоманаўцаў покрывам таямнічасці. Гэта, аднак, не значыць, што праца іх на карысць беларускай ідэі прапала марна. Рух беларускіх народнікаў меў працяг у дзейнасць мінскай інтэлігенцыі другой паловы 80-х - пачатку 90-х гг. XIX ст. Не выключана, што адзін з заснавальнікаў мінскага гуртка А. Слупскі, які ў пачатку 80-х гадоў вучыўся ў Пецярбургу, пачуў у сабе «дух беларушчыны» пад утывам падпольнага друку гоманаўцаў. Зерне, пасеянае Імі, не мінула беларускіх гурткоў, узнікшых напрыканцы мінулага стагоддзя ў Маскве, з якіх выйшлі Карусь Каганец (К. Кастравіцкі) і Ядвігін Ш. (А. Лявіцкі), што сталі духоўным звяном, повяззю паміж беларускімі народнікамі і адраджэнцамі пачатку XX стагоддзя» (Арсень Ліс. Беларуская ідэя і адраджэнне славян // Польша. 1993. № 4. С. 223).

«Епархиальные ведомости» ў Паўночна-Заходнім краі

У канцы 60-х гг. XIX ст. у губернях Паўночна-Заходняга краю пачалі з'яўляцца новыя перыядычныя выданні - «Епархиальные ведомости». Гэта былі афіцыйныя царкоўныя газеты, якія выходзілі, як правіла, у губернскіх цэнтрах, бо царкоўныя адміністрацыйныя адзінкі - епархіі - тэрытарыяльна адпавядалі губерням. Іх узначальвалі епіскапы. Як вядома, ня тэрыторыі сучаснай Беларусі існавалі 4 губерні, таму гэтакіх газет тут таксама выдавалася чатыры: «Минские епархиальные ведомости» (1869-1917), «Полоцкие епархиальные ведомости» (1874-1917) - газета выходзіла ў Віцебску, «Могилевские епархиальные ведомости» (1883-1917) і «Гродненские епархиальные ведомости» (1901-1915).

Яны былі вельмі падобнымі на свецкія мясцовыя афіцыйныя выданні - «Губернские ведомости». Мелі два аддзелы - афіцыйны і неафіцыйны (у некаторых выданнях неафіцыйны аддзел называўся «Прибавления»).

Падобнымі на сваіх «свецкіх каляжанак» яны былі і тэматычна. Толькі, зразумела, тэматыка ў асноўным была царкоўнай, а гэта - расповяды аб рабоце епархій, хроніка з іх жыцця, гісторыя хрысціянскай рэлігіі і царквы, паведамленні аб дзейнасці Сінода, справаздачы епархіяльнага кіраўніцтва аб рабоце сваіх структураў, жыццё царкваў, манастыроў, царкоўных прыходаў, царкоўных брашваў і сястрынстваў, духоўных дабрачынных асветных устаноў, хаджэнне ў асяроддзе старавераў і сектантаў, работа царкоўнапрыходскіх школ, рэстаўрацыйных майстэрняў, анатацыі аб новых кнігах царкоўнай тэматыкі. Некаторыя выданні (Магілёў) друкавалі метадычна-дыдактычныя матэрыялы аб рабоце з насельніцтвам, матэрыялы з'ездаў духавенства. Полацкія і гродзенскія выданні шмат пісалі аб гісторыі храмаў і манасіроў, традыцыях праваслаўнай царквы на Віцебшчыне і Гродзеншчыне (артыкулы «Лёс праваслаўя ў сувязі з гісторыяй лацінства і уніі ў Гродзенскай губерні ў XIX ст. (1794-1900)» - 1901-1902 гг., артыкул Я. Арлоўскага «Гродзенскія праваслаўныя царквы ў XVI ст.» (1904). Друкаваліся агляды друку па пытаннях царкоўнай гісторыі. «Полошше епархиальные ведомости» шмат пісалі пра адноўлення праваслаўна-царкоўных брацтваў, работу Віцебскага камітэта праваслаўнага місіянерскага таварыства, ролю праваслаўнай царквы ў адукацыі на Віцебшчыне, календары праваслаўных святаў, тэксты малітваў, некралогі аб памерлых праваслаўных святарах, звесткі аб жыцці і ўзнясенні святых, успаміны царкоўных служак, мастацкія творы святароў. Усе гэтыя матэрыялы, як правіла, змяшчаліся ў неафіцыйным адзеле. Афіцыйны ж, як і ў «Губернскіх ведомостях», паведамляў аб афіцыйных указах, маніфестах, распараджэннях як цывільных, так і царкоўных улад.

Выход выданняў у свет у розныя часы таксама быў розны - ад штотыднёвага да штормесячнага. Рэдактары ў «Епархиальных ведомостях» часта мяняліся: у Мінскіх, напрыклад, за гады выхаду змянілася 14 рэдактараў, Полацкіх - ажно 19. Рэдагавалі газеты і вучоныя, і журналісты, і свяшчэннаслужыцелі: Д. Даўгяла, Д. Нікіфароўскі, архімандрыт Паісій (Віцебск). Афіцыйную частку, як правіла, рэдагавалі духоўныя асобы, неафіцыйную - вучоныя, журналісты. «Могалевские епархиальные ведомости» заўсёды рэдагавалі два розныя рэдактары.

Некаторыя газеты мелі свае друкарні, таму рабіліся дадаткі, у якасці да якіх выходзілі кнігі, брашуры, зборнікі, у тым ліку па народанасяленні, гісторыі Паўночна-Заходняга краю, асобных яго рэгіёнаў (Полаччыны і інш.).

Газеты былі закрыты пасля прыходу да ўлады Часовага ўрада. «Гродненскіе епархиальные ведомости» спынілі існаванне ў сувязі з пагрозай акупацыі горада кайзераўцамі ў час першай сусветнай вайны.

У 80-90-я гг. XX ст. выход «Епархиальных ведомостей» у Беларусі аднавіўся: у Мінску ў 1989 г., Магілёве - 1991, Гродне - 1992, Полацку - 1995 г.

Першая прыватная газета на Беларусі

Газета «Минский листок» стала першай на Беларусі прыватнай грамадска-палітычнай і літаратурнай газетай ліберальна-асветшцкага наюрunku. Выдавалася яна ў Мінску на рускай мове з 2 (14). 4. 1886 г. да 31.10 (13.11.) 1902 г. перыядычнасцю ад двух да чатырох разоў на тыдзень (у 1896-1897 гг. - шпюдзённа).

Пасля паўстання 1863-1864 гг. царскімі ўладамі на Беларусі было ўведзена ваеннае становішча, якое стала паслабляцца толькі ў другой палове 80-х гг. 7 лютага 1886 г. мінскі натарыус І. П. Фацінскі атрымаў дазвол на выданне газеты «Мінскнй лнсток». 2 (14) красавіка 1886 г. выйшаў першы яе нумар. Газета мела падзагаловак «Грамадска-літаратурная газета». Яна стала першай і адзінай на Беларусі ў XIX ст. прыватнай газетай, якая выдавалася на досыць высокім прафесійным узроўні.

Па ідэйна-тэматычным змесце «Минский листок» быў звычайным ліберальна-буржуазным выданнем, расійскай газетай на ўскраіне, многія супрацоўнікі якой падтрымлівалі ідэі ліберальнага народніцтва. «Минский листок» крытычна ставіўся да новага, моднага ў той час сацыял-дэмакратычнага руху, у тым ліку і да яго асноўнай ідэі - барацьбы класаў - хоць да некаторых твораў У. Ульянава (Леніна) супрацоўнікі газеты праўлялі цікаўнасць.

Рэдакцыя ставіла перад сабою задачы: «Выпрацоўкі светапогляду чытачоў..., абуджэння ірамадскай самасвядомасці, правядзення ў жыццё грамадскіх ідэалаў, ... са светлай верай у лепшую будучыню ... службыць друкаваным сло-вам... дарагой ускраіне - частцы дарагой кожнаму разважліваму грамадзяніну агульнай бацькаўшчыны - вялікай Расіі» (1891.1 студзеня).

Газета мела рубрыкі: «Наш край», «Мясцовая хроніка», «Замежныя весітсі», «Паміж справай», «Агульная хроніка», «Тэлеграфы», «Наляту», «На злобу дня» і іншыя, пад якімі асвятляла палітычнае, эканамічнае і культурнае жыццё ў Расіі і на Беларусі, у замежных краінах. У публікацыях на прамысловую тэму яна выступала супраць жорсткай эксплуатацыі рабочых, рамеснікаў, у тым ліку жанчын-работніц і дзяцей-падлеткаў. Шмат увагі ўдзяляла мясцоваму самакіраванню, дэмакратызацыі грамадства, крытыкавала мяшчанства, бюракратызм мясцовых улад, часта выкарыстоўваючы гумарыстычныя і сатырычныя вобразы. Пісала пра крэдытаванне, адкрыццё зямельных банкаў, кас узаемадапамоп, стварэнне таварыстваў, паляпшэння працы і шш. Зрэдку крытыкавала нізкую прадукцыйнасць працы, не тлумачы прычын, прапагандавала т. зв. «культурныя гаспадаркі» і разам з тым заклікала да духоўнага саюзу паміж сялянамі і памешчыкамі. Газета выступала за паляпшэнне ўмоў працы рабочых, павышэнне заробтнай платы, зніжэнне працягласці працоўнага дня, інфармавала аб забастоўках рабочых, якія праходзілі ў Мінску і іншых гарадах і мястэчках Беларусі.

У вырашэнні нацыянальнай праблемы «Минский листок» лічыў усе нацыі роўнымі, у тым ліку і беларусаў

Газета шмат увагі ўдзяляла культуры, літаратуры, тэатру, музыцы. Рэцэнзавалі спектаклі, выступленні артыстаў, што наведвалі Мінск з гастролямі. На старонках газеты рабіліся агляды твораў з рускіх дэмакратычных часопісаў, пісалася пра творчасць і змяшчаліся творы А. Пушкіна, М. Гоголя, І. Тургенева, А. Астроўскага, А. Даргамыжскага, П. Чайкоўскага, С. Манюшкі, А. Чэхава, Л. Талстога, М. Горкага, Э. Заля, Г. Сянкевіча, Б. Пруса, Г. Мапасана і інш. Газета крытычна ставілася да творчасці пісьменнікаў-мадэрністаў і дэкадэнтаў у літаратуры і культуры наогул, падтрымлівала творчасць рускіх рэвалюцыйных дэмакратаў.

«Минский листок» змяшчаў творы беларускіх і мясцовых рускамоўных пісьменнікаў. Я. Лучына ў 1-м нумары надрукаваў верш «...Служыць стране глухой, забытой», а таксама К. Каганш, А. Бярозы, Д. Бохана, Я. Чыртыкава, беларускія народныя песні, паданні, казкі. Былі змешчаны рэцэнзіі на зборнікі Е. Раманава, П. Шэйна і інш. 16.5.1889 г. упершыню «Минский листок» надрукаваў беларускую паэму «Тарас на Парнасе» (у газеце яна была змешчана над назваю «Тарас»).

У газеце супрацоўнічалі Я. Лучына (Неслухоўскі), К. Каганец (Кастравіцкі), Д. Бохан, М. Караліцкі, С. Грынявіцкі, В. Янчэўскі, М. Доўнар-Запольскі, А. Слупскі, А. Багдановіч, А. Смродзінскі і інш. Выходзіла на працягу 17 гадоў.

Газета часта канфіскаўвалася. У 1896 г. са 194 нумароў было канфіскавана на 89. У 1897 г. 8 месяцаў «Минский листок» наогул не выходзіў.

У розны час газеіу рэдагавалі І. Фацінскі, С. Мацвееў, А. Мацкевіч, Е. Фідлер, Ф. Каліноўскі, К. Зіноўеў, М. Мысаўскай і інш.

Такім чынам, з аднаго боку, «Минский листок» быў ліберальна-буржуазным выданнем, з другога, — газетай, якая, на думку некаторых беларускіх навукоўцаў (Т. Фёдарова), стаяла ля вытокаў беларускага рабочага друку.

З 1888 г. рэдакцыя газеты выдавала неперыядычны навукова-папулярны і літаратурна-публіцыстычны дадатак «Северо-Западный календарь».

З 1(14) лістапада 1902 г. замест «Минского листка» стала выходзіць газета «СевероЗападный край».

«Виленский вестник» у 70-80-я гг. XIX ст.

У 70-80-я гг. XIX ст. Паўночна-Заходні край жыў як у здранцвенні, па вобразным вызначэнні А. Цвікевіча, «абярнуўся ў нейкі мёртвы абшар». «Виленский вестник» у гэты час стаў друкаваным органам Віленскай вучэбнай акругі і быў падобным на «Губернские ведомости»: у афіцыйнай частцы -

указы, распараджэнні, новыю прызначэнні, узнагароды, рэзалюцыі віленскай судовай палаты, курс золата, паведамленні аб прыезджаючых у Вільню вядомых дзеячаў навукі, артыстаў, пісьменнікаў, крымінальная хроніка і г. д. Друкавалася інфармацыя аб міжнародным жыцці - весткі з Берліна, Парыжа, Лондана, агляды еўрапейскага палітычнага жыцця. «Аб Беларусі, аб тым, як жывуць і чым дыхаюць усе пяць губерняў знакамітага раней «Заходняга краю», у «Віленском вестнике» на працягу шэрага гадоў мы не знаходзілі ніводнага слова. Маўляў, Беларусі не было, маўляў, яна не існавала на карце імперыі. Ненармальнасць падобнага становішча заўважылі нават некаторыя расійскія выданні.

... Па сутнасці, яно так і было: беларускае пытанне было ў тую эпоху выражана гэтак жа акрэслена, як і ў эпоху паўстання, толькі ў адваротным выглядзе; яго папросту выкраслілі са спіса актуальных палітычных пытанняў, паставілі над ім крыж. Зусім свядома ўлада абярнула ўвесь край у нешта шэрае, у нейкую шэрую гшыню, дзе дарма было шукаць якога-небудзь грамадскага ці культурнага руху. У гэтым, уласна, і было прызначэнне новага курсу: забыць аб Беларусі, забыць і замаўчаць праблемы яе нацыянальнага і сацыяльнага жыцця, у тым ліку дражлівую і небяспечную з пункту погляду паміж класавага супакою праблему аб польска-расійскіх і беларускіх адносінах» (А. Цвікевіч. Указ. тв. С. 181). А. Цвікевіч справядліва сцвярджаў, што ўсе віленскія газеты, у тым ліку і «Віленский вестник», у гэты час замест паказу сапраўднага жыцця, невыноснага становішча простых людзей пераклаліся на апісанне «бальяў, вечарын, афіцыйных і прыватных прыёмаў, пачынаючы з праводзімых нязначнымі чыноўнікамі да самога генерал-губернатара - Патапава, Альбе-дзінскага, Готлебена. Газеты паказвалі багацце і раскошу, імкнучыся прадставіць жыццё бестурботным і вясёлым і «разам з тым знайсці форму замірэння з мясцовым дваранінам-памешчыкам». Прыклад падаваў сам генерал-губернатар, бо менавіта праз бляск і багацце яго палаца павінны былі быць паказаны бляск, магутнасць, імкненне расійскай акупацыйнай улады знайсці паразуменне з мясцовай шляхтай. Вось як апісваў «Віленскій вестник» (рэдактар С. Польш) адзін з такіх бальяў, арганізаваны ў палацы Віленскага генерал-губернатара Альбедзінскага: «Вечары ў пана генерал-губернатара адзначаюцца бляскам і памерамі, недаступнымі для прыватных асоб. Усе пакоі другога паверха велізарнага генерал-губернатарскага дома папауляісцыз натоўпамі гасцей, лік якіх часам дасягаў 400. Агромістая зала ледзь можа ўмясціць усіх танцораў, якія танцуюць кадрыль па дзве шарэнгі ў 32 пары. Асвятляецца зала безлічным мншчлам свечак і аздабляецца жывымі раслінамі і кветкамі. За залай ідзе алькоў замест гасцінай для дам, за ім - буфет, раскошна аздаблены фруктамі, цукеркамі ды іншымі дэсэртамі. За буфетам - далей пакоі, якія адведзены для карт ... Сам баль з'яўляецца цудоўным відовішчам. Мноства дам у раскошных туалетах, агромістасць натоўпу, гукі музыкі і бляск асвятлення

ўсіх варожаць. Вечар канчаецца раскошнай вячэрай, і госці вяртаюцца дахаты ўжо ў чацвёртай гадзіне раніцы». Апісанае «Вестник» рэзюміраваў так: «Зразумела, што пры гэтых умовах генерал-губернатарскія балі прывабліваюць і тых асоб, якія раней цураліся зносінаў з віленскай адміністрацыяй. На апошнім балі было ўжо шмат асоб з вышэйшай мясцовай арыстакратыі». Між тым такія паводзіны адміністрацыі выклікалі незадаволенасць розных прафесараў, свяшчэнна-служыцеляў, ваенных і г. д., якія «да смерці» хацелі біцца з палякамі-панамі. І вось цяпер нават генерал-губернатар пачынаў кантактаваць з імі, а тых, хто падаўляў паўстанне і заваёўваў зноў гэты край і для мясцовай адміністрацыі, як бы адпыхвалі назад, раўняючы часам да збянтэжаных «мураўёўцаў у адстаўцы», дзяржыморд, п'яніц і бандытаў» (А. Цвікевіч. Указ. тв.).

Цікавую характарыстыку газеце ў 70-80-я гг. даў расійскі даследчык А. Мілавідаў (Указ. тв. С. 20): «Но, как чиновник русской службы, «Виленский вестник» был аккуратный, исполнительный службист: во все 35 лет на него только однажды, и то слегка, погрозило строгое начальство. Он был всегда верен русской присяге и русскому знамени, которое иногда в его руках развивалось так гордо и широко, что на него с уважением, светлыми надеждами смотрели столичные собратья. Как русский знаменосец и герольд, «Виленский вестник» сослужил верную службу России, собирая вокруг себя истинно русских людей и указывая направление русской полнотики в крае. Вместе с тем он был постоянным и близким собеседником русских людей на западной окраине, являясь к ним с родной речью, с понятиями и взглядами. Блюкими русскому сердцу. В этом отношении национальное и культурное значение «Виленского вестника» если не всегда очевидно, то оно все же несомненно, как влияние на нас окружающих людей. Это влияние и значение было бы еще больше, если бы во главе его всегда стояли люди с публицистическим талантом и призванием, а не случайные люди, в большинстве чиновники, обремененные казенной работой, и если бы не его полуофициальное положение, создающее известные отношения к обществу и местному начальству. Еще И. С. Аксаков, хорошо знакомый с русской газетой Северо-Западного края, писал: «Жаль, что в Вильне не годается газета, которая тотчас бы предавала гласности все подобные (т. е. направленные против православия и правительства) деяния польских панов и создавала хоть какое-либо русское, независимое общественное мнение в крае». Такой газеты наш край не имеет и теперь, да и трудно ее здесь поста-вить...»

Вось так! Нават выданне, па вобразным вызначэнні А. Мілавідава, моцна зацягнутае ў мундзір і з апушчанымі рукамі па швах, не задавальняла І. Аксакава, паэта, публіцыста, грамадскага дзеяча, сына С. Ц. Аксакава, бо не вельмі ўдала бараніла праваслаўе і ўрад супраць нядобразычліўцаў.

Выдатную вершаваную характарыстыку «Виленскому вестнику» даў бессмяротны Я. Купала, які ў вершы «Хаўруснікам» (1913), надрукаваным толькі ў 1929 і 1991 гг., пісаў:

«Газета Годзеннаа» 1 «Виленский вестник» Сабраліся хэўрай, Як свінні на сметнік.

І ну ж гаманіці, Ухмыляцца пад вусам, Як лепш атуманіць Мазгі беларусам

«Газета» бармоча. «Нех бэндзе ён ляхам» А «Вестник» - «пусть лучше Московским прет шляхом».

Спрачаліся доўга, Як край наш раскрасці. Дый спеліся ўрэшце: Парваць на дзве часці.

Адна часць Варшаве Лізаць ногі будзе, Маскве хай другая Нясе свае грудзі.

Забьліся толькі, Хаўруснікі ночы, Спытаць беларуса, Чым сам ён быць хоча.

Па-мойму ж, не варта, Панкі, так лезць з жылаў... Як свінням - не глянуць Вам дольш свайго рыла

«Губернские ведомости» ў 70-80-я гг. XIX ст.

«Губернскае ведомоста», як і раней, былі самымі кансерватыўнымі выданнямі і ў 70-80-я гг. XIX ст. Здавалася, іх не датычылі змены як у грамадска-палітычным, так і ў сацыяльна-эканамічным жыцці. Не садзейнічала гэтаму нават пэўная палітычная адліга пачатку 90-х гг., якая наступіла пасля амаль 20-гадовага ваеннага становішча, звязанага з паўстаннем 1863-1864 гг.

«Губернскае ведомоста», як і раней, былі крышку цікавымі толькі таму, што друкавалі матэрыялы па гісторыі, этнаграфіі Беларусі, змяшчалі казкі.

паданні. Аднак па-ранейшаму яны не мелі ніякіх юрыдычных правоў. У нешматлікіх супрацоўнікаў была нізкая зарплата, у рэдактараў не было ганарарных грошай. Амаль не мелі яны і падпісчыкаў з-за дарагавізны падпіскі на газеты.

30 верасня 1881 г. выйшла пастанова ўрада аб вызваленні «Губернских ведомостей» ад папярэдняй цензуры (да гэтага права кантроль над імі мелі звыш 20 устаноў). Але многія рэдактары не захацелі браць на сябе адказнасць за змест газет, і яны па-ранейшаму выходзілі з папярэдняй цензурай. Так, «Витебские губернские ведомоста» адмовіліся ад яе толькі ў 1901 г. У ёй у 1885-1887 гг. была ўзмоцнена роля прадстаўнікоў губернскай управы. Практычна афіцыйны і неафіцыйны аддзелы газеты ўяўлялі сабою адзінае цэлае. Спрыяла таму і работа ў газеце ў гэты час толькі аднаго рэдактара.

Такім чынам, перыядны друк у 70-80-я гг. XIX ст., з аднаго боку, быў традыцыйным, адстойваючы, умацняючы і развіваючы экспансіянісцкія расійскія афіцыйныя выданні, а з другога,- замацоўваючы пэўныя напрацоўкі ў пашырэнні як падпольных рэвалюцыйна-дэмакратычных, так і першых прыватных выданняў, якія на пачатку XX ст. сталі ў Беларусі адным з асноўных сродкаў фарміравання грамадскай думкі ў барацьбе з вялікадзяржаўным шавішызмам, царызмам.

ТЭМА 4

ДРУК БЕЛАРУСІ Ў ПЕРЫЯД СТВАРЭННЯ РУХАЎ І АРГАНІЗАЦЫІ ПАРТЫЙ (1895-1904 гг.)

Перыяд канца XIX - пачатку XX ст. характарызаваўся як час эканамічнага ўздыму. Адбывалася актывізацыя ў развіцці прамысловасці Паўночна-Заходняга краю, які дагэтуль быў амаль выключна сельскагаспадарчым. У 1900 г. у Беларусі ўжо налічвалася каля 50 тыс. рабочых, больш палавіны з іх складалі чыгуначнікі. У 1897 г. у Расіі адбыўся перапіс насельніцтва. У Беларусі гтражывала болын як 8,5 млн чалавек: беларусаў каля 5,5 млн (63,5 %), яўрэяў -1 млн 202 тыс. (14,1 %), рускіх - 492,9 тыс. (5,8 %), палякаў - 424,2 тыс. (4,9 %), украінцаў - 377,5 тыс. (4,4 %), татар, літоўцаў, латышоў і інш. - 617 тыс. (7,3 %). Па гэтым жа перапісе пісьменнага насельніцтва тут было ўсяго 22 %, апе прадстаўнікоў тытульнай нацыі - толькі 14,3 %. Вышэй за беларусаў у працэнтных адносінах пісьменнымі былі практычна ўсе прадстаўнікі нацменшасцей: яўрэі - 42,2 %, палякі - 41,2 %, рускія - 29,3 %, украінцы - 17,5%. Гэта паказчык таго, як царскія ўлады адносіліся да адукацыі «тутэйшых». І як тут не ўспомніць словы У. Леніна, які сцвярджаў, што непісьменны чалавек стаіць па-за палітыкай. Адукаванае беларускае насельніцтва ўладам было не патрэбна.

1895-1904 гг. сталі перыядам стварэння рухаў і арганізацый партый - ад марксісцкіх сацыял-дэмакратычных да нацыянальных. У часы «пралетарскага этапу» найболей распаўсюджаным станавіўся марксізм, ш т. зв. тэорыя навуковага сацыялізму, якая прыйшла на змену народніцкай. Ужо на пачатку 80-х гг. XIX ст. у значнай ступені дзякуючы выдавецкай і прапагандысцкай дзейнасці фупы «Вызваленне працы» (1883-1903) Г. Пляханава, а з сярэдзіны 90-х гг. - дзейнасці «Саюзаў барацьбы» пачаўся шырокі пралетарскі рух, на які абаяліся расійскія марксісты, прапаведуючы класавую барацьбу, у якой рабочыя прадстаўляліся гегемонам будучай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі.

У Паўночна-Заходнім краі ў гэты час дзейнічалі прадстаўнікі эканамістаў, «легальных марксістаў», Польскай сацыялістычнай партыі (1892), нацыяналістычнага Усеагульнага яўрэйскага рабочага саюза ў Літве, Польшчы і Расіі (Бунда), створанага ў 1897 г. на з'ездзе ў Вільні, Расійскай сацыял-дэмакратычнай рабочай партыі (РСДРП, з 1903 г. - РСДРП(б), першы з'езд якой прайшоў 1-3 сакавіка 1898 г. у г. Мінску, Партыі сацыялістаў-рэвалюцыянераў (эсэры), 1902 г., Беларускай рэвалюцыйнай грамады (Бела-руская сацыялістычная грамада (Грамада), 1902 г.

Негатыўна на развіццё грамадскай палітычнай думкі, сацыяльна-эканамічнае становішча насельніцтва паўплываў сусветны эканамічны крызіс (1900-1903) і руска-японская вайна (1904-1905). Гэтыя падзеі ў афіцыйнай прэсе, што падтрымлівала самаўладдзе, давалі магчымасць заклікаць народ да падтрымкі ўлад (руска-японская вайна вялася пад лозунгамі абароны веры, цара і айчыны), а праціўнікаў царскага рэжыму, наадварот, крытыкаваць, паказваць яго нікчэмнасць, няздольнасць кіраваць краінай, развіваць яе эканоміку, каб палепшыць матэрыяльны дабрабыт людзей.

У Беларусі пачалі арганізоўвацца марксісцкія гурткі, а затым і сацыял-дэмакратычныя камітэты: Гомельскі (1903), Мінскі, Віцебскі (1904). У 1904 г. яны аб'ядналіся ў Палескі (Гомель) і Паўночна-Заходні (Мінск) камітэты, калі працэс знаёмства з марксісцкай праграмай, сродкамі і метадамі барацьбы сацыял-дэмакратаў пераходзіў ад прапаганды да шырокай палітычнай агітацыі. Тут распаўсюджваліся не толькі газета «Искра», улёткі і звароты ЦК РСДРП, але пачалі з'яўляцца выданні мясцовых камітэтаў. Першапачаткова гэта былі звароты, пракламацыі, бо для выдання газет у марксістаў Беларусі не было ні тэхнікі, ні кадраў. Іншы раз друкаваную прадукцыю выдавалі нават прымітыўна (на гектографіі ці на пішучай машыначы), ды і змест іх не вызначаўся вялікай мастацкасцю. Вось, напрыклад, як была напісана ўлётка гамельскіх сацыял-дэмакратаў «Воззвание к нашим рабочим»: «Раз навсегда запомним, что мы, миллионы рабочих, составляем отдельный класс в государстве, эксплуатируемый самым злодейским образом, насильно лишенный политической власти, не имеющий даже права протестовать против своих угнетателей, что мы до тех

пор слабы и беспомошны, пока действуем разьединенными силами, но коль скоро мы сложимся в одну солидарную рабочую армию, тогда мы все завоюем, все возьмем ... Не станем же медлить, товарищи-рабочие. Силой дружной и смелой ударим на врага, и победа будет обеспечена».

За перыяд з 1 студзеня на 1 верасня 1904 г. Палескі камітэт выдаў 18 назваў улётак і іншай прапагандысцкай літаратуры, агульны наклад якой склаў звыш 70 тыс. асобнікаў. У верасні 1904 - сакавіку 1905 г. ён выдаваў невялічкую газету «Листок Полесского комитета». Яна паведамляла аб распаўсюджванні рэвалюцыйнага руху ў Беларусі, рабоце сацыял-дэмакратаў сярод сялянства, ролі партыйнай літаратуры ў палітычным выхаванні мас. Паўночна-Заходні камітэт РСДРП(б) у другой палове 1904 г. выдаў 55 тыс. улётак. Ён перадрукоўваў артыкулы У. Леніна, улёткі ЦК РСДРП, друкаваў і арыгінальныя творы - «Да рабочых», «Да вучняў» і інш. У іх бальшавікі Паўночна-Заходняга краю заклікалі працоўных да аб'яднання, пашырэння барацьбы за свае правы, тлумачылі праграмныя і тактычныя ўстаноўкі РСДРП(б), вялі барацьбу супраць «апартуністаў» і «нацыяналістаў» у рабочым руху.

Напрыканцы XIX - пачатку XX ст. у Паўночна-Заходнім краі пачалі арганізоўвацца выданні, якія адкрыта падтрымлівалі царскі рэжым. Гэта былі ліберальна-буржуазныя газеты, якія імкнуліся быць цэнтрысцкімі, ляяльнымі як да ўлад, так і да левых партый. Так, у Вільні ў 1898-1905 гг. выходзіла газета «Северо-Западное слово» (першы нумар выйшаў 27 лістапада 1898 г.). Газета прытрымлівалася кансерватыўна-асветніцкіх поглядаў (пазней - памяркоўна-ліберальных). Змест газеты быў тыповым для кансерватараў і лібералаў таго часу. Друкуючы матэрыялы аб Беларусі (гісторыя, краязнаўства, этнаграфія і інш.)> расказваючы аб этнічнай своеасаблівасці беларускага народа, журналісты «Северо-Западного слова» сцвярджалі, што беларусы як нацыя не існуюць і г. д. Але рэдакцыя газеты павінна была ўлічваць нарастанне рэвалюцыйнага руху, таму зрэдку ў газеце друкаваліся матэрыялы, якія крытыкавалі непаасцядаўнасць рэформ, што правадзіліся царскім урадам. З 17 снежня 1905 г. яе замяніла газета «Северо-Западный голос» (выходзіла да 14 студзеня 1915 г.), якая стала больш ліберальнай за сваю папярэдніцу. Шмат увагі яна пазней удзяляла ваенным дзеянням на франтах першай сусветнай вайны. Выдавала дадаткі «Вечерне прнбавлеііня» і «Последнне телеграммы»

21 лістапада 1904 г. у Мінску выйшла газета «Белорусскій вестник», заснаваная статскім саветнікам, магістрам багаслоўя П. Бывалькевічам. Яна павінна была стаць адзіным абаронцам інтарэсаў улад у Паўночна-Заходнім краі. Зразумела, газета сустрэла адкрытую варожасць і супрацьстаянне з боку сацыял-дэмакратаў, «іншародцаў» і ліберальнай інтэлігенцыі. «Белорусскій вестник" і яго рэдактар не пераносілі газету «Северо-Западный край», уступіўшы з ёю ў «крыжавы бой» (на думку П. Бывалькевіча, «Северо-Западный

край» М. Мысаўскога быў цэнтрам засілля «іншародцаў»). 3-за гэтага П. Бывалькевіч павінен быў пакінуць Мінск і пераехаць у Пецярбург. А калі «Северо-Западный край» пэўны час (ліпень - кастрычнік 1905 г.) не выходзіў, «Белорусский вестник» як бы замяніў яго і друкаваў матэрыялы, у якіх выкрывалася палітыка ўлад у адносінах да народаў нацыянальных меншасцей, прапагандаваліся дэмакратычныя ідэі. 29 лістапада 1905 г. выданне «Белорусского вестника» было спынена выдаўцамі (гл.: В. М. Конон. Проблемы искусства и эстетики в общественной мысли Белоруссии начала XX в. Мн, 1985. С. 16).

Газета «Северо-Западный край»

Блізкай да сацыял-дэмакратычнага накірунку стала прыватная газета «Северо-Западный край», якая выходзіла ў Мінску з 14 лістапада 1902 да 21 снежня 1905 г. Выйшаў 801 нумар. Газета прыйшла на змену «Минскому листку». Выдаўцом-рэдактарам яе быў М. Мысаўскай, які ў 1902 г. адкупіў права на выданне газеты ў былога рэдактара «Минского листка» І. Фацінскага.

М. Мысаўскай паходзіў з сялян Саратаўскай губерні. Працаваў чорнарабочым у гомельскіх чыгуначных майстэрнях, затым служыў у войску, пасля - канторшчыкам, памочнікам начальніка матэрыяльнай службы Лібава-Роменскай чыгункі. Перад закрыццём "Минского листка" быў яго рэдактарам. Як бачна, гэта быў чалавек, які прайшоў праз многае і добра ведаў жыццё і клопаты простых людзей. М. Мысаўскай адразу ж вырашыў памяняць назву газеты, пашырыць яе праграму, аб'ём. 3 гэтымі прапановамі ён звярнуўся ў Галоўнае ўпраўленне па справах друку і надзівя лёгка атрымаў дазвол. Такім чынам, новая назва газеты гаварыла аб тым, што «Северо-Западный край» будзе распаўсюджвацца па ўсёй тэрыторыі Паўночна-Заходняга краю. Так яно і стала, бо карэспандэнцыі, заметкі, пісьмы ў газеце друкаваліся практычна з усёй Беларусі - Барысава, Слуцка, Смаргоні, Пінска, Старых Дарог, Копыля, Бабруйска і г. д.

На жаль, архіў выдання не захаваўся. Многія матэрыялы ў ім падпісваліся псеўданімамі (крыптанімамі) ці наогул друкаваліся без подпісу, таму ўстанавіць прозвішчы многіх аўтараў, у тым ліку і некаторых супрацоўнікаў рэдакцыі, не сыпадас. Самымі актыўнымі і ў Ся былі тыя ж, хто перайшоў сюды на працу з «Минского листка», каго добра ведаў М. Мысаўскай, - Казімір Чапінскі (ён жа сакратар рэдакцыі), Якаў Окунеў (друкаваўся пад псеўданімамі Я. Окунь, Я. Чымішлійскі, крыптанімам Я. О.), М. Ржавускі, М. Лукоўскі, М. Караліцкі і інш.

«Северо-Западный край» адразу стаў вельмі папулярным. Ёсць звесткі, што яго наклад складаў да 8 тыс. асобнікаў. Гэта трывожыла Мінскага губернатара, які спецыяльным цыркулярам забараніў газету як «крайне шкоднае выданне»,

якое карыстаецца «яркім уплывом на насельніцтва», распаўсюджваць у народных чайных, народных чытальнях і г. д. Як ужо адзначалася, «Белорусский вестник» П. Бывалькевіча пастаянна ўшчуваў «Северо-Западный край», займаючыся амаль ці не даноснаштвам на яго. Але ж калі 10 чэрвеня 1905 г. выданне «Северо-Западного края» было прыспынена, нават «Белорусский вестник» пісаў пра гэта з жалем. А ЦО РСДРП(б) - газета «Пролетарий» - паведамляла, што група незадаволеных мінскіх рабочых напала на рэдакцыю «Белорусского вестника», сарваўшы з памяшкання шыльд. Рэдактар газеты П. Бывалькевіч павінен быў ратавацца ўцёкам.

Гісторыя «Северо-Западного края» дзеліцца на два перыяды: першы - ад спынення выдання «Минского листка» да пачатку першай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі ў Расіі; другі — ад пачатку рэвалюцыі да моманту закрыцця (снежань 1905 г.). На працягу ліпеня - кастрычніка 1905 г. выхад газеты быў прыспынены. М. Мысаўскай у гэты час адбываў тэрмін гакарання.

Цікавая, на наш погляд, эвалюцыя накірунку ў газеце - ад ліберальна-ўмеранага да сацыял-дэмакратычнага. Першы перыяд вызначаўся невыразнасцю, рэфармізмам. Другі - імкненнем «неперадузятая і дакладна тлумачыць усе з'явы грамадскага жыцця», бараніць інтарэсы «эканамічнага і фамадзянскага развіцця насельніцтва ўсяго краю» («Северо-Западный край», 1902, № 1). Пісала яна і аб жорсткай эксплуатацыі рабочых і сялян, цяжкай працы жанчын, падлеткаў, якія, выконваючы тую ж работу, што і мужчыны, атрымлівалі значна меншую заробатную плату. Газета пісала пра невыносныя ўмовы працы, вялікую працягласць рабочага дня - часам рабочыя нават не мелі перапынку на абед.

У газеце друкаваліся гістарычныя, філасофскія артыкулы Окунева, Булгакава, Когена. Так, Я. Окунеў (М. Чымішлійскі) надрукаваў цыкл артыкулаў «Сэнс жыцця». Друкаваліся цыклы «Права і этыка», «Навуковыя гутаркі», «Сэнс гісторыі» і інш. У артыкулах цыкла «Сэнс гісторыі» разглядаліся ідэі парламентарызму, канстытуцыйнай дэмакратыі.

Збліжэнне з сацыял-дэмакратамі пачалося ў кастрычніку 1904 г., калі адбывалася ўзмацаванне сацыял-дэмакратычных груп і камітэтаў. Захаваліся звесткі, што і рэдактар газеты М. Мысаўскай, і некаторыя супрацоўнікі яе былі сябрамі РСДРП(б). У студзені 1905 г. у газеце з'явілася рубрыка «Сярод рабочых». Усяго ж рубрык у ёй было звыш 20 - «Мясцовая хроніка», «Тэлеграмы», «Палітычны агляд», «Замежныя навіны», «Апошняя пошта», «Белетрыстыка», «Навуковыя гутаркі», «Кніжны агляд», «Фельетон», «Тэатр і музыка» і інш.

Цікаваць да сацыял-дэмакратыі праяўлялася ў тлумачэнні праграмы РСДРП. «Северо-Западный край» надрукаваў артыкулы Я. Свядлова (сапр. Губельман) «Хто такія сацыял-дэмакраты?» (№ 796), «Чаго хоча Расійская сацыял-дэмакратычная рабочая партыя для сялянства?» (№ 800). Першы меў

аўтарскую назву «Што такое рабочая партыя?» і тлумачыў прычыны эксплуатацыі працоўных прамыслоўцамі, заклікаў рабочых да аб'яднання, спалучэння эканамічных і палітычных патрабаванняў, верачы ў тое, што толькі сацыял-дэмакраты, аб'яднаныя ў партыю, змогуць павесці за сабою працоўных на штурм царызму. У гэты час выходзілі агульнарасійскія бальшавіцкія падпольныя газеты «Вперед», «Пролетарий», легальная «Новая жгонь», на старонках якіх друкаваліся артыкулы У. Леніна. Некаторыя з іх «Северо-Западный край» перадрукаваў поўнасьцю ці ў скарачэнні: «Падзенне Порт-Артура», «Марксізм і неанародніцтва» (аўтарская назва «Мелкабуржуазны і пралетарскі сацыялізм»), «Аб рэарганізацыі партыі», «Сацыялістычная партыя і беспартыйная рэвалюцыйнасць» і інш. Толькі ў лістападзе 1905 г. больш як 20 магарыялаў было перадрукавана з газеты «Новая жгонь», у тым ліку праграма РСДРП, прынятая П'ездам (1903), паведамленне аб скліканні IV Аб'яднаўчага з'езд? РСДРП(б). У нумарах 771-772 (1905) быў перадрукаваны з «Пролетария» артыкул «Аб прафесіянальных саюзах», у якім ставілася задача ўплыву сацыял-дэмакратаў на самага масавага легальнага абаронцу правоў працоўных - прафесіянальных саюзы. Гэтай праблема быў прысвечаны і артыкул «Да пытання аб прафесіянальных саюзах».

Рабочых «Северо-Западный край» прадстаўляў як паслядоўных рэвалюцыянераў, якія павінны прыйсці на дапамогу сялянам. Прапагандуючы марксісцкі інтэрнацыяналізм, газета падтрымлівала ленінскую нацыянальную тэорыю, выступала супраць т. зв. буржуазных нацыяналістаў. У артыкулах «Наша палітычная эвалюцыя», «Аб палітычных партыях у Расіі», «Сярод лібералаў», «Яшчэ аб лібералізме», «Аб сучасных народніках», «Аграрная праграма лібералаў». «Аб сучасным нацыяналізме», «Два бакі медаля», «Пралетарыят і вайна», «Вайна і народ», «Наша сялянства», «Тэорыя і практыка» і іншых газета тлумачыла тэорыю, формы, метады і сродкі рэвалюцыйнай барацьбы. На сваіх старонках яна друкавала рэвалюцыйныя вершы пад рубрыкай «3 песень барацьбітоў за свабоду» — «Інтэрнацыянал», «Замучаны цяжкаю няволяю», «Песня пралетарыяў» і інш.

Прынцыповую і аб'ектыўную пазіцыю заняла газета ў час т. зв. «курлаўскага расстрэлу». 18 кастрычніка 1905 г. 20 тыс. жыхароў Мінска, не задаволеных царскім маніфестам 17 кастрычніка, прыйшлі на мітынг ка плошчу каля вакзала Лібава-Роменскай чыгункі. мінскі губернатар П. Курлаў даў загад паліцыі страляць у натоўп. У выніку былі забіты 52 і паранены 124 чалавекі. «Северо-Западный край» распавёў пра тое, як адбылася гэтая трагедыя, затым пісаў, як вялося следства, арганізаваў збор сродкаў у дапамогу сем'ям ахвяр расстрэлу. У № 789 пад назваю «Хуліганы» змясціў інфармацыю аб тым, як нейкія неведомыя чарнасоенцы разбілі вітрыну фатографа Накельбаўма, у якой былі змешчаны фотаздымкі ахвяр 18 кастрычніка 1905 г.

Пачынаючы з № 774 (1905) на працягу 10 нумароў (з перапынкамі) рэдактар М. Мысаўскай друкаваў успаміны «У няволі», з якімі ён выступіў, вярнуўшыся са ссылкі.

Газета выступала за свабоду слова, поглядаў, дэманстрацый, заклікаючы насельніцтва абараняць дэмакратычныя каштоўнасці. Пасля 17 кастрычніка 1905 г. «Северо-Западный край» выходзіў без папярэдняй цензуры.

Шмат месца газета адводзіла публікацыям па эстэтыцы, філасофіі, літаратурнай крытыцы, публікацыі мастацкіх твораў. Друкаваліся тьоры А. Чэхава, М. Горкага, У. Караленкі, Л. Андрэева, Л. Талстога і інш. М. Мысаўскай, Я. Окунеў, М. Караліцкі, М. Ржэвускі на высокім прафесійным узроўні з рэалістычных пазіцый ацэньвалі творчасць А. Пушкіна, В. Бялінскага, М. Чарнышэўскага, І. Тургенева. Я. Окунеў у адным з артыкулаў сцвярджаў: «Літаратура — гэта пульс грамадства. Па біенню гэтага пульса можна меркаваць аб дзейнасці і жыцці грамадства, аб яго культурным узроўні, аб ступені ўспрымальнасці кожнага члена паасобку, аб іх узаемных адносінах. Такім чынам, літаратура адлюстроўвае ўсе нюансы грамадскага жыцця, поглядаў, веянняў» (1903, № 209). З гэтых пазіцый газета расказвала аб значных падзеях у культурным жыцці Расіі — юбілях ці сумных падзеях: «Памяці П. І. Чайкоўскага (Па поваду дзесяцігоддзя з дня смерці)», аўтар Д. Ш. (1903, № 290), «Паэт веснавых настройў (Памяці Ф. І. Цютчава па поваду стагоддзя з дня нараджэння. 1803-1903 гг.)», Мік. Ржэвускага (1903, № 317), «А. П. Чэхаў» М. Караліцкага (1904, № 495), «Дачнікі» (Новая п'еса М. Горкага) Я. Чымішлійскага (1904, № 602) і г. д.

Але асабліва роля «Северо-Западному краю» належыць у прапагандзе беларускай літаратуры. Газета друкавала беларускія паданні ў запісах К. Каганца, пісала аб вершах Цёткі «Хрэст на свабоду», «Пад штандарам». Яна стала першым выданнем, якое надрукавала першы беларускамоўны верш будучага класіка беларускай літаратуры Янкі Купалы «Мужык» (1905, № 746), даўшы, такім чынам, яму дарогу ў вялікае літаратурнае жыццё.

У час з 10 чэрвеня па 28 кастрычніка 1905 г., калі газета не выходзіла, замест яе выдаваліся «Утренние телеграммы типографии М. Мысавского». У 1902-1905 гг. у дні нявыхаду «Северо-Западного края» нерэгулярна друкаваліся «Телефаммы Северо-Западного края» Расійскага тэлеграфнага агенства.

Выдавецкая дзейнасць беларускай нацыянальнай інтэлігенцыі ў гэты час практычна не праяўлялася. У 1902 г. па ініцыятыве В. Іваноўскага групай беларускіх студэнтаў быў створаны гурток «Беларуская рэвалюцыйная партыя» ў складзе братоў Іваноўскіх, А. Бурбіса і інш. У вёсцы Лябёдка Лідскага павета, на радзіме братоў Іваноўскіх, на гектографе яны выдалі газету на беларускай мове «Свабода», але пад націскам бацькі братоў Іваноўскіх увесь наклад, акрамя

двух асобнікаў, быў знішчаны (Захад Шыбека. Псторыя Беларусі ў XIX-XX ст.» // «Голас Радзімы». 1994,25 жніўня. С. 5).

Газета выйшла як друкаваны орган Беларускай рэвалюцыйнай партыі Рэдактарам яе быў В. Іваноўскі. Акрамя матэрыялаў, прысвечаных палітычнаму і эканамічнаму становішчу беларусаў, у «Свабодзе» былі змешчаны літаратурныя творы - вершы У. Сыракомлі «Добрыя весці» і Цёткі «Мужыцкая доля».

«Губернские ведомости» ў канцы XIX — пачатку XX ст.

«Губернские ведомости», праваднікі афіцыйнай палітыкі на месцах, і ў гэты час больш папулярнымі не станавіліся. Улады разутіелі, што пры набліжэнні «рэвалюцыйнай буры» трэба было нешта рабіць, каб даць нпуршок праяўленню цікавасці чытачоў да гэтых «закансерваванных» газет.

У красавіку 1901 г. па распараджэнні Міністэрства ўнутраных спраў была створана спецыяльная камісія, якая вьгеучала стан спраў у «Губернскнх ведомостях» з тым, каб унесці пэўныя змены ў іх праграму і змест, паколькі пасля адмены папярэдняй цэтуры (1881) у выданнях практычна нічога не змянілася. Акрамя афіцыйных асоб, адказных за стан вядзення газет, у склад камісіі былі ўкгаочаны 19 рэдактараў газет з розных губерняў Расіі. Сярод іх былі і рэдактары «Губернскнх ведомостей» з Паўночна-Заходняга краю: відебскіх - І. Пілін, магілёўскіх - Е. Раманаў, гродзенскіх - Шэберг. Камісія, вывучыўшы стан справы, унесла прапановы: стварыць у газетах агульны адзел, а таксама адзелы карэспандэнцый, белетрыстыкі, крытыкі з тым, каб пашырыць асвятленне розных бакоў жыцця рэгіёнаў Расіі. Улады ў нейкай сіупені прыслухаліся да рэкамендацый, выпрацаваных камісіяй, але па-ранейшаму ў «Губернскнх ведомостях» забаранялі друкаваць сатырычныя творы, даваць публіцыстычную ацэнку падзеям. Забарона была накіравана на тое, каб не дапусціць крытыку ўлад у падаўленні свабоды слова, дэманстрацый. Правы былі пашыраны, але над газетамі, як і раней, вісеў дамоклаў меч, бо за малейшую правіннасць, нязгоду, спробу выказаць сваю думку рэдактараў улады тут жа ставілі на месца.

Легшай сярод «Губернскнх ведомостей» у Паўночна-заходнім краі ў гэты час была віцебская газета. Тут працаваў прафэсіўны рэдактар і журналіст Ігнацій Пілін, які сабраў вакол сябе кола таленавітых публіцыстаў, навукоўцаў -Н. Нікіфароўскага, В. Стукаліча, І. Гарбачэўскага, Д. Даўгяла, А. Семян-тоўскага, дзесяткі іншых, тых, хто падзяляў яго погляды і імкнуўся зрабіць газету больш чытабельнай.

З 1898 г. газета пачала выходзіць штодзённа. Рэдакцыя імкнулася павялічыць неафіцыйны аддзел, што, праўда, выклікала адразу ж незадавальненне і губернатара, і Галоўнага ўпраўлення па справах друку.

«С 1888 по 1905 г. в редакции «Витебских губернских ведомостей» концентрировался интеллектуальный журналистский корпус, который участвовал в других изданиях края и Российской империи, формировал новые, оказывал влияние на развитие витебской прессы в начале XX века, в целом на развитие системы белорусской прессы. Этот процесс шел в рамках взаимосвязано функционирующих изданий Северо-Западного края, параллельно с развитием русской, европейской журналистики, которые нельзя было обособить друг от друга. Неофициальная часть постоянно влияла на облик официальной газеты в целом, пытаясь оформиться как самостоятельное издание. В 1905, 1912 гг., когда наблюдался процесс дестабилизации российской системы прессы, покинув редакцию «Витебских губернских ведомостей», журналисты создали новые по качественному образованию издания - «Витебский голос», «Витебский вестник» (Сороко С. М. «Витебские губернские ведомости в системе белорусской дореволюционной прессы. Мн., 2001. С. 9).

Побач з рубрыкамі, якія вяліся гадамі, у «Витебских губернских ведомостях» з'явіліся новыя: «Агульны аддзел», «Мясцовыя весткі», «Мясцовы аддзел», «Унутраныя весш», «Дробязь», «Гандлёвыя аб'явы» і інш.

Але, бадай, самае галоўнае, што было дасягнута рэдакцыяй, - гэта аб'ектыўны і смелы паказ жыцця народа, асабліва жыхароў вёскі. Каб пісаць аб сялянах так, як рабіла гэта віцебская афіцыйная газета, сапраўды, трэба было мець немалую мужнасць і журналістам, і рэдактару. Вось прыклад такой публіцыстыкі: «Село буквально тонуло в грязи и навозе. Несмотря на обилие и близость леса, ветхие избы без труб, на грязном земляном полу, маленькими разбитыми окошками скорее походили на хлева, нежели на жилища людей. Беспорядочно разбросанные надворные постройки поражали своей ветхостью и жалким видом. Дворы стояли без ворот и заборов, огород и гумна тоже были плохо огорожены...

Хата курная. Потолок низенький, готовый упасть на вашу голову. Окна на-половину заткнуты лучиной и тряпьем. Пахнет гарью, минут через пять вы слышите гтрянную боль в голове, угар страшный. Обитатели хат черные, закоп-ченые, в черных рубахах. Глаза потускнели, лица посивели, носы заострились. Ребята глядят волчатами. С испугом высматривают ю-под «кагура». С печи ни шагу. Холодно. Вытоплено в 3-4 утра. Остался угар, а тепла нисколько...

Не верьте, что в хатах тепло и все обстоит благополучно. Благополучие только на бумаге».

У матэрыялах «Бюджэт нашага селяніна», «Вясковыя матывы» і іншых газета адзначала забітасць беларускага селяніна, яго пакорлівасць і беднасць, яго

нішчымнае харчаванне - на першае — асот, крапіва, шчаўе, забеленае маслёнкай ці сыроваткай, на другое - ржаная «гушча», а часам і гэтага няма. Запалоханыя сяляне зьяя, не хацелі нават уступаць у размову. За матэрыял «Па старому пытанню» (1902, № 57) міністр унутраных спраў Д. Сіпягін (15.4.1902 г. смяротна паранены эсэрам) у спецыяльным пісьме сурова распякаў Віцебскага губернатара, напамінаючы таму, што ў афіцыйным выданні такія публікацыі не толькі шкодныя, але і антыдзяржаўныя і, відаць, рэдактар не разумее сваёй місіі. А радкі ў матэрыяле былі такія: «Крестьянство - это беспутное стадо, пасушееся среда всевозможных недоразумений и недомыслий, питающееся паскуднейши-ми злаками».

Зразумела, што пасля міністэрскага вокліку І. Пілін вельмі хутка быў вызвалены з пасады рэдактара.

Уяўляе цікавасць і яшчэ адна тэма, якую вяла на сваіх старонках віцебская газета. Гэта была тэма т. зв. перасяленцтва. З цыклам нарысаў пад агульнай назвай «Да перасяленцкага пытання (Пісьмы з Томска)» у газеце выступіў А. Г-ч. Журналіст «Витебских губернских ведомостей» пабываў у Чэлябінску, Томску, на рацэ Енісей, у іншых сібірскіх мясцінах, размаўляў з многімі перасяленцамі і затым у газеце патлумачыў розныя бакі праблемы - палітычныя, эканамічныя, сацыяльныя. Аўтар прывёў цікавыя дадзеныя, зрабіўшы аналіз таго, хто з пакінуўшых радзіму мог хоць неяк болын-менш нармальна ўладкавацца на новым месцы. А. Г-ч спачуваў бяднейшаму беларускаму сялянству, якое і на новым месцы чакала тая ж галеча, бяхлебца, бо ніхто, у першую чаргу дзяржава, якая як быццам і падтрымлівала перасяленцаў, не быў зацікаўлены ў нармальным вырашэнні гэтага пытання. А яно ж існавала, бо ўжо ў гэтыя гады шмат беларусаў пакідалі радзіму, каб знайсці шчасце і дабрабыт не толькі ў Сібіры, але і ў Еўропе, ЗША і нават у Аўстраліі.

У 1892 г. А. Багдановіч з сям'ёю пераехаў у Гродна і адразу ж пачаў друкавацца ў «Гродненских губернских ведомостях» (рэдагаваў газету ў гэты час К. Давыдовіч). Ён надрукаваў у газеце артыкул аб паншчыне, рэцэнзію на паэму «Тарас на Парнасе» і інш. Яго жонка, Марыя Апанасаўна, змясціла ў газеце апаবাদанне «Напярэдадні каляд».

«Могилевские губернские ведомости» ў «Части неофициальной» друкавалі матэрыялы па статыстыцы. Як прыклад - вялікі матэрыял «Мсціслаўскі павет у сельскагаспадарчых адносінах і дзейнасць Мсціслаўскага таварыства гаспадаркі ў 1895 годзе» (1897, № 8). Газета друкавала навуковыя артыкулы: у 1902 г. (№ 8-9) змясціла публікацыю Я. Карскага «Да пытання аб этнаграфічнай карце беларускага племя».

Але набліжаліся грозныя дні рэвалюцыі 1905-1907 гг. Мясцовыя афіцыйныя газеты павінны былі рэагаваць на іх прыбліжэнне. «Витебские губернские ведомости» надрукавалі цыкл Н. Ціхамірава пад агульнаю назваю

«Сучасныя куміры», прысвечаны пытанню дыферэнцыяцыі вёскі, з'яўленню ў ёй кулакоў, як пісаў аўтар, «сярмяжнай арыстакратыі». Гэтую праблему трэба было разглядаць больш глыбока, чым рабілі гэта прадстаўнікі ліберальнай інтэлігенцыі. Вось што аўтар пісаў: «От них (кулаков. - С. Г.) деревня терпит иногда полное разорение, им она несет часто свой последний грош, поступается своим правом, сознанием долга и совесга...

Кругом «мироода» царит страшная, вогшюшая бедность, граничащая с полным нищенством, но она его трогает постольку, поскольку она еще более принижает бедняка и отдает его в рабскую кабалу, совершенное порабощение».

І як жа некаторыя прадстаўнікі ліберальнай інтэлігенцыі баранілі сялянства ў час гэтага непазбежнага расслаення вёскі? А вось як. «Странная вець! - пісаў Н. Ціхаміраў. - Ораторы сплюсь и рядом подступают друг к другу с кулаками в спорах ю-за народных идей, не имея понятия о деревне, о ее нуждах, знакомясь с ними только из окон поезда или кареты или, в крайнем случае, прочитав несколько очерков из народной жизни. В деревне крестьянин из сил выбивается от трудов, и невзгод, и недородов, а народники из сил выбиваются в спорах.

У одних болят руки и ноги, а у других - язык» (1905).

Жыццё, палітычнае і эканамічнае становішча рабочых «Витебские губернские ведомости» напярэдадні рэвалюцыі аналізавалі ў матэрыялах «Заробкі», «Нашы адыходныя промыслы». «З берегаў Захадняй Дзвіны, «Работа», «Нарыс з жыцця Палесся» і інш.

Такім чынам, нягледзячы на тое, што «Губернскне ведомоста» з'яўляліся ярка выражанымі мясцовымі афіцыйнымі выданнямі, журналісты лепшых з іх, як «Витебских губернских ведомостей», імкнуліся да таго, каб у жорсткіх умовах самаўладдзя па магчымасці даваць аб'ектыўную інфармацыю аб цяжкім лёсе беларускага народа, рызыкуючы пры гэтым пасадамі, а значыць, і гоўным грамадскім статусам, матэрыяльным дабрабытам.

ТЭМА 5

БЕЛАРУСКАЯ ЖУРНАЛІСТЫКА Ў ГАДЫ ПЕРШАЙ БУРЖУАЗНА-ДЭМАКРАТЫЧНАЙ РЭВАЛЮЦЫІ Ў РАСІІ (1905-1907 гг.)

Першая буржуазна-дэмакратычная рэвалюцыя ў Расіі пачалася падзеямі 9 (22) студзеня ў Пецярбургу, якія ўвайшлі ў гісторыю пад назваю «крывавая нядзеля». У гэты дзень войскамі было расстраляна мірнае шэсце рабочых да Зімяга палаца, былі забіты і паранены сотні людзей. Падзея ўскалыхнула ўсю Расію. У. Ленін у артыкуле «Пачатак рэвалюцыі ў Расіі» пісаў: «Рабочы клас атрымаў вялікі ўрок грамадзянскай вайны; рэвалюцыйнае выхаванне пралетарыяту за адзін дзень пайшло ўперад так, як яно не магло б пайсці за

месяцы і гады шэрага, будзённага, забітага жыцця. Лозунг геройскага пецябургскага пралетарыята: «Смерць або свабода!» рэхам перакатваецца цяпер па ўсёй Расіі... Рэвалюцыя разрастаецца» (Творы. Т. 8. С. 76-77).

Звесткі аб гэтым у Беларусі былі атрыманы адразу ж праз рабочых-чыгуначнікаў і цэнтральныя балынавіцкія газеты. У многіх гарадах тут пачаліся забастоўкі, стачкі, мітынгі. Многія групы і камітэты РСДРП(б) адгукнуліся ўлёткамі, зваротамі. У пракламацыі «Да ўсіх!» Палескі камітэт РСДРП(б) адзначаў: «... урад, як тонучы, хапаўся за старыя і новыя сродкі, каб падтрымаць падаючы трон. Ён спрабаваў распаліць народныя пачуцці пастарому, ва ўсім вінавацячы яўрэяў, нацкоўваў адну нацыянальнасць на другую, учыніў нечуваную разню на Каўказе і, нарэшце, арганізаваў з падонкаў насельніцтва «чорныя сотні» для збівання навучэнцаў».

Мінская фупа РСДРП(б) арганізавала падпольную друкарню, у якой былі выдадзены ўлёткі і брашурны - «Абвяшчэнне ЦК аб Другім з'ездзе РСДРП». «Да салдат», «Праўда аб вайне», «Цар, папы і рабочыя», «Да навучэнцаў», «Царскія перамогі і нашы патрабаванні», «Слова і справа», «Палітычная адукацыя» і інш. Улёткі, прысвечаныя пачатку рэвалюцыі, выйшлі і ў іншых гарадах Паўночна-Заходняга краю - Магілёве, Віцебску, Бабруйску. III з'езд РСДРП(б), які прайшоў 25 красавіка - 10 мая 1905 г., узяў курс на ўзброенае паўстанне. Яго падтрымалі балышвіцкія арганізацыі ўсёй Беларусі.

Падзеі ў Расіі нарасталі з вялікай хуткасцю: паўстанне на бранясцы «Князь Пацёмкін-Гаўрычаскі», царскі маніфест 17 кастрычніка, расстрэл рабочых у Мінску 18 кастрычніка, Усерасійская кастрычніцкая палітычная стачка, снежаньскае ўзброенае паўстанне ў Маскве, стварэнне чарнасоценных манархічных і ліберальна-канстытуцыйных партый - «акцябрыстаў», кадэтаў, «Саюза рускага народа» і іншых, падрыхтоўка да выбараў у бульгінскую думу, выбары, работа і роспуск I Дзяржаўнай думы, выбары, работа і роспуск II Дзяржаўнай думы, наступленне т. зв. «трэцячэрвенскага рэжыму» - вось асноўныя складнікі рэвалюцыі.

Выдавецкая дзейнасць камітэтаў РСДРП(б) у Беларусі ў гады рэвалюцыі ўсё ж была нязначнай. Тлумачылася гэта адсутнасцю матэрыяльнай базы, адпаведных кадраў. Тут у асноўным паспаўсюджваліся выданні ЦК РСДРП(б) - газеты «Вперед», «Пролетарий», затым легальныя - «Новая жгонь», «Волна», «Вперед», «Эхо», «Рабочий луч», «Рабочая молва», «Наше эхо». Палескі камітэт (Гомель) уплываў на газету «Труд» (выйшла некалькі нумароў у канцы 1905 - лютым 1906 гг.). Восенню 1905 г. камітэт выдаў некалькі нумароў газеты «Летучий листок Гомельского районного комитета Российской социал-демократической рабочей партии», затым наладзіў выпуск газет «Листок Полесского комитета» (пазней - «Летучий листок Полесского комитета», «Полесский листок»). Балышавікі Мінска з верасня 1905 г. выпускалі «Листок Северо-Западного союза». У 1906 г. яны выдалі тры нумары газеты «Минский

летучий листок». Гродзенскія сацыял-дэмакраты надрукавалі два нумары газеты «Солдатская воля» (8 і 27 мая 1906 г.). Газеты большавікоў тлумачылі палітычную абстаноўку ў краіне, прафамныя лозунгі сацыял-дэмакратаў (свабода слова, дэманстрацый, усенароднае абмеркаванне законаў, усенароднае роўнае і тайнае галасаванне, свабодны прафесійны рух, дзяржаўнае страхаванне рабочых, 8-гадзінны рабочы дзень і інш.), недапушчэнне выканання салдатамі жандарскай службы і г. д.

У 1905 г. (май - чэрвень) у Расіі пачалі стварацца Саветы рабочых, салдацкіх і сялянскіх дэпутатаў, якія выдавалі свае друкаваныя органы — «Известия Советов», але ў Беларусі выдавецкую дзейнасць у гэты час яны так і не наладзілі.

У час першай рускай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі ў Паўночна-Заходнім краі былі створаны ліберальна-дэмакратычныя, памешчыцка — і канстытуцыйна-манархічныя партыі, якія ў Мінску, Віцебску, Магілёве і іншых гарадах Беларусі выдавалі перыядычныя друкаваныя органы. Гэта былі як мясцовыя камітэты «Саюза рускага народа», «Рускай манархічнай партыі», кадэтаў, так і непасрэдна арганізацый, што ўзніклі ў Беларусі: таварыства «Крестьянин» (Вільня, канец 1905 г., арганізатары - П. Каранкевіч, Пшчолка і інш.). Са студзеня 1906 г. таварыства выдавала газету пад гэтай жа назвай. Таварыства і яго газета заяўлялі, што не ўспрымаюць ідэі сацыялістаў, а «сялянскае пытанне» зможа вырашыць толькі царская ўлада мірным шляхам. «Крестьявдн» у гэты час пісаў: «Можем вас уверить, что крестьяне добиваются только земли, а не воли» (гл.: «Палітычныя партыі Беларусі. Мн., 1994. С. 220). У 1907 г. у Вільні ўзнікла арганізацыя «Окраинный союз» (пазней «Русское окраинное общество»). Яго лідэрамі сталі С. Кавалюк, П. Бывалькевіч, Л. Саланевіч і інш. Былі створаны і іншыя палітычныя арганізацыі - партыя «Правого порядка» (Гродна), «Православное братство» (Мінск).

З'явіліся і ліберальна-буржуазныя выданні. Так, 1 студзеня 1906 г. мінскі аграном, сябра БСГ С. Скандракоў, выдаў адзіны нумар газеты «Голос Белоруссии». У артыкуле «3 новым годам!» газета пісала: «Нам не трэба турмаў, засценкаў, расстрэлаў, шыбеніц, нам не трэба і знакамітага ўзвездзенага ў догму цяплення. Народ ужо даўно зразумеў, што шчаслівую долю могуць выкаваць толькі яго мазольныя, чэсныя рукі!» Былі надрукаваны ў газеце вершы Я Лучыны «Родной сатронцы» і Ф Багушэвіча «Панская ласка». «Голос Белоруссии» больш так і не выйшаў: быў закрыты за «шкодны накірунак». Тады С. Скандракоў вырашыў выдаваць газету «Жизнь Белоруссии», арыштаваную адразу ж, у наборы. 26 і 27 студзеня 1906 г. выйшла два нумары газеты «Северо-Западный курьер». Праз тры дні пасля яе закрыцця было выдадзена дзесяць нумароў газеты «Отклики Белоруссии». 3 1 чэрвеня 1906 г. у Магілёве выдавалася газета «Могилевский вестник», спачатку Магілёўскім губернскім праўленнем, а затым як прыватнае выданне. Газета адмаўляла ў самастойнасці

беларускага народа, зневажала рэвалюцыйна-дэмакратычны і нацыянальна-вызваленчы рух, выступала супраць развіцця беларускай культуры, літаратуры, кнігадрукавання, а «Нашу ніву» вінаваціла ў распальванні сепаратызму.

Больш шчаслівым аказаўся лёс штодзённых газет леваліберальнага накірунку «Голос провинции» (13 красавіка 1906 г. - 21 красавіка 1907 п), выйшла 306 нумароў, 6 - канфіскаваны. Выдавец - Я. Залкінд (з 22 студзеня 1907 г. - Л. Глоба-Міхайленка і Ш. Гінзбург), «Жизнь провинции» (24 красавіка-31 мая 1907 г.), рэдактар І. Глоба-Міхайленка. Выходзіла замест забароненага «Голоса провинции». Выйшла 24 нумары. «Окраина» (12 жніўня 1907 г. — 7 чэрвеня 1908 г.), выйшла 247 нумароў, 2 былі канфіскаваны. Рэдагавала газету Л. Глоба-Міхайленка, жонка І. Глобы-Міхайленка, якому па судовым прысудзе было забаронена займацца рэдактарска-выдавецкай дзейнасцю. Ён гэтага права дабіўся для жонкі.

Усе гэтыя газеты выходзілі ў Мінску як прыватныя грамадска-палітычныя, эканамічныя і літаратурныя выданні. Яны з ліберальных пазіцый асвятлялі палітычнае жыццё ў Расіі, станоўча ставячыся да дзейнасці Дзяржаўнай думы, якая, на думку журналістаў, павінна была прыняць законы, накіраваныя на паляпшэнне эканамічнага становішча насельніцтва. Газеты выступалі за раўнапраўе жанчын, супраць дыскрымінацыі нацыянальных меншасцей у Паўночна-Заходнім краі - палякаў, яўрэяў і інш. Выступалі за правядзенне зямельнай рэформы, супраць сталыпіншчыны. Не раз на іх старонках даставалася манархічным партыям, у тым ліку і кадэтам.

Моцнымі, прафесійна падрыхтаванымі былі матэрыялы на гістарычную, філасофскую тэмы, таксама як і рэцэнзіі ў аддзеле літаратурнай крытыкі. У газетах працавалі многія вядомыя мінскія журналісты, якія пачыналі свой творчы шлях яшчэ ў «Минском листке», затым працягвалі работу ў «Северо-Западном крае» - М. Караліцкі, Я. Окунь, А. Мікульчык, Д. Бохан, Д. Мейчык і інш.

Публіцысты «Голоса провинции», «Жизни провинции», «Окраины» знаёмлі чытачоў з творчасцю Л. Талстога, М. Гарына-Міхайлоўскага, І. Тургенева, Ф. Салагуба, М. Горкага, А. Купрына, Л. Андрэева. З цікавасцю газеты ставіліся да творчасці дэкадэнтаў - С. Гарадзецкага, М. Мінскага, А. Белага, А. Блока, К. Бальмонта, З. Гіпіус, Д. Меражкоўскага і інш. М. Караліцкі сцвярджаў, што «кожны больш-менш буйны паэт ёсць перш за ўсё душа краіны, яе жывы нерв; ён, такім чынам, цесна звязаны з эпохай, з'яўляецца яе выразнікам» («Окраина», 1908, 25 студзеня). Але публіцысты ліберальных газет у сваіх ацэнках не заўсёды былі паслядоўнымі. «О каком-либо четком литературно-художественном направлении «Окраины», по-видимому, говорить не приходится: газета руководствовалась лишь общей прогрессивной ориентацией, допуская различные, в том числе и прямо протавоположные, эстетические оценк. На ее страницах наряду с высокой оценкой творчества М. Горького,

Л. Андреева, А. Куприна и даже М. Арцыбашева можно встретить чрезмерно пессимистическое, более того, нигилистическое отношение ко всей русской литературе (гл.: В. М. Конон Указ. тв. С. 105).

Станоўчым у газетах было тое, што яны імкнуліся аб'ектыўна паказваць як класічную спадчыну, так і развіццё сучаснай мадэрнісцкай літаратуры, не супрацьстаўляючы «бліскучае мінулае» і «сучасны дэкаданс», рэалізм і «мадэрнізм», рабілі гэта з гнуткім поглядам на гэтую праблему. На жаль, маладая беларуская мастацкая літаратура ў газетах не находзіла адлюстравання.

У перыяд з 16 студзеня па 15 лістапада 1906 г. у Мінску выходзіла газета «Минская речь», рэдактар І. Арскі. Яна прытрымлівалася праваакцыябрысцкага накірунку. Верная служба ўлад, «Минская речь», падтрымала «курлаўскі расстрэл» 18 кастрычніка 1905 г. у Мінску, крытыкавала «яўрэйска-польскі блок», кадэтаў, адмаўляла народам Расіі ў праве на самавызначэнне. Крытычна ставілася яна да творчасці М. Горкага, Л. Андрэева і іншых рускіх пісьменнікаў. Газета не карысталася чытацкай увагай, таму на змену ёй прыйшло «Минское оюво» (17 лістапада 1906 г. — 28 чэрвеня 1912 г.). Гэтая газета ў ацэнках рэчаіснасці пайшла нават далей за папярэдніцу, бо патрабавала забароны беларускай нацыянальнай культуры. Пазней яе змяніла «Минское русское слово».

З 17 снежня 1905 г. па 14 студзеня 1915 г. у Вільні выходзіла газета «Северо-Западный голос», якая прыйшла на змену «Северо-Западному слову». Газета стала больш радыкальнай, асабліва ў перыяд рэвалюцыі 1905-1907 гг. Яна выкрывала шавіністычныя погляды акцыябрыстаў, іншых чарнасоцэнцаў, антысемітызм мясцовых групавак - таварыства «Крестьяннн», «Беларускае таварыства», падтрымлівала беларускую нацыянальную культуру, літаратуру, паведамляла аб выхадзе «Нашай нівы», стварэнні беларускіх культурна-мастацкіх і асветніцкіх арганізацый і ўстаноў. Друкавала творы мясцовых літаратараў, публіцыстычныя артыкулы ў абарону нацыянальнага самавызначэння беларускага народа.

Газеты, якія падтрымлівалі манархічныя партыі, выдаваліся і ў іншых гарадах Беларусі. Напрыклад, у Магілёве з 19 студзеня па 4 верасня 1906 г. выходзіла ліберальная газета, якая праяўляла цікавасць да сацыял-дэмакратаў, -«Могилевский вестник», выданне праваакцыябрысцкага накірунку. Газета прапагандавала ідэі самадзяржаўя і праваслаўя, асуджала атэізм і матэрыялізм, адмаўляла нацыянальную культуру беларускага народа, яго барацьбу за самастойнасць, а газеты «Наша доля» і асабліва «Наша ніва» абвінялі ў сепаратызме.

Такім чынам, манархічная, канстытуцыйна-манархічная прэса ў час першай рускай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі верай і праўдай служыла расійскаму цару, апраўдваючы ўсе яго дзеянні і ў час руска-японскай вайны, і ў час «крэгеавай нядзелі», снежаньскага ўзброенага паўстання, і ў час рэакцыі,

якая насіупіла 3 чэрвеня 1907 г. у сувязі з роспускам II Дзяржаўнай думы. Ліберальна-буржуазная перыёдыка імкнулася, як кажучь, не заядацца ні з уладамі, ні з сацыял-дэмакратамі. Яна праяўляла пэўную цікавасць да «сацыялістаў», крытыкуючы ўладу і манархічныя партыі за іх вялікадзяржаўе, шавінізм антысемітызм, нежаданне размаўляць і знаходзіць паразуменне з «малымі» народамі Расіі. Некаторыя з іх станоўча ставіліся да нацыянальнай адметнасці беларусаў, прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей, што жылі ў Паўночна-Заходнім краі, пісалі аб развіцці іх нацыянальнай культуры, літаратуры, заклікаючы такім чынам да павагі. Але далей слоў, як звычайна, справа не ішла.

**Распаўсюджванне нацыянальных выданняў.
Газеты «Наша доля» (1906г.), «Наша ніва»
(1906-1907 гг.)**

Пасля маніфеста 17 кастрычніка 1905 г., па якому была дадзена пэўная палёгка стварэнню выданняў на нацыянальных мовах, у Паўночна-Заходнім краі пачалі арганізоўвацца перыядычныя выданні на беларускай, польскай, яўрэйскай мовах. Гэта былі ў асноўным ліберальна-буржуазныя ці ліберальна-нацыянальныя газеты.

Бунд у Вільні выдаваў на ідыш штодзённую газету «Дэр Векер» (снежань 1905 г. - люты 1907 г.). Пасля яе закрыцця ў лютым 1906 г. - жніўні 1907 г. выходзіла газета «Фольксцайпунг». На рускай мове Бунд выдаваў штотыднёвікі «Наше слово» (чэрвень - жнівень 1906 г.) і «Наша трибуна» (снежань 1906 г. - сакавік 1907 г.). Мінскі камітэт Бунда ў лістападзе - снежні 1905 г. выпускаў газету «Дэр Мінскер Арбейтэр», Бабруйскі камітэт у студзені - чэрвені 1906 г. - бюлетэнь «Рэволюция в России». Усе выданні Бунда, якія ў значнай сіупені падзялялі погляды РСДРП(б), тым не менш заклікалі яўрэйскіх рабочых, мяшчан згуртоўвацца пад нацыянальнымі лозунгамі. Яны патрабавалі нацыянальнай партыйнай аўтаноміі ў РСДРП.

Актывізавала выдавецкую дзейнасць Польская сацыялістычная партыя (ППС). Так, у перыяд 1905-1907 гг. польскія сацыялісты, прадстаўнікі іншых нагтрамкаў выдавалі каля 30 перыядычных друкаваных выданняў: «Кур'ер літэўскі» (выходзіў з верасня 1905 г.Л. «Газэта віленьска» (з гтютягя 1906 г.), «Дзеннік віленьскі» (са жніўня 1906 г.), штотыднёвік «Зоржа віленьска» (са снежня 1906 п), «Новіны віленьске» (студзень - люты 1906 г.), штотыднёвікі «Товажыш працы» (люты - сакавік 1906 г.) і інш. Выданні польскіх сацыялістаў выступалі за незалежнасць Рэчы Паспалітай, заклікаючы зрабіць гэта пры дапамозе актыўізацыі нацыянальна-вызваленчага руху.

Беларуская дэмакратычная інтэлігенцыя ў канцы 1902 г. стварыла гурток беларускай народнай асветы, які затым стаў ядром арганізаванай у 1902 г.

Беларускай рэвалюцыйнай грамады (пазней - Беларускай сацыялістычнай грамады). У яе кіраўнічы склад увайшлі В. Іваноўскі, А. Трэпка, А. Грыневіч, Цётка, А. Бурбіс, І. і А. Луцкевічы, К. Каганец, А. Уласаў, Ф. Стэцкевіч і інш.

Выдавецкую дзейнасць БСГ распачала з падрыхтоўкі брашур («Гутарка аб тым, куды мужыцкія грошы ідуць?», «Чы будзе для ўсіх зямлі?», праграмы БСГ, улётак («Царова дума» і інш.). Так, ва ўлётцы «Царова дума» грамадоўцы пісалі: «Калі б Дума ... асмелілася патрабаваць таго, што не спадабаецца цару і міністрам, то цар загадае разгнаць Думу нагайкамі ды штыкамі (што і было зроблена. - С. Г.). От якая царская ласка! Ці ж гэта не ашуканства? Ці цар папраўдзе хоча добра народу? Не, не хоча цар добра народу, ён толькі глядзіць, каб яму ды яго чыноўнікам-злодзеям найлепей жылося, хоць бы народ з голаду здыхаў. Дык не трэба нам такога правіцельства, не трэба дара-крывапійцы, што жыве з нашай працы крывавай! Не ашукае нас цар, бо народ зразумеў, што Дума адно ашуканства. Не перастанем жа мы бунтавацца, не перастанем біць ды забіваць слуг царовых! Не будзем цару плаціць падаткаў, не пойдзем у салдаты, каб забіваць нашых братоў, работнікаў і мужыкоў! Будзем сілай дабівацца канстытуцыі або права народу сваёй уладаю пастанаўляць свае справы і патрэбы!

Не супакоімся, пакуль кожны чалавек, што жыве ў Расіі, не будзе мець права выбіраць выбарных і канстытуцыйны сход ці сейм супольнымі, роўнымі, патайнымі выбарамі, пакуль не даб'ёмся права свабодна пісаць і гаварыць праўду, збірацца і змаўляцца, як палепшыць сваю долю. Патрабуем, каб кожны народ меў права сам пастанаўляць свае правы, выбіраць сабе сваіх чыноўнікаў і судзіць іх, пісаць і вучыцца пасвойму!..» (Польмя. 1991. № 7. С. 245).

Але найвялікшым дасягненнем БСГ стала выданне легальнай беларускамоўнай газеты «Наша доля» (14 верасня - 14 снежня 1906 г.), выйшла 6 нумароў (нумары 2, 3, 4 былі канфіскаваны). Газета выходзіла ў Вільні кірыліцай і лацінкай. Рэдактарам-выдаўцом яе быў І. Тукеркес (з 5-га нумара - рэдактар А. Гедвіла). Фактычна ж газету рэдагавалі А. Луцкевіч, А. Пашкевіч (Цётка), Ф. Умястоўскі. Выхад газеты ў свет стаў сапраўдным святам для беларусаў. Адзін з неафіцыйных рэдактараў Ф. Умястоўскі ўспамінаў: «Гэта было летам 1906 г., калі я прыйшоў да пераканання, што мінуў незваротна час Калядных і Велікодных пісанак, якія мы ў гуртках беларускіх у Маскве і Пецярбургу друкавалі на гектографе ў некалькіх дзесятках экзэмпляраў. Настаў час, калі беларускае друкаванае слова павінна шырокай ракой ліцца ў нашу цёмную бяздольную вёску і гукамі роднай мовы будзіць людзей да лепшага жыцця і свет пазнання несці ў курныя мужыцкія хаты. Я ведаў, што ёсць людзі, якія не пашкадуюць працы дзеля гэтай справы, я знайшоў, што вёска прыхільна прывітае першую ластаўку беларускай

вясны, але не было толькі аднаго — грошай, і дзе іх дастаць, я не ведаў...» («Беларускія ведамасці», 1921, № 3).

Цяпер зразумела, чаму толькі амаль праз год пасля маніфеста 17 кастрычніка, які даў магчымасць народам нацыянальных меншасцей Расіі, у тым ліку і беларусам, паспрабаваць мець сваю прэсу і іншыя выданні на роднай мове. Прычына была, як бачым, у адсутнасці матэрыяльных сродкаў у беларускай нацыянальнай інтэлігенцыі. Грошы, на шчасце, знайшліся. Іх даў на выданне газеты Ян Тукеркес, ахрышчаны яўрэй з Вільні, які атрымаў невялікую спадчыну пасля смерці бацькі і хацеў укласці грошы ў нейкую справу. Як будзе бачна далей, Ян Тукеркес не атрымаў прыбытку, наадварот — нават не вярнуў затрачаных грошай. Больш таго, па судовым пранэсе газета «Наша доля» ў студзені 1907 г. была закрыта, а яе выдавец быў прыгавораны да аднаго года зняволення.

Гэта было пазней. А 1 (14) верасня 1906 г. першы нумар «першай беларускай газеты для вёскавага і месцовага рабочага народу», што выходзіў раз на тыдзень «рускімі і польскімі літэрамі», выйшаў. Той жа Ф.Умястоўскі пісаў: «... Ніхто з нас, пэўна, не ўяўляў сабе, што гэты мамант - момант гістарычны і зерне, пасеянае сягоння, дасць такі буйны ўраджай... Мы верылі, што цемру нашай вёскі можа асвятліць толькі слова на роднай мове беларуса, што паміма гэтага шляху беларусу няма іншае дарогі да свету і долі» (Тамсама).

«Наша доля» выйшла вялізарным па тых часах накладам у 10 тыс. асобнікаў - 5 тыс. кірыліцай і 5 тыс. лацінкай. А. Луцкевіч пісаў, што «Наша доля» стала цэнтрам не толькі БСГ, але і ўсяго беларускага Адраджэння, яго «генеральным штабам». М. Гарэцкі ў «Гісторыі беларускае літаратуры» таксама адзначаў: «Гэты дзень лічыцца святам беларускага нацыянальнага адраджэння і быў ён важным этапам у гісторыі беларускае літаратуры...»

У звароце «Да чытацелёў» рэдакцыя пісала: «Мы верым, што шчырыя прыяцелі вялікай народнай справы памогуць нам... Ма маем надзею, што пры іх помачы «Наша Доля» разыдзеца далёка па ўсёй нашай маці зямліцы Беларускай, пры іх помачы ў «Нашай Долі» мы патрапім вывесці на свет Божы ўсе нашы справы, усе нашы думкі, усю нашу долю-нядолю...

Мы верым у святасць народнай справы, мы верым у помач нашых прыяцелёў!»

Газета адразу ж, як кажуць, з месца ўзяла ў кар'ер. Яна стала аб'ектыўна асвятляць грамадска-палітычнае, эканамічнае і культурнае жыццё ў Паўночна-Заходнім краі. Забастоўкі, арышты, казнакрадства, голад, пагромы, выбарчая кампанія ў Дзяржаўную думу, культурнае вядзенне гаспадаркі, навука, літаратура — вось не поўны пералік тэм, якія ў той ці іншай ступені закранала «Наша доля» ў публікацыях.

У праграме газеты была заяўлена 21 рубрыка, але ў сілу таго, што выйшла толькі шэсць нумароў, не ўсе яны былі прадстаўлены на старонках газеты. Важнейшыя з іх: «Усяго патроху», «3 Беларусі і Літвыт», «Па Расіі», «3 усіх бакоў», «Ад рэдакцыі» і інш. Пад імі былі надрукаваны яркія артыкулы, карэспандэнцыі, заметкі «Што будзе?», «Пагром», «Як мужыку палепшыць сваё жыццё», «Гутаркі аб гаспадарцы», «Старое лякарства», «Аб выбарах у Дзяржаўную думу», «Аб народных дэмакратах», «Аб дэпутатах ад Вільні», «Куды ідуць мужыцкія грошы і як дастаўляюць галодным мужыкам хлеб», «Голад», «Як віленскія рабочыя ваявалі з аб'яднаўшыміся капіталістамі», «Якая будзе Дума?».

У першым нумары Цётка (псеўданім Мацей Крапіўка) надрукавала верш «Наш палетак» і аповяданне «Прысяга над крывавымі разорамі», у чацвёртым - «Разумныя, ды не на дурня напалі». Я. Колас змясціў вершы «Наш родны край» (№ 1) «Асенні вечар» (№ 2), «Беларусам» (№ 3), аповяданне «Свабода» (№ 2) пад псеўданімам Дзядзька Карусь. Верш «Наш родны край» стаў першай публікацыяй Я. Коласа ў друку. Ядвігін Ш. апублікаваў аповяданне «Суд» (№ 3), Ф. Умястоўскі (Дзядзька Пранук) - верш «Вечер» (№ 2), а І. Тукеркес (Будзшэль) - вершы «Пан і мужык», «Гоп! Гоп! Заспяваць бы» (№ 6).

«Наша доля», вельмі «вострая на язык», хутка паплацілася за гэта. Пасля выхаду шостага нумара яна была закрыта. Канчатковае рашэнне аб закрыцці газеты было прынята судом у студзені 1907 г. Ф. Умястоўскі ўспамінаў, што рыхтаваўся і сёмы нумар «Нашай долі», які свет так і не пабачыў. Але выдавецкую дзейнасць Грамада не спыніла. 23 лістапада 1906 г. у Вільні выйшаў першы нумар газеты «Наша ніва». Першыя тры нумары яе выдаваліся паралельна з двума апошнімі нумарамі «Нашай долі».

«Наша ніва» (23 лістапада 1906 г. - 20 жніўня 1915 г.) стала першай беларускамоўнай газетай, якая выходзіла на працягу некалькіх гадоў - у перыяды рэакцыі, новага рэвалюцыйнага ўздыму, першай сусветнай вайны. Выданне было спынена ў сувязі з пагрозай акупацыі Вільні кайзераўцамі і цэгоурнымі прыцясненнямі 8 (20) жніўня 1915 г.

ТЭМА 6

ЖУРНАЛІСТЫКА БЕЛАРУСІ Ў ПЕРЫЯД НАРАСТАННЯ РЭВАЛЮЦЫЙНАЙ БАРАЦЬБЫ І ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ (чэрвень 1907 г. - люты 1917 г.)

3 чэрвеня 1907 г. цар Мікалай II падпісаў указ аб роспуску II Дзяржаўнай думы, якая працавала ўсяго некалькі месяцаў (з канца лютага 1907 г.). Гэта стала пачаткам т. зв. «трэцячэрвеньскага рэжыму» ці перыяду рэакцыі, які працягваўся да 1910 г. Былі разагнаны Саветы рабочых, салдацкіх і сялянскіх

дэпутатаў, якія большавікі прадстаўлялі як новыя органы ўлады. Праследаваліся прафсаюзныя камітэты. Арыштоўваліся і аддаваліся пад суд партыйныя функцыянеры, асабліва сябры левых партый, у першую чаргу РСДРП(б). Летам 1907 г. па прычынае расколу на ліберальную і сацыялістычную плыні самаліквідавалася БСГ (аднавіла працу толькі пасля Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г.).

Аднак ужо ў 1909 г. пачаўся новы прамысловы ўздым, які працягваўся да пачатку першай сусветнай вайны. Працэс капіталізацыі ў Расіі адбываўся і на развіцці эканомікі Паўночна-Заходняга краю. Працягвалася рэфармаванне сельскай гаспадаркі, але рэформа А. Сталыпіна, якая была выгадна толькі пэўнай частцы сялянства, усё ж карэнныя змены ў яго жыццё не ўносіла, бо ішоў хуткі працэс развіцця капіталістычных адносін і ў вёсцы, што выклікала дыферэнцыяцыю яе, а значыць, і абвастрэнне класавых супярэчнасцей.

У час т. зв. новага рэвалюцыйнага ўздыму актывізавала работу РСДРП(б). Яна змагла наладзіць выпуск легальнай перыёдыкі. Так, 5 мая 1912 г. выйшаў першы нумар масавай легальнай газеты «Правда», якая затым на многія дзесяцігоддзі стала галоўным руарам ідэй большавізму.

1 жніўня 1914 г. пачалася першая сусветная вайна, у якую паступова ўцягваліся ўсё новыя і новыя дзяржавы. Манархічныя партыі, многія партыі ліберальна-буржуазнага накірунку, у тым ліку меншавікі, эсэры і бундаўцы, выступалі ў падтрымку вайны, яе падтрымлівалі нават некаторыя сацыял-дэмакраты Заходняй Еўропы. Але РСДРП(б) выступіла супраць яе, за пераростанне вайны імперыялістычнай у вайну грамадзянскую (!), што наблізіла б, як лічыў лідэр большавікоў У. Ленін, перамогу буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі як першага этапу сацыялістычнай рэвалюцыі. У. Ленін напісаў шэраг работ, якія ўнеслі гоўную яснасць у праблемы вайны, міру і рэвалюцыі: «Імперыялізм, як вышэйшая стадыя капіталізму», «Аб лозунгу Злучаных Штатаў Еўропы», «Ваенная праграма пралетарскай рэвалюцыі», «Сацыялізм і вайна», маніфест ЦК РСДРП(б) «Вайна і расійская сацыял-дэмакратыя» і інш. Ленін прапанаваў лозунг паражэння свайго ўрада ў вайне, зноў-такі з той мэтай, каб наблізіць час сацыялістычнай рэвалюцыі. Гэты лозунг не разумелі нават многія яго паплечнікі, а прадстаўнікі іншых партый назвалі яго «нямецкім шпіёнам», чалавекам, у якога адсутнічае пачуццё гордасці за сваю краіну,

НЯТГКГЮ

Вайна несла незлічоныя беды беларускаму народу. На тэрыторыі Беларусі размяшчаўся адзін з буйнейшых франтоў - Заходні (каля 1,5 млн ваенных), розныя ваенныя арганізацыі, стаўка Вярхоўнага галоўнакамандуючага (Баранавічы, затым Магілёў).

У перыяд рэакцыі колькасць сяброў РСДРП(б) у Паўночна-Заходнім краі скарацілася ў 15 разоў. Мінскі камітэт РСДРП(б) 10 разоў падвяргаўся разгрому. За 1907-1910 гг. тут было закрыта 40 буйнейшых прафесіянальных

саюзаў. У пачатку 1908 г. мінскія сацыял-дэмакраты пісапі ў адной са сваіх улётак: «Зноў нас душаць генерал-губернатары, губернатары, жандармы, паліцыйскія, міністры і незлічоная хмара ўсялякай вялікай і малой сволачы. За крываваыя грошы, якія шчодро раздае цар-бацюшка, яны імкнуцца цяпер вытравіць нават сам успамін аб тых перамогах, якія былі атрыманы рэвалюцыйным народам над царскім урадам.

Віселіцы і кулі, турмы і катарга- вось вам «недатыкальнасць асобы».

Бальшавікам Беларусі не давялося наладзіць рэгулярна выходзячую газету ні ў Мінску, ні ў правінцыі, але ў многіх гарадах яны выдавалі ўлёткі, звароты, пракламацыі, у якіх тлумачылі сутнасць моманту, прычыны паражэння ў першай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі, чаму РС ДРП пайшла ў падполле, што належыць рабіць далей. Сацыял-дэмакраты (бальшвікі) імкнуліся звяртацца да розных класаў і груп насельніцтва - рабочых, сялян, салдат, гімназістаў, студэнтаў, жанчын. Так, у канцы 1907 - пачатку 1908 г. аднавіла работу Мінская група РСДРП, а ў лютым 1908 г. выдала наюадам у 2 тыс. экзэмпляраў пракламацыю «Таварышы рабочыя!», у якой пісала: «Руская рэвалюцыя не памерла. Яна перажывае толькі часовае знешняе зацішша. Ці памёр чалавек, калі ён спіць? Не, не памер, таму што ў ім ёсць яшчэ жыццёвыя сілы. Ён прагнецца і зноў пачне рухацца і жыць; ці памерла дрэва, калі зімою стаіць голае, пазбаўленае лісця, - не, не памёрла, таму што ў ім захаваліся карані, здольныя жывіць расліну; прыйдзе вясна, карані зноў пачнуць цягнуць сокі з зямлі і дрэва зноў будзе жыць. Ці памерла рэвалюцыя, калі яна не працягваецца ў забастоўках, дэманстрацыях, паўстаннях? Не, не памерла, таму што захаваліся яшчэ тыя сілы, якія выклікалі яе».

Пракламацыя, як відаць, была напісана чалавекам, які адчуваў слова. Зробленая ў выглядзе параўнання (рэвалюцыі з дрэвам), яна была вельмі ўдалай і зразумелай нават малападрыхтаванаму чытачу.

25 лістапада 1907 г. Слуцкая арганізацыя РСДРП выдала ўлётку-зварот «Таварышы-салдаты!». У 1908 г. выйшлі ўлёткі віцебскіх сацыял-дэмакратаў «Да ўсіх рабочых» (да 1 мая, наклад 400 асобнікаў), Мінскай акруговай сялянскай арганізацыі «Да ўсіх сялян і рабочых» і інш.

Шмат увагі камітэты РСДРП(б) у Беларусі надавалі палеміцы з меншавікамі, бундаўцамі, эсэрамі, кадэтамі ў барацьбе за масы, паказвалі сапраўднае жыццё рабочых і сялян, выкрывалі палітыку царскага ўрада і мясцовых улад у адносінах да іх, раскрывалі адносіны розных партый да аграрнага пытання, падрыхтоўкі і правядзення выбараў у III Дзяржаўную думу і інш.

Сістэма друку ў Беларусі ў 1907-1910 гг. складалася вельмі няпроста. Сацыял-дэмакраты (бальшавікі) наогул у гэты час не мелі сваіх друкаваных органаў. Легальна працягвалася выданне газеты «Наша ніва», буйнейшага дасягнення беларускай журналістыкі, адзінага выдання, што ў пэты перыяд

выходзіла на роднай мове. У Мінску і іншых гарадах Беларусі былі створаны новыя ці працягвалі выходзіць ліберальныя грамадска-палітычныя і літаратурныя газеты: «Западный Буг» (Брэст), «Полесская мысль» (затым «Полесье»), «Полесская жгонь», «Гомельский вестник», «Гомельская мысль», «Гомельские отклики» - у Гомелі; «Минский курьер», «Минские новости», «Минское утро» - у Мінску; «Весь Северо-Западный край», «СевероЗападный голос», «Белорусская жгонь» — у Вільні. Некаторыя газеты выходзілі двойчы на дзень - раніцай і вечарам. Ліберальныя газеты ствараліся і ў іншых гарадах - Магілёве, Віцебску, прычым у якасці дадатку да некаторых газет выходзілі лісткі аб'яў і паведамленняў. Усе гэтыя выданні эканамічнае і палітычнае становішча ў краі імкнуліся тлумачыць, зыходзячы з прагрэсіўных пазіцый. Так, «Гомельский вестник» пісаў пра царскі маніфест 17 кастрычніка 1905 г., палемізаваў з прадстаўнікамі новых буржуазных і манархічных партый, асвятляў мясцовае жыццё, друкаваў літаратурныя творы. Газета «Минский курьер», у асноўным разлічаная на інтэлігенцыю, шмат увагі ўдзяляла эканамічным і палітычным пытанням, праблемам развіцця літаратуры і мастацтва.

Самай прыкметнай з'явай у развіцці беларускай журналістыкі ў гады рэакцыі стаў працяг выдання газеты «Наша ніва», паводле сцвярджэння крытыка У. Конана, «праўдзівага люстэрка Беларусі», якое не ў скажоным выглядзе адлюстроўвала праблемы тагачаснага жыцця - хутарызацыю (рэформа Сталыпіна), увядзенне мясцовага самакіравання, ідэю нацыянальнага самавызначэння з усімі яго складнікамі - школа, мова, выданні, літаратура, культура. Калі афіцыйныя друкаваныя органы, перыёдыка буржуазных чарнасоценных партый адкрыта выступалі з пазіцый вялікадзяржаўнага шавінізму - абароны інтарэсаў рускай буржуазіі і памешчыкаў - дык «Наша ніва» імкнулася абудзіць беларусаў ад векавой спячкі, заклікала іх падняць голас у абарону сваёй чалавечай годнасці.

«Наша ніва» пісала не толькі пра глабальныя праблемы эканамічнага, палітычнага і культурнага жыцця Беларусі, але і пра т. зв. «дробныя» справы -культурнае вядзенне гаспадаркі, асабістая гігіена, санітарны стан вёсак, мястэчак, гарадоў, медыцынскія парады і г. д. Галоўны ж напрамак газеты быў зразумелы — беларускае Адраджэнне, імкненне прабудзіць у кожнага чалавека

пачуцце правоў», закінуць у ЯГО ЗаГНануЮ душу зерне ПраўДЫ і жаданне лепшага жыцця».

У гады рэакцыі газету рэдагаваў А. Уласаў, сакратаром працаваў В. Ластоўскі, друкавалася газета ў друкарні М. Кухты. Але, як успамінаў В. Ластоўскі, у 1909 г. у газеце былі як бы дзве рэдакцыі - «верхняя» -А. Уласаў, І. і А. Луцкевічы, А. Чыж і Я. Манькоўскі і «ніжняя» — Ядвігін Ш., Я. Купала, В. Ластоўскі, С. Палуян і мастак Я. Драздовіч. Аднак рэдакцыю ў поўным складзе ніколі не збіралася. Часта слова «верхняя» рэдакцыі было

канчатковым, і, як кажуць, абмеркаванню не падлягала Гэта іншы раз адбівалася на змесце газеты. Адбівалася і на тым, што хаця вакол газеты і групаваліся практычна ўсе беларускія пісьменніцкія і журналісцкія сілы, але прадстаўлялі яны розныя напрамкі - рэвалюцыйны, дэмакратычны, нацыянальны, радыкальны.

Асабліва змястоўным у газеце ў гады рэакцыі быў аддзел літаратуры. Паводле падлікаў Я. Карскага, у «Нашай ніве» было надрукавана 246 вершаў 61 паэта і 91 апаваданне 36 празаікаў. У газеце супрацоўнічалі ш ужо вядомыя празаікі, паэты, публіцысты, так і пачаткоўцы: Я. Купала, Я. Колас, З. Бядуля, Цётка (А. Пашкевіч), А. Гарун, Стары Улас (У. П. Сівы-Сівіцкі), М. Багдановіч, В. Ластоўскі, браты І. і А. Луцкевічы, С. Палуян, А. Петрашкевіч, К. Буйло, У. Станкевіч (пазней Луцэвіч), М. Арол (С. Пяцельскі), Ц. Гартны, М. Гарэцкі, Я. Дыла, Я. Лёсік, А. Паўловіч і мн. інш. Друкаваліся ў газеце гумарыстычныя творы, нарысы пра знакамітых людзей Беларусі. Выклікала цікавасць у чыгачоў публікацыя ў газеце «Кароткай гісторыі Беларусі» Влоста (В. Ластоўскага). Газета была асяродкам, вакол якога групавалася вялікая кагорта адраджэнцаў, «з'яднаных гарачай патрыятычнай ідэяй і гатовых самаахвярна змагацца за яе... Гэта і з'явілася трывалым грунтам для масавага беларускага нацыянальнага руху, чаго не хапала ў ранейшыя часы і што дало вялікі плён у далейшым» (Мікола Ермаловіч. Слова пра «Нашу ніву» // Польшча. 1990. № 2. С. 169).

Такім чынам, у друку, што выходзіў у Беларусі ў гады рэакцыі, існаваў разбег думак. Афіцыйныя друкаваныя органы, зразумела, падтрымлівалі палітыку ўрада, да іх далучаліся выданні чарнасоценцаў, кадэтаў. Ліберальныя выданні стаялі на ўмераных пазіцыях, і толькі «Наша ніва», адзінае беларускамоўнае выданне, выступала ў абарону беларускага народа.

У гады новага рэвалюцыйнага ўздыху (1910-1914) крыху спалі жорсткасць і рэпрэсіўны ідэалагічны прэс. Улады па-ранейшаму ўтрымлівалі мясцовы афіцыйны «Губернские ведомости», аказвалі матэрыяльную падтрымку акцыябрысцка-чарнасоценнаму друку («Минское слово», «Крестьянин», «Северо-Западная жгонь» і інш.), земскім выданням («Гомельское слово»), перыёдыцы з ярка акрэсленым вялікадзяржаўным шавінізмам, з заклікамі да расправы з беларускамоўным друкам і наогул з беларускім нацыянальна-дэмакратычным рухам, з польскімі і яўрэйскімі выданнямі.

Ужо ў 1908 г. актывізаваўся рускамоўны прыватны перыядычна друк розных накірункаў. У Мінску на змену праваакцыбрысцкай «Минской речи» прыйшло «Минское слово» (17 лістапада 1906 г. - 28 чэрвеня 1912 г.). Выходзілі «Минское русское слово» (30 чэрвеня 1912 г. - 13 сакавіка 1913 г.), «Северо-Западная жизнь» (23 жніўня 1911 г. - 18 верасня 1915 г.), «Северо-Западное слово» (23 лістапада 1915 г. - 13 мая 1916 г.), газеты, якія беларусаў не лічылі за людзей, абражалі іх мову, здэкаваліся з творчасці Ф. Багушэвіча, Я. Купалы, Я. Коласа, Цёткі і іншых беларускіх пісьменнікаў. Газета «Минское

слово» ў публікацыях «Беларускі сепаратызм», «Валаамава асліца», «Пра кніжную беларускую мову» і іншых заклікала «вырваць зло ў самым карані». Іх рэдактары і публіцысты - Г. Шмід, Д. Скрынчанка, Л. Цвяткоў, Л. Саланевіч з паталагічнай нянавісцю адмаўлялі беларусам у праве быць народам. «Мінскае слова» (1911,24 мая) адкрыта пісала, што «гняздом» беларускага нацыянальнага руху з'яўляецца рэдакцыя «Нашай нівы», таму гэтую «белорусскую белиберду» трэба выфваць з каранем. Газеты «Мінскае эхо» (12 чэрвеня 1908 г. -3 кастрычніка 1909 г.), «Мінскі голас» (14 лістапада 1909 г. — 29 лістапада 1918 г.), «Мінчанін» (13 снежня 1913 г. - 10 студзеня 1914 г.) і іншыя, якія прытрымліваліся ліберальна-буржуазнага накірунку, пісалі, што ім «дарагія інтарэсы ўсіх нацыянальнасцей, якія засяляюць наш край», таму яны з павагаю ставіліся да ўсіх - беларусаў, палякаў, яўрэяў. Газета «Мінскі голас» (1912,26 жніўня) пад крыптанімам А. У. надрукавала артыкул А. Уласава, рэдактара «Нашай нівы», «Край з пяццю нацыянальнасцямі» аб мірным суіснаванні ўсіх народаў, што жыві ў Беларусі, падтрымцы іх нацыянальных культур.

Акрамя названых, у Паўночна-Заходнім краі ў гэты час выходзілі і іншыя газеты - «Наш путь», «Полесская мысль», «Полесье», «Полесская жизнь», «Мінскіе ежэдзневныя ведомоста», «Наш край», «Могилевский вестник», «Голос учителя», «Наше утро», «Белорусская жизнь».

У перыяд новага рэвалюцыйнага ўздыму ў чатырох губернях сённяшняй Беларусі выдавалася 35 перыядычных выданняў, (у Вільні - 74), сярод іх на беларускай мове 3 (!), на ідыш - 12, літоўскай - 13, польскай - 28, 53 - на рускай. У губернях і ўездах мовай перыядычных выданняў была руская, выключэнне складаў Мінск, дзе перыядыка друкавалася таксама на яўрэйскай, польскай і беларускай мовах.

Ядром кансалідацыі беларусаў у 1910-1914 гг. была газета «Наша ніва». У ёй у гэты час працавалі А. Уласаў, браты Луцкевічы, В. Ластоўскі, Я. Купала, іншыя ўжо вядомыя публіцысты і літаратары. Газета распаўсюджвалася па ўсёй Беларусі, мела вялікую сетку пазаштатных карэспандэнтаў, да якіх ставілася вельмі прыязна. Так, толькі за 1910 г. яна на сваіх старонках змясціла 666 допісаў 427 карэспандэнтаў з 321 мясцовасці. Вось, напрыклад, як прыйшла ў газету Л. Сівіцкая (Зоська Верас). Яна ўспамінала, што, калі ёй споўнілася ўсяго 15 год, памёр яе бацька, добры, разумны, спагадлівы і інтэлігентны чалавек. Дзяўчынка сумавала па ім. Адночы вырашыла напісаць верш «Песня сіраты», адаслала яго ў газету «Наша ніва», дзе праз непрацяглы час ён быў надрукаваны. Зразумела, гэта быў таленавіты твор, бо не ўсё, атрыманае рэдакцыяй, у газеце змяшчалася, пра што сведчыла і рубрыка «Паштовая скрынка», пад якой друкаваліся адказы карэспандэнтам. На старонкі газеты трапляла толькі лепшае. Так Зоська Верас стала адным з карэспандэнтаў «Нашай нівы».

Газета, разлічаная на селяніна, вясковага інтэлігента, з усіх праблем выдзяляла аграрнае пытанне як праблему і грамадска-палітычную, і эканамічную. У час т. зв. «сталыпіншчыны» яна падтрымлівала хутарызацыю. Не дзяліла «Наша ніва» сялянства на наймітаў і наймальнікаў. Але вось выснова: «Калі мужыкі багацеюць і ўсю сваю гаспадарку вядуць наймітамі, то яны становяцца капіталістамі» (1912, № 6). А як разумна газета тлумачыла нацыянальнае пытанне: «Польскі мужык - хлебароб, польскі парабак дворны ці фабрычны рабочы, мо бліжэй да нашага беларуса-селяніна, чым да «свайго» пана...» (1915, № 16).

Прыкметнай з'явай у барацьбе за самабытнасць беларускай нацыянальнай культуры стала «нашаніўская» дыскусія па праблемах развіцця беларускай літаратуры, праведзеная ў ліпені - жніўні 1913 г. Яна, першая ў гісторыі беларускага літаратуразнаўства, была падрыхтавана ўсёй папярэдняй творчай работай Я. Купалы, Я. Коласа, іншых пісьменнікаў і публіцыстаў, што друкаваліся ў газеце. Дыскусія ўрэшце была падрыхтавана ўсім папярэднім развіццём беларускай літаратуры, у першую чаргу паэзіі. Менавіта яна павінна была даць адказ на тое, якімі канцэгауальнымі накірункамі будзе развівацца беларуская літаратура ў XX ст., бо з сялянскай, сярмяжнай, шэрай, плакскай (трэба мець на ўвазе і тую абставіну, што тагачасная беларуская творчая інтэлігенцыя паходзіла перш за ўсё з сялян, рамеснікаў, мяшчан, у большасці свасі не меўшых не тое што класічнай універсітэцкай гуманітарнай адукацыі, але нават і гімназічнай). У першых перыядычных беларускамоўных грамадска-палітычных і літаратурных выданнях, у тым ліку і ў «Нашай ніве», амаль адсутнічала сістэма мецэнацтва, што таксама не спрыяла бадзёрасці. Але, бадай, у першую чаргу не спрыяла аптымізму адсутнасць самай звычайнай палітычнай, сацыяльна-эканамічнай і культурнай свабоды, дзяржаўная сістэма абсалютызму ў Расіі, у адрозненне ад заходнееўрапейскага дэмакратызму. Ды і ў рэдакцыі «Нашай нівы» ў гэты час ішоў працэс дыферэнцыяцыі на нацыянальных і ліберальна-буржуазных дэмакратаў (гл. В. Конон. Демократическая эстетика Белоруссии. Мн., 1971). Усё гэта прышло да таго, што ў 1914 г. спачатку рэдактарам, а затым і рэдактарам-выдаўцом «Нашай нівы» стаў адзін з самых знакавых беларускіх нацыянальных дзеячаў Янка Купала.

Лічыцца, што дыскусію Юры Верашчака (Вацпаў Ластоўскі) у пэўнай ступені справакаваў. Можа, яно і так. Але ўспомнім, што яшчэ ў 1906 г. у метафарычным вершы «Наш палетак» Мацей Крапіўка (Цётка) у газеце «Наша доля» (№ 1) заклікаў маладую беларускую інтэлігенцыю: «Да работы станьма жыва!» М. Багдановіч у 1909 г. з сумам сцвярджаў: «Краю мой родны!//Як выкляты богам...» Ён жа і пытаўся: «Брайдця! Ці зможам грамадскае гора?// Брацця! Ці хваце нам сілы?!» (Максім Багдановіч. Выбранае. ІМН., 1977).

Дыскусія распачалася не дзеля таго, каб, кажучы сленгам сённяшніх некаторых творцаў, палітыкаў, «засвяціцца». У час, калі ішоў працэс арганізацыі

беларускай нацыі, барацьба за беларускую літаратуру (а ў ёй сапраўды існавала мноства ітраблем - мастацкасці, народнасці, аб'ектыўнасці ў адлюстраванні рэчаіснасці, адказнасці перад народамі, у рэшце рэшт, перад будучыняй гэтага народа). Дык ці ж маглі беларускія творцы стаяць у баку ад гэтага стваральнага прашсу? Усё гэта вельмі добра разумелі і ўсведамлялі перадавыя беларускія пісьменнікі.

Распачаўшы дыскусію артыкулам «Сштачвайце доўг» («Наша ніва», 1913, 5 ліпеня), Юры Верашчака задаў пытанне беларускім пісьменнікам: чаму яны такія плаксівыя і сумныя ў сваёй творчасці, чаму апяваюць толькі «вокны, заткнуты анухай», «куры, свінні, гною кучы», «гразь, балота ды пясоку»... Ваціаў Ластоўскі амаль ці не ўпершыню ў беларускай літаратуры ўзняў пытанне: ці не пара мераць творчасць меркай еўрапейскай, якую прыкладаюць усе народы на свеце да творчасці сваіх прарокаў. Дык, можа, і сапраўды, акрамя апявання ануч, куч гною, трэба было ўжо °вярнуць увагу на красу жыцця, сойша і песні, гоман бору, плёск вады, задуму змрокаў, ясныя ўсходаў. Беларускія пісьменнікі, асабліва паэты, - прарокі. Дык чаму ж вы «... не выпаўняеце свайго асланніцтва, чаму маўчыце, калі забіваюць у душах красу...» - пытаўся крытык. Юрка Верашчака адзначаў, што ў творчасці беларускіх паэтаў прысутнічаюць толькі мінорнасць, плаксівасць, апяванне шэрасці, а не пафаснасці, бадзёрасці. «Мяне цікавіць, - пісаў ён, - не толькі тое, што Янка сядзіць на вузкім шнурочку зямлі, але больш таго, што гэты Янка чуе ў той момант, калі ён поўнымі грудзямі хапае пах чорнай, парэзанай пługам на скібы зямлі, як яго лянiвы мозг варушыцца, калі сахой разразае прадзедаўскі курган, што кажа душа прадзедаў...» В. Ластоўскі, такім чынам, патрабаваў ад беларускіх паэтаў-прарокаў (па яго ж вызначэнні. - С. Г.) паказу жыцця беларускага народа ва ўсёй яго разнастайнасці і шматграннасці.

Ці да канца меў крытык рацыю? Пэўна, не, таму што нават да 1905 г. беларуская літаратура - і ў першую чаргу паэзія - мела пэўныя надабыткі ў літаратуры і бадзёрай, і ўзнёслай (Сыракомля, Багушэвіч і інш.), не кажучы ўжо пра яго сучаснікаў. Дык ці ж трэба было рабіць такі заклід усім сучасным творцам? І тым не менш. Крытыкі, што адгукнуліся на артыкул В. Ластоўскага, чамусьці пачалі апраўдвацца, нават Янка Купала, які пад псеўданімам «Адзін з «парнаснікаў» першым адгукнуўся, надрукаваўшы артыкул «Чаму плача песня наша» (некаторыя даследчыкі сёння гэты артыкул прыпісваюць таксама В. Ластоўскаму. - С. Г.). У адказе Юрку Верашчаку («Наша ніва», 1913, 19 ліпеня) паэт тлумачыў, што да пачатку XX ст. «нашы прарокі» служылі ды і цяпер многія служаць Варшаве ці Маскве, «астаўляючы свой народ у забыцці і нацыянальнай несвядомасці», што яны гэты рабілі і робяць (кланяюцца. - С. Г.) за чырвонцы чужога дужэйшаму богу, але пасля памятнай завірухі 1905 г. «... і ў беларуса будзіцца стала пачуццё свайго «я», стала лунаць доўга дрэмлючая думка, што і мы людзі». «Адзін з «парнаснікаў» даходзіў да глыбіннай сутнасці

неўладкаванага жыцця беларускага народа як палітычнага, так і эканамічнага, бо ён на сваёй роднай зямлі шмат стагоддзяў, па сутнасці, не быў гаспадаром. Дык ці ж маглі беларускія паэты, якія, «ўссаўшы з малаком абнядоленых і абняволеных матак усё гора жыцця»... спяваць толькі пра харастю Бацькаўшчыны? Ці ж гаспадар творыць пацеры, калі хата гарыць?» Тым не менш менавіта пачатак XX ст., калі беларусы сапраўды пачалі ўсведамляць сябе гаспадарамі на сваёй маці-зямлі, Янка Купала выказаў надзею на тое, што народ не можа вечна спаць мёртвым сном. Паэт быў упэўнены, што і стылёва-жанравая збедненасць беларускай літаратуры таксама скончыцца і яна пачне, прыйдзе час, развіацца, станавіцца больш прафесійна-адметнай і ў гэтым накірунку.

Дыскусію ў «Нашай ніве» правдгнуў Лявон Гмырак (Мечыслаў Бабровіч) артыкулам «Яшчэ аб сплыванні доўгу» («Наша ніва», 1913, 16 жніўня -5 верасня). Лявон Гмырак у ім шмат разважаў аб рускім народніцтве, знакамітай тэорыі Пятра Лаўрова аб «сшіачванні доўгу», а таксама аб развіцці беларускай мастацкай літаратуры ад сярэдзіны XIX - да пачатку XX ст. Калі Янка Купала аналізаваў практыку літаратурнага жыцця Беларусі, дык Лявон Гмырак — гісторыю і тэорыю яго развіцця, бо, паказваючы напрамкі развіцця літаратуры (рускай, беларускай, украінскай), яе дэмакратызм, рэалізм, мадэрнізм, крытык быў перакананы ў тым, што беларуская літаратура, «... перамагаючая большасць пісменнікаў, усе лепшыя сілы будучы ісіці, як і дагэуль ішлі, «шляхам жыцця». Адгукуючыся на ўсе важнейшыя праявы жыцця і магутнай сілай слова будзячы ў нашым грамадстве любоў да Бацькаўшчыны, гуманныя думкі, жаданне ўсе сілы аддаць свайму гаротнаму народу, любоў да ўсяго свайго і нашай прыгожай прыроды - яны праз гэта падгатаўляюць кадры прадаўнікоў для дабра свайго краю — пасколькі хопіць сіл гатовых сплываць яму доўг».

Такой атрымалася дыскусія. Яна не стала шматактыўнай. Але зерне, кінутае ў падрыхтаваную глебу, узыходзіла. Так ці інакш на ліпеньска-жнівеньскую «нашаніўскую» дыскусію 1913 г. пазней адгукнуліся і сам В. Ластоўскі (артыкул «Да ўбогіх духам»), і Л. Гмырак («Свайго не чурайцеся, чужому навучайцеся», ненадрукаваны артыкул «Сумныя рахункі»), і М. Багдановіч (верш «Ліст да п. Ластоўскага»), і З. Бядуля («Не адным хлебам!», «Купальская ноч»), і М. Гарэцкі («Развагі і думкі»), а таксама А. Луцкевіч, Я. Лёсік. Яны, як і шпшыя беларускія творцы, тэарэтычныя думкі і разважанні ўдзельнікаў дыякусіі падмацавалі рознажанравымі творами адраджэнскага зместу, скіраванымі перш за ўсё на выпрацоўку ў «сярмяжнага» беларуса нацыянальнай самасвядомасці, яго чалавечай годнасці.

Заслугі «Нашай нівы» перад беларускім нацыянальна-вызваленчым рухам неаспрэчныя, як і неаспрэчныя яны перад беларускай мастацкай літаратурай і літаратурна-мастацкай крытыкай.

Газета дала дарогу ў шырокае літаратурнае жыццё дзесяткам беларускіх пісьменнікаў — празаікаў, паэтаў, драматургаў, крытыкаў, якія сталі гордасцю беларускай літаратуры, культуры. Дыскусія адыфала значную ролю ў развіцці беларускай мастацкай літаратуры, у наданні беларускаму літаратурнаму працэсу большага прафесіяналізму, а галоўнае - большай адказнасці літаратуры перад беларускім нацыянальна-адраджэнскім рухам. Менавіта з гэтага часу «беларуская літаратура становіцца рухам. Народным — паводле сацыяльнага прадстаўніцтва, рэвалюцыйна-дэмакратычным - паводле зместу, беларускім - паводле характару, выяўленчых форм» (Аляксей Каўка. «Крыніца», 2000, № 11-12 (60). С. 143).

3 7 сакавіка 1914 г. рэдактарам газеты «Наша ніва» стаў Я. Купала, а з 16 мая і выдаўцом.

1 жніўня 1914 г. пачалася першая сусветная вайна, якая несла неймаверныя беды беларускаму народу. Я. Купала, Л. Гмырак і іншыя публіцысты паказвалі яе як антынародную, патрэбную толькі кіраўнікам ваюючых дзяржаў у вырашэнні іх імперскіх памкненняў. Я. Купала ў артыкулах «Чюрць году вайш», «Вайна і самапомач» паказваў яе як бессэнсоўную, але ва ўмовах ваеннага становішча і жорсткасці цензуры публіцыст павінен быў, як кажуць, пісаць з аглядкай, і тым не менш артыкул «Вера і нацыянальнасць» (1914, Юліпеня), як і іншыя яго творы, прысвечаныя нацыянальнаму пытанню, сталі проста набатнымі. І ўсё ж у сувязі з прыбліжэннем фроту да Вільні і пастаяннымі праследаваннямі 7 жніўня 1915 г. выданне «Нашай нівы» было канчатаова спынена.

У гэты час у розных гарадах Расіі выходзіла яшчэ некалькі газет, без якіх гісторыя беларускай журналістыкі была б няпоўнай. Гэта беларуская каталіцкая газета «Беларус» (1913—1915), якая выходзіла ў Вільні на лацінцы; выданне В. Ластоўскага «Гоман», якое ён выдаваў з 28 лютага 1916 г. у акупіраванай Вільні, а таксама газеты «Дзяніца» (рэдактар Ц. Гартны), выдавалася кірыльшай і «Светач» (Э. Будзька) - лацінкай. Абедзве газеты выходзілі ў Петраградзе з 14 лістапада 1916 г. па 13 студзеня 1917 г.

Газету «Беларус» (рэдагавалі А. Бычкоўскі, Дзвігін Ш. і Я. Пазняк (пазней адзін з рэдактараў газеты БХД «Крыніца»). Выдавалася яна штотыднёва як грамадска-палітычная, літаратурна-мастацкая і рэлігійна-асветніцкая і разлічвалася на беларусаў-католікаў. Рэдакцыя газеты не ўспрымала ілэй сацыялізму і класовай барацьбы, а заклікала беларусаў да асветы на роднай мове, прагрэсіўнага гаспадарання, адзінства нацыянальнай культуры, асветы, хрысціянскай веры ці, па-іншаму, - прапагандавала нацыянальнае адраджэнне ў спалучэнні з хрысціянскай мараллю. У час вайны газета займала «патрыятычную» і «абарончую» пазіцыю, заклікала падтрымліваць салдацкія сем'і. Друкавала творы А. Гаруна, К. Сваяка, Г. Леўчыка, А. Паўловіча, А. Зязюлі, У. Галубка і інш.

«Дзянніца» і «Светач» выйшлі ўсяго па 7 разоў. Газеты былі запоўнены клопатам аб будучыні Беларусі, становішчы народа ў час першай сусветнай вайны. Так, З. Жылуновіч у 1-м нумары «Дзянніцы» змясціў артыкул «Аб беларускім універсітэце», у нумары 5-м - «Яшчэ раз аб беларускім універсітэце». Э. Будзька на старонках «Светача» ў артыкуле «Думкі да граматыкі» пісаў аб неўпарадкаванасці беларускага правапісу. Былі змешчаны мастацкія творы Ц. Гартнага, К. Буйло, А. Паўловіча, Х. Чарнышэвіча, ф. Шантыра.

З 28 лютага 1916 г. да канца 1918 г. В. Ластоўскі (пазней Я. Салавей) выпускалі ў Вільні газету «Гоман» (выдавалася лацінкай ці кірыліцай (прыкладна праз нумар). «Лацінскія» нумары, а таксама літаратурны аддзел у газеце вёў Ф. Аляхновіч. Браты Луцкевічы, В. Ластоўскі і іншыя публіцысты газеты выступалі за нацыянальнае адзінства беларускага народа ў незалежнай беларускай рэспубліцы на аснове канфедэратыўна-адроджаннага Вялікага княства Літоўскага. Газета кратыкавала беларускіх дзеячаў, якія служылі тым, хто больш моцны. Яны мянялі свае погляды на будучыню Беларусі ў залежнасці ад поглядаў на яе гэтых больш моцных. 10 студзеня 1917 г. «Гоман», напрыклад, пісаў: «Што каланісты, каторыя, пакінуўшы родны край, пасяліліся ў чужой зямлі і жыліся з ёй, выказваюць жаданне далучыць тую зямлю да іх старой Бацькаўшчыны, - гэта нікога дзівіць не можа. Але калі народ, які сам яшчэ ўчора стагаў пад ярмом чужышаў, сягоння, здабыўшы волю, збіраецца панявольць менш шчаслівейшых за яго суседзяў, дык гэта выклікае гарачы пратэст у кожнага сумленнага чалавека сярод тых, каго той «вольны народ» хоча абярнуць у сваіх нявольнікаў.

Пакуль захватны апетыт на нашу зямлю выяўлялі паадзінокія палітыкі... мы не звярталі на гэта асаблівай увагі. Але калі прадстаўнік суседняй дзяржавы кажа аб гэтым, як аб «гістарычнай місіі» апошняй, дык усе шчырыя сыны нашага краю, усе гарамадзяне Беларусі... павінны падняць свой голас пратэсту і зліцца ў галосным — на ўвесь свет - клічу: не хочам новай няволі!» Газета далей «расшыфроўвала»: што гэта за суседняя дзяржава (Польшча), хто гэтыя людзі (некаторыя сябры польскага сейма). «Гоман» шмат пісаў аб гісторыі Беларусі, уязваючы яе з днём сённяшнім. Газета фактычна стала першай, на старонках якой магутна загучала імя К. Каліноўскага: у 1916 г. В. Ластоўскі пад псеўданімам Сваяк апублікаваў у «Гомане» артыкул «Памяці Справядлівага».

Газста мсла рубрыкі: «Афіцыйны аддзел"У Вільні і ваколіцах», «З усят свету», «Весткі», «З усяго краю», «Весткі з Расіі» і інш. Яна друкавала шмат інфармацыі аб падзеях на франтах першай сусветнай вайны, спісы салдат-беларусаў, што апынуліся ў палоне ў іншых краінах Еўропы, вяла з імі перапіску, друкавала іх пісьмы.

У газеце ўпершыню былі надрукаваны некаторыя творы Я. Коласа, М. Багдановіча, З. Бядулі, Ц. Гартнага, А. Гурло і інш. Працягваючы традыцыі «Нашай нівы», «Гоман» уважліва сачыў за развіццём беларускай літаратуры,

друку, кнігавыдавецкай справы, развіццём тэатра і г. д. А. Луцкевіч (А. Навіна) змясціў у газеце некралоп, прысвечаныя Цётцы, А. Ельскаму, Г. Сянкевічу, М. Багдановічу. Пад рубрыкай «Нашы песняры» былі надрукаваны яго артыкулы-даследаванні аб Я. Коласе, М. Багдановічу, Я. Купале, рэцэнзія на зборнік вершаў А. Гаруна «Матчын дар». Была надрукавана п'еса Ф. Аляхновіча «Базылішкі».

У час першай сусветнай вайны дзеля хутчэйшага знаёмства чытачоў з падзеямі на франтах у якасці дадатку да мясцовых газет у Мінску, Віцебску, Гомелі, Клецку, Нясвіжы, Ашмянах, Навафудку, Слуцку, Ігумене, Барысаве, Рэчыцы, Лунінцы і іншых гарадах і мястэчках Паўночна-Заходняга краю друкаваліся выпускі тэлеграм — «Утренняя и вечерняя телеграмма "Витебского вестника"»; «Телеграммы "Минской вечерней газеты"»; «Телеграммы "Оршанского вестника"» і інш. У некаторых гарадах яны выдаваліся як самастойчыя выпускі.

Развіццё маладзёжнага друку ў Беларусі

Першыя легальныя беларускамоўныя перыядычныя выданні, якія ў першую чаргу чыталі прадстаўнікі маладой беларускай нацыянальна свядомай інтэлігенцыі, прывялі кіраўнікоў нацыянальна-вызваленчага руху А. Уласава, Цётку, братоў І. і А. Луцкевічаў, Я. Купалу і іншых да думкі аб стварэнні перыядычных выданняў, разлічаных на беларускую моладзь, якая ўключалася ў нацыянальна-вызваленчую барацьбу.

У 1912-1913 гг. у Пецярбургу выйшаў літаратурны часопіс-альманах «Малая Беларусь» (выдаваўся на беларускай мове кірыліцай і лацінкай). У будучым ён меркаваўся як перыядычнае выданне, якое будзе змяшчаць мастацкія і публіцыстычныя творы маладой беларускай літаратуры рэвалюцыйна-дэмакратычнага накірунку. У трох выпусках часопіс надрукаваў творы Цёткі, Купалы, Коласа, Галубка, Гартнага, Гурло, Чарнышэвіча, Бядулі. «Малую Беларусь» падтрымалі сябры Беларускага навукова-літаратурнага гуртка студэнтаў Пецярбургскага ўніверсітэта.

У чэрвені 1914 г., напярэдадні першай сусветнай вайны, у Пецярбургу выйшаў адзіны нумар часопіса «Раніца». Яго адрэдагаваў і падпісаў да друку Б. Тарашкевіч. Аўтары «Раніцы» Тарас Язычнік (Б. Тарашкевіч), К. Д. (К. Дуж-Душэўскі), К. Голскі і Л. Будзіловіч заклікалі беларускую моладзь служыць Бацькаўшчыне, шанаваль, развіваць і абараняць беларускую мову, культуру, ісці ў народ, займацца гарамадска-культурнай дзейнасцю.

Але часопіс у сувязі з пачаткам першай сусветнай вайны і пераходам Расіі на ваеннае сгановішча, а таксама зверствамі цэнзуры больш не выйшаў.

У тым жа 1914 г. у Мінску А. Уласаў наладзіў выданне маладзёжнага літаратурнага і навукова-папулярнага ілюстраванага часопіса «Лучынка». І хоць

выйшла яго ўсяго шэсць нумароў, часопіс стаў прыкметнай з'явай у гісторыі беларускай журналістыкі. «Лучынка» стала своеасаблівай энцыклапедыяй асветы, навукі, культуры, мастацтва, фальклору, гісторыі роднай Беларусі. На яго старонках друкаваліся Я. Купала, Я. Колас, Цётка, З. Бядуля, Ядвігін Ш., К. Буйло, Ц. Гартны, А. Паўловіч, М. Арол, У. Галубок, А. Уласаў, Л. Гмырак, А. Смоліч, В. Ластоўскі. З трэцяга нумара рэдактарам літаратурнага аддзела стала Цётка, якая спецыяльна дзеля гэтага прыехала ў Мінск. Цётка, акрамя кіраўніцтва рэдакцыяй, выступала ў «Лучынец» і як аўтар мастацкіх, публіцыстычных і навукова-папулярных твораў — артыкулаў «Да вясковай моладзі беларускай», «Да школьнай моладзі», «Як нам вучыцца», «Аб душы маладзёжы», «Шануйце роднае слова!», «Да дзяўчатак», «Папараць-кветка», «Газа», «Радзій», «Гутаркі аб гпушках», «Пералётныя гпушкі».

У артыкуле «Аб душы маладзёжы» Цётка палымна заклікала беларускую моладзь: «Развівайце ў сабе любоў да чалавека, - і для вас заўсёды будзе дораг родны край і народ, цёмны, бедны, забыты богам і людзьмі.

Развівайце любоў да народа, - і сэрш ваша ў сталыя гады будзе адклікацца гарачым пратэстам на кожную крыўду.

Развівайце міласць да слабых і загнаных, — і ніколі не забудзецца ў шчасці аб нядолі, што на свеце пануе, і ніколі не паложыце рук, кажучы: «Мы сваё адпрацавалі, - няхай іншыя становяцца на работу!»

Творчасць Цёткі і іншых беларускіх пісьменнікаў пачатку ХХ ст. на старонках «Лучынкi» была тымі праменьчыкамі, што звязвалі беларускую нацыянальна свядомую інтэлігенцыю з маладым пакаленнем Беларусі, якое дзякуючы яе заклікам становілася ў шэрагі змагароў, папаўняючы іх.

Царская цензура спыніла існаванне гэтага выдання. Не выйшаў і часопіс «Сябра» (павінен быў друкавацца лацінкай. - С. Г.). Яго выпуск у 1915 г. імкнуўся наладзіць Э. Будзька, але дазволу на выданне часопіса так і не атрымаў.

Такім чынам, у 1907-1917 гг. адбываўся працэс развіцця беларускага перыядычнага друку, які з'яўляўся адным з цэнтраў барацьбы за нацыянальна свядомага беларуса, кансалідацыю беларускага народа ў рэвалюцыйна-вызваленчай барацьбе.

ТЭМА 7

ДРУК БЕЛАРУСІ Ў ЧАС ПАДРЫХТОЎКІ КАСТРЫЧНІЦКАГА ПЕРАВАРОТУ (сакавік — кастрычнік 1917 г.)

27 лютага (ст.ст.) 1917 г. рабочыя Петраграда, якіх падтрымалі салдаты і матросы гарнізона, перамаглі ў другой буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі ў Расіі. Цар Мікалай II адмовіўся ад улады. Яна перайшла ў рукі Часовага ўрада. I

ў сталіцах, і на месцах вялікую ролю вясною 1917 г. пачалі адыгрываць Саветы рабочых, салдацкіх і сялянскіх дэпутатаў. У краіне ўстанавілася двоеўладдзе.

Вестка аб перамозе рэвалюцыі хутка дайшла да самых аддаленых мясцін Беларусі, нягледзячы на тое, што Часовы ўрад усяляк імкнуўся перашкодзіць распаўсюджванню яе па Расіі. 2 сакавіка 1917 г. у Мінску быў створаны Савет рабочых і салдацкіх дэпутатаў, 3 сакавіка — мінская міліцыя. Саветы як новыя органы ўлады былі арганізаваны ў многіх гарадах і мястэчках Паўночна-Заходняга краю.

27 красавіка Часовы ўрад зацвердзіў «Правілы друку», у якіх канстатавалася, што друк і продаж яго не дапускаюць адміністрацыйных перашкод. Але гэта былі толькі дэкларацыі, бо па даручэнні ўрада летам 1917 г. непажаданыя выданні атрымалі права закрываць нават камандуючыя франтатмі (у Беларусі - камандуючы Заходнім фронтам).

Такім чынам, у Беларусі ў 1917 г. выдавалася каля 80 газет. Толькі ў Мінску выходзілі: «Фронт» - друкаваны орган ВК Заходняга фронту і ваеннага аддзела штаба, наклад - 14 тыс. асобнікаў, «Мінскі голас», буржуазнае выданне, 7 тыс, «Вестник Комитета Земского Союза Западного фронта», 4 тыс, «Рабочий и солдат», выданне Мінскага Савета рабочых і салдацкіх дэпутатаў, 4 тыс, «Наша газета», выданне дывізійнага камітэта, 3 тыс, «Луч» - выданне меншавікоў-абаронцаў, 3 тыс, «Ведомоста губернского комиссариата» - афіцыйны орган мясцовых улад, 1,5 тыс, «Минская газета» - буржуазнае выданне, 1,5 тыс, «Минская жизнь» - газета кадэтаў, 1336 асобнікаў, 36 падпісчыкаў, «Вольная Беларусь», выданне БСГ, «Звезда» («Молот», «Буревестник») - газета Паўночна-Заходняга абласнога бюро РСДРП(б), да Ютыс. асобнікаў, а таксама газеты «Товарищ», «День», «Минская искра», «Известия фронтового Комитета работников Красного Креста», «Школьное дело», «Грамада», «Печатник», «Народное слово», «Минский курьер», «Вісти Украинзамкомітету», «Крестьянская газета», «Минские ведомоста», «Дзеннік Мінскі» (на польскай мове), «Новая заря», «Новое Варшавское утро», «Социал-революционер», «Веккер» (на ідыш), «Минская мысль», «Наш вестник» і іншыя - усяго каля 25 выданняў. Як бачна, газеты выдаваліся ў асноўным на рускай мове, дзве на беларускай, а таксама на польскай, украінскай і яўрэйскай мовах. Свае друкаваныя органы мелі большавікі, меншавікі, эсэры, бундаўцы, кадэты, духавенства, афіцыйныя ўлады, Саветы, армія, прадстаўнікі польскай і ўкраінскай меншасцей, многія ўстановы і арганізацыі. Такое ж становішча наглядалася і на перыферыі - у Гомелі, Бабруйску, Полацку, Магілёве, Віцебску, Мазыры, Горках, Оршы, Быхаве і іншых гарадах і мястэчках Беларусі.

Прыкрываючыся назвамі «рабочае», «сацыялістычнае», «дэмакратычнае», многія выданні на самай справе не былі ні рабочымі, ні дэмакратычнымі. Яны падтрымлівалі Часовы ўрад у яго імкненні працягваць вайну да пераможнага канца.

«Известия Советов» пачалі выдавацца ў многіх гарадах і мястэчках Беларусі. Праўда, трэба мець на ўвазе, што і ў многіх Саветах, і ў іх друкаваных органах вялася пастаянная барацьба паміж бальшавікамі, меншавікамі і эсэрамі. Напрыклад, у Віцебску, Магілёве, Мазыры, Оршы і іншых гарадах «Известия Советов» мелі меншавіцка-эсэраўскі накірунак, а ў Мінску, Рэчыцы - бальшавіцкі. «Известия Минского Совета рабочих и солдатских депутатов», адным з рэдактараў якіх быў М. Фругое (Міхайлаў), упершыню выйшлі 5 сакавіка 1917 г. Газета мела многа рубрык, пад якімі асвятляліся ўсе важнейшыя пытанні эканамічнага і палітычнага жыцця Мінска і Беларусі - «Мінск», «Хроніка», «Агляд друку», «Па Расіі», «У Выканаўчым Камітэце Савета рабочых і салдацкіх дэпутатаў», «Да выбараў ва Устаноўчы сход», «Рабочае жыццё», «За граніцай», «Петраград», «Партыйнае жыццё», «Унутраная хроніка», «З прафесіянальнага жыцця», «З мясцовага жыцця», «З ваеннага жыцця», «Па губерні», «Пісьмо ў рэдакцыю», «Распараджэнні Савет? рабочых і салдацкіх дэпутатаў».

«Известия Минского Совета» былі папулярным выданнем, бо, як бачна нават толькі з назваў рубрык, адказвалі на самыя надзённыя пытанні. У артыкулах «За што мы ваюем», «Чаму няма хлеба, вопраткі, абутку?», «Як закончыць вайну?», «Капіталізм і вайна» і іншых газета тлумачыла, чаму Часовы ўрад не імкнецца заключыць мір, якія страшэнныя беды вайна нясе народу. Шмат увагі «Известия» надавалі асвятленню праблем аховы грамадскага парадку, устанаўленню 8-гадзіннага рабочага дня, ролі Саветаў у вырашэнні многіх пытанняў эканамічнага і палітычнага жыцця. Супраць Саветаў і іх друку выступалі не толькі прадстаўнікі ўлад, але і меншавікі, эсэры. Так, меншавіцкі «Луч» у перадавым артыкуле «Захоп уладът (1917, 12 кастрычніка) пісаў: «Улада павінна перайсці не да Саветаў, а да дэмакратыі ў асобе аб'яднаных ёю арганізацый. Бальшавікі забываюць стары лозунг «У аднанні сіла» і шляхам раз'яднання рэвалюцыйных сіл вядуць рэвалюцыю да пагібелі».

У верасні - кастрычніку 1917 г. у выніку перавыбараў у Гомельскім, Віцебскім, Полацкім, Аршанскім і іншых Саветах бальшавікі перамаглі. Саветы пад іх кіраўніцтвам становіліся ўсё больш рэальнай уладай.

Як выданні бальшавікоў, так і іншых партый увесь час імкнуліся працаваць з салдатамі На тэрыторыі Беларусі знаходзіўся Заходні фронт. створаны восенню 1915 г., адзін з самых буйных (меў у складзе тры арміі - П, Ш, Х, каля 1,5 млн. салдат). «Звезда», «Известия Советов», якія выходзілі пад кіраўніцтвам бальшавікоў, пісалі аб тым, што хвалюе салдат, тлумачылі бальшавіцкія лозунгі аб вайне, міры і рэвалюцыі, друкавалі салдацкія пісьмы. Пазней А. Мяснікоў адзначаў: «Звезда» шмат увагі ўдзяляла весткам і пісьмам з фронту, а ў сваіх артыкулах у проста і даступнай форме галоўным чынам спынялася на пытаннях палітычнага жыцця. Артыкулы па сваім тоне былі рэзкімі,

выклікаючымі і катэгарычнымі. Іх рэзкі тон прыводзіў праціўнікаў у ярасць» («Балышавік Беларусі», 1927, № 3. С. 34). Салдацкія камітэты асабліва ўважліва сачылі за балышвіцкай прэсай, а па некаторых матэрыялах прымалі рэзалюцыі з патрабаваннямі спынення вайны, заключэння міру без анексій і кантрыбуцый, вызвалення палітзняволеных, пераходу ўлады ў рукі Саветаў.

Балышавікі ўважліва сачылі і за армейскім друкам, дапамагалі яму. Так, акрамя афіцыйнага друкаванага органа Выканаўчага Камітэта з'езда салдацкіх, рабочых і сялянскіх дэпутатаў Заходняга фронту - газеты «Фронт» (выходзіла з 6 мая 1917 г.), якая стаяла больш на меншавіцка-эсэраўскіх пазіцыях, у арміях, дывізіях, палках выходзілі газеты «Наш вестник», «Голос X армии» і інш. Камандуючы Заходнім фронтам генерал Брусілаў пісаў 12 жніўня 1917 г. у «Нашем вестнике»: «Цяпер не час размаўляць, а трэба справай ратаваць Радзіму, а таму загадваю: усялякія мітынгі ў раёне арміі рашуча спыніць. Патрабую, каб войска цяпер не займалася палітыкай. Палітыка - справа ўрада і народа, а наша справа, воінства, у час вайны: выконваць загады, не разважаючы аб справах вайны, ва ўмовах яшчэ далёкага міру. аб анексіях і кантрыбуцыях. Трэба спачатку перамагчы ворага, а потым ужо дыктаваць яму сваю волю». Вось так і не інакш. Як кажуць, Богу - божава, а кесару - кесарава. Хоць, зразумела, увесь цяжар вайны невыносна цяжкім грузам клаўся на плечы самых абяздоленых яе ўдзельнікаў — салдат.

Абяздоленым і бяспраўным класам у Паўночна-Заходнім краі было таксама сялянства і сельскагаспадарчыя рабочыя. Па няпоўных дадзеных батракоў у Беларусі ў 1917 г. налічвалася каля 300 тыс. чалавек. Усе партыі імкнуліся як мага больш поўна асвятляць жыццё вёскі, распаўсюджваць у ёй свае газеты. Рэдакцыі «Известий Минского Совета», «Крестьянской газетъ», «Звездъ», «Крестьянского слова» (Магілёў) надрукавалі шмат матэрыялаў: «Зямельнае пытанне», «Чаму вы маўчыце?», «Наша зямельная праграма», «Батракі», «Зямля і рэвалюцыйная сацыял-дэмакратыя», «Адносіны партый да зямельнага пытання» і іншыя, патрабуючы вырашэння адной з самых балючых для сялян праблем — зямельнага пытання - рэвалюцыйным шляхам. Так, «Буревестник» (1917, 21 кастрычніка) у артыкуле «Адносіны партый да зямельнага пытання» адзначаў: «Чакаць ад памешчыкаў правільнага вырашэння зямельнага пытання не прыходзіцца. Як Радзянка адмовіцца ад сваіх 15 000 дзесяцін? Кадэты згодны перадаць зямлю працоўным, але няхай казна зашіціць ім за зямлю. А ў казны грошы адкуль? Патрабаванне пачакаць да Устаноўчага сходу падтрымліваюць народныя сацыялісты, сацыялісты-рэвалюцыянеры, сацыял-дэмакраты і меншавікі. Зямля - не прыватная ўласнасць. Яна павінна належаць народу. За парадкам карыстання ёю і апрацоўкай будуць сачыць камітэты і Саветы, створаныя самімі працоўнымі. Так запісана ў праграме РСДРП». І далей: «Капіталіст разважае так: сёння возьмуць у памешчыка зямлю, а заўтра забяруць у мяне мой капітал, маю фабрыку. Дык ужо лепш я

сёння дапамагу памешчыку, а заўтра ён дапаможа мне. Загаочым дружалюбны абарончы саюз супраць сялянскай беднаты і рабочых».

«Звезда» («Молот», «Буревестник») высіупалі супраць меншавікоў і іх газет «Луч» (Мінск), «Рабочая мысль» (Гомель), «Минский голос», «Оршанский вестник», а таксама «Вольнай Беларусі» (БНК), «Грамада» (БСГ) і іншых выданняў, заклікаўшых чакаць Устаноўчага сходу, які павінен быў вырашыць зямельнае пытанне. Так, газета «Рабочая мысль» пісала: «Большавікі забыліся наогул аб усіх прынцыпах марксізму. Кіруюцца толькі адным - таннай пагоняй за хвілінным поспехам у рабочых. Меншавікі заклікаюць чакаць Устаноўчага сходу. Большавікі з першых месяцаў рэкамендуюць сялянам не чакаць, а «арганізавана» захопліваць памешчыцкія землі. Ленін «сялянскія пагромы» аб'явіў «сялянскім паўстаннем» і новым уздымам рэвалюцыі.

Большавікі аб'явілі поўную адмену прыватнай уласнасці зямлі. Такім чынам, балынавікі прыходзяць да эсэраўскай «сацыялізацыі». Цяпер у большавікоў новая ідэя: перадаць усе землі ў рукі зямельных камітэтаў і забяспечыць інвентаром усё бяднейшае сялянства. Далей ісці няма куды» (1917, 20 кастрычніка).

У такіх умовах, як паветра, патрэбна была сялянская газета. Пасля I Усерасійскага з'езда сялянскіх дэпутатаў у Мінску стала выходзіць «Крестьянская газета» (з 10 чэрвеня 1917 г.). Рэдагаваў яе М. Фрунзе. Газета стала друкаваным органам ВК Савета сялянскіх дэпутатаў Мінскай і Віленскай губерняў. Выканаўчы Камітэт яго ўзначаліў эсэр І. Несцераў, ён жа і стаў рэдактарам газеты. З 24 жніўня яна выходзіла пад назваю «Крестьянская газета. Земля н воля». Усяго выйшла 39 нумароў. Першыя 14 нумароў, што выйшлі пад рэдакцыяй М. Фрунзе, былі друкаваным органам палітычнага выхавання беларускага сялянства большавікамі. У артыкулах «Горад і вёска», «Часовы ўрад і зямельнае пытанне», «Аб зямельных камітэтах» і іншых М. Фрунзе, Д. Фейнберг, І. Макрэў заклікалі сялян падтрымліваць большавікоў у вырашэнні зямельнага пытання, а дзеля гэтага ствараць зямельныя камітэты, якія сгануць цэнтрамі аб'яднання малазямельных і беззямельных сялян.

Балынавікі Паўночна-Заходняга краю ўвесь час адчувалі недахоп свайго пастаянна выходзячага масавага друкаванага органа. Стварэнне «Звезда» звязана з дзейнасцю ЦК РСДРП(б) і большавікоў Паўночна-Заходняга краю.

У газеце адразу ж стварыўся калектыў публіцыстаў, тэхнічных работнікаў, што ўзяліся за справу, - А. Мяснікоў, В. Кнорын, М. Фрунзе, К. Ландэр, Б. Позерн, І. Любімаў, В. Неўскі, Г. Усцінаў, Р. Пікель, шмат добраахвотных памочнікаў з ліку рабочых, салдат, гімназістаў, якія прыносілі ў рэдакцыю сабраныя грошы, заметкі, пісьмы, распаўсюджвалі газету.

«Звезда» выйшла 9 жніўня 1917 г., у дзень адкрыцця VI з'езда РСДРП(б). У загалюку газеты было пазначана: «Расійская сацыял-дэмакратычная партыя», друкаваўся партыйны лозунг «Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!».

Першыя нумары «Звезды» выходзілі накладам у 3 тыс. асобнікаў. Газету раскуплялі імгаенна. Затым наклад «Молота» і «Буревестника» быў павялічаны да 10 тыс. асобнікаў.

Газета пісала аб становішчы на фронце, у тыле, рабоце Саветаў, гарадскіх дум, жыцці рабочых і сялян, дзейнасці партый - балышавікоў, меншавікоў, эсэраў, кадэтаў, расказвала пра мяцеж генерала Карнілава, падрыхтоўку да правядзення Дэмакратычнага сабрання, Устаноўчага сходу, аб рабоце армейскіх і фабрычна-завадскіх камітэтаў, аб жыцці палітзняволеных.

Пасля закрыцця «Звезды» (23 жніўня) на змену ёй прыйшла газета пад назваю «Молот», друкаваны орган Паўночна-Заходняга абласнога камітэта РСДРП(б). У тэлеграме на імя Керанскага камандуючы Заходнім фронтам генерал Балуюеў пісаў, што «Молот» носіць яўна правакацыйны і анархісцкі характар і патрабаваў неадкладна закрыць газету. 6 кастрычніка «Молот» быў закрыты, але на змену яму прыйшла новая газета - «Буревестник». Апошні, 18 нумар «Молота» фактычна выйшаў у нелегальных умовах. У артыкуле «Дыктатары рэспублікі і свабода друку» газета пісала, што сграву, якая з'яўляецца жыццём і смерцю мільёнаў жабракоў і абяздоленых, не задушыць. «Буревестник» выйшаў літаральна праз два дні - 8 кастрычніка. Наклад яго склаў 10 тыс. асобнікаў.

«Звезда» шмат пісала пра Часовы ўрад, прапануючы свае тактычныя лозунгі адносіна да яго. Яны былі даўно добра вядомымі. Яшчэ ў сакавіку 1917 г. У. Ленін пісаў: «Урад акцыбрыстаў і кадэтаў, Гучковых і Мілюковых, не можа, -нават калі б ён хацеў гэтага (аб шчырасці Гучкова і Львова могуць думаць толькі немаўляты), - не можа даць народу ні міру, ні хлеба, ні свабоды» (ПСС. Т.31.С.20).

Меншавікі і эсэры, у тым ліку і ў Беларусі, неаднойчы заяўлялі аб сваіх падданіцкіх пачуццях да Часовага ўрада. Так, газета «Наше свободное слово» (Рагачоў) 31 сакавіка 1917 г. у перадавым артыкуле заяўляла: «Мы будзем пісаць аб тым, як працуе Часовы ўрад і сваім свабодным словам будзем служыць яму». 5 мая ў склад урада ўвайшлі эсэры Чарноў і Керанскі. Урад такім чынам стаў кааліцыйным. Газета «Голос Полесья» (Рэчыца) 10 мая ў артыкуле «Давер новаму ўраду» заклікала аказаць поўны давер ураду, бо «... з лёсам новага ўрада звязаны лёс рэвалюцыі...». Газета даводзіла, што урад можна і крытыкаваць, але лепш не рабіць гэтага, бо ён не можа працаваць у атмасферы паўдаверу, таму, перш чым крытыкаваць, трэба падумаць, а ці трэба рабіць гэта. У падтрымку Часовага ўрада выступалі «йзвестая Совета рабочнх, солдатскнх н крестьянскнх депутатов Оршанского района», «Внтебское слово» і іншыя газеты.

Падзеі лета — восені 1917 г. паказвалі, што Часовы ўрад, які працягваў вайну, сапраўды не зможа даць народу ні хлеба, ні зямлі, ні волі.

«Буревестник» (1917, 26 кастрычніка) надрукаваў выступленне старшыні Паўночна-Заходняга абласнога камітэта РСДРП(б) А. Мяснікова на пасяджэнні Мінскага Савета 22 кастрычніка, у якім лідэр мінскіх бальшавікоў заяўляў: «Мы павінны сказаць ясна і адкрыта: калі Часовы ўрад не перадаць уладу Саветам, мы павінны будзем паўстаць і ўзяць яе... Задача Саветаў узяць уладу ці, калі не атрымаецца, загінуць бясслаўнай смерцю... Без Саветаў мы не мыслім Устаноўчы сход. Мы не мыслім дэмакратычнай рэспублікі без Саветаў. Саветы будуць нашай уладай на месцах. Рэспубліка Саветаў - наша мэта».

У процілегласць лозунгу бальшавікоў «Уся ўлада Саветам!» меншавікі і эсэры падтрымлівалі лозунг «Уся ўлада Устаноўчаму сходу!».

22 верасня 1917 г. «Молот» змясціў спецыяльны зварот Паўночна-Заходняй канферэнцыі РСДРП(б) «Да ўсіх Саветаў рабочых, салдацкіх, сялянскіх і фабрычна-заводскіх камітэтаў і прафесійных саюзаў» з платформай бальшавікоў да Устаноўчага сходу. 15 кастрычніка «Буревестник» надрукаваў перадавы артыкул «За якую партыю аддаваць галасы пры выбарах ва Устаноўчы сход?», даючы палітычную ацэнку розным партыям. Добра наладжаная аптацыйная работа бальшавікоў прышля да таго, што ў час выбараў ва Устаноўчы сход за бальшавікоў у Паўночна-Заходнім краі аддалі свае галасы 44 працэнты выбаршчыкаў, за эсэраў - 43. Ленін іўт жа зрабіў выснову, што гэта была буйная перамога бальшавікоў, бо Беларусь, як вядома, была аграрным краем, і тое, што сяляне аддавалі свае галасы не эсэрам, не прадстаўнікам ішпых партый, а менавіта бальшавікам сапраўды гаварыла аб гэтай перамозе.

«Звезда» і іншыя газеты бальшавікоў выступалі супраць т. зв. беларускіх буржуазных нацыялістаў, тых, хто дзяржаўнасць Беларусі бачыў не ў якасці Заходняй вобласці ці нават Заходняй камуны (!), а самастойнай і незалежнай Беларускай Рэспублікі.

Дапамагалі чытачу арыентавацца ў палітычнай сітуацыі, у тым ліку і ў тым, «хто ёсць хто», агляды «Звезды» прэсы розных партый і напрамкаў.

Газеты эсэраў у Рагачове, Быхаве, іншых гарадах выходзілі з лозунгамі: «Вайна да пераможнага канца!», «Моцна ўзяць вінтоўкі ў рукі і ісці ў акопы абараняць народную свабоду», «У барацьбе ты здабудзеш свас права» і г.д. Друкаваны орган мінскіх эсэраў - газета «Соцналст-рэволюцонер» (першы нумар выйшаў у канцы кастрычніка 1917 г.) сцвярджала, што бальшавікі замест творчай работы рыхтуюць народ да анархіі і грамадзянскай вайны. «Буревестник» (1917, 25 лістапада) у «Аглядзе друку» адзначаў, што за бальшавікамі цялер ідуць народ, армія. А хто ж ішоў за эсэрамі? Атрымоўвалася, што замест кансалідацыі яны, бальшавікі, самі распальвалі новыя вогнішчы процістаяння, разрозненасці.

Выданні беларускай нацыянальнай плыні ў 1917 г.

Часовы ўрад у красавіку 1917 г. зацвердзіў «Правілы друку», адным з галоўных пунктаў якіх стала заканадаўча дэклараванае ўвядзенне ў Расіі свабоды слова і свабоднага распаўсюджвання друку.

Пасля Лютаўскай рэвалюцыі актыўна і завалі работу беларускія нацыянальныя дзеячы, клерыкалы і інш. Аднавіла работу БСГ, кіраўнідтва якой склалі лідэры адраджэння - Б. Тарашкевіч, А. Смоліч, С. Рак-Міхайлоўскі, З. Жылуновіч, А. Бурбіс, А. Прушынскі (А. Гарун), Ф. Шантыр, Я. Дыла, А. Чарвяк (А. Чарвякоў), І. Дварчанін, В. Лявіцкая, Л. Сівіцкая (З. Верас), а таксама В. Адамовіч, В. Гадлеўскі, Я. Варонка, Р. Астроўскі, М. Шыла, Я. Заян, П. Аляксук і інш. Адноўленая Грамада пачала выдаваць газету пад гэтай жа назвай. Выдавалася яна з 13 мая па 24 чэрвеня 1917 г. Выйшла чатыры нумары, пяты быў канфіскаваны. Рэдагаваў «Грамаду» А. Смоліч.

У сакавіку 1917 г. беларускія нацыянальныя дзеячы арганізавалі Беларускі нацыянальны камітэт (БНК) на чале з Р. Скірмунтам. БНК даручана было ўвайсці ў кантакт з Часовым урадам, весці падрыхтоўку да выбараў, пасля якіх Беларусь павінна была стаць аўтаномнай рэспублікай. Аднак дзеянні БНК Часовы ўрад не падтрымаў. Гэта стала адной з ітрычын таго, што ў ліпені 1917 г. БНК быў ператвораны ў Цэнтральную раду беларускіх арганізацый і партый, у якую не былі абраны прадстаўнікі буржуазна-памешчыцкіх арганізацый. У кастрычніку яна стала называцца Вялікай беларускай радай. Друкаваным органам ББЖ стала газета «Вольная Беларусь» (10 чэрвеня 1917 г. — ліста-пад 1918 г.). Рэдактарам яе быў Я. Лёсік. У 1917 г. выйшла 17 нумароў. 3 ліпеня, пасля роспуску БНК, газета з'яўлялася друкаваным органам Таварыства беларускай культуры.

У маі 1917 г. у Петраградзе была заснавана партыя беларускіх клерыка-лаў- беларуская хрысціянская дэмакратыя (БХД) на чале з ксяндзамі Ф. Абрантовічам, А. Станкевічам, К. Стэповічам, А. Астравічам (А. Зязюляй) і інш. БХД спачатку была нешматлікай партыяй, яе лідэры ў асноўным абапіраліся на інтэлігенцыю з ліку настаўнікаў, клерыкалаў, слухачоў І Іецярбургскай духоўнай акадэмп. З 10 кастрычніка 1917 г. у Петраградзе БХД выдавала штотыднёвую газету на беларускай мове лацінкай «Беларускаю крыніцаю», якая выходзіла да 12 ліпеня 1940 г. у Вільні пад назваю «Крыніца».

«Грамада» мела падзаглавак «газета Беларускай сацыялістычнай грамады» і эпіграф «Працавітая бедната ўсіх народаў - злучайся!». Яна прыязна ставілася да Лютаўскай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі ў Расіі (гл: артыкул «Шэсць тыдняў волі»), на яе старонках асвятляліся палітычныя і

культурныя пытанні беларускага адраджэння. З важнейшымі тэарэтычнымі артыкуламі выступалі А. Смоліч (А. Жывіш) - «Зямля», «Які будзе новы парадак», «Родная мова»; А. Бурбіс (Стары Піліп) - «Федэратыўная дэмакратычная рэспубліка»; друкаваліся рэдакцыйныя артыкулы - «Аб вайне», «Да згоды», «Беларускія справы», «Да працавітага сялянства» і іншыя, у якіх асвятляліся праблемы вайны, паказвалася работа Часовага ўрада, дзейнасць БНК, друкаваліся рэзалюцыі Часовага ўрада, пісьмы і допісы салдат-беларусаў з франтоў, бежанцаў-беларусаў і інш. Пад рубрыкай «3 жыцця "Грамады"» газета распавядала аб аднаўленні дзейнасці камітэтаў БСГ у розных гарадах і мястэчках Беларусі. Шмат месца ў газеце ўдзялялася мастацкай літаратуры - творам З. Бядулі, Л. Родзевіча і інш. Быў надрукаваны некралог А. Смоліча на смерць М. Багдановіча.

БСГ, дарэчы, была адной з буйнейшых партый нацыянальнага накірунку. У верасні 1917 г. яна налічвала да 5 тыс. сяброў і спачувваючых, пазней - да Ютыс. Яе патрабаванні ў многім супадалі з патрабаваннямі эсэраў і меншавікоў Што ж датычыць нацыянальнага пытання - тут былі разыходжанні. На канферэнцыі 25 сакавіка 1917 г. БСГ падтрымала Часовы ўрад, лозунг «рэвалюцыйнага абаронніцтва», выступша за аўтаномію Беларусі ў складзе Федэратыўнай Расійскай рэспублікі. Пазней, на II і III з'ездах Грамады, лозунг аб федэрацыі быў пацверджаны.

Буйным крокам нацыянальных сіл у выдавецкай справе стаў выхад газеты «Вольная Беларусь», падзяляўшай платформу «Нашай нівы». Вакол рэдакцыі газеты аб'ядналіся ўсе вядомыя прадстаўнікі беларускай інтэлігенцыі. Газета выступала за адраджэнне Беларусі, супраць як імперскіх памкненняў Расіі, так і апалячвання і ў той жа час за добрасуседскія адносіны з Расіяй, Польшчай, Украінай, Літвой пры ўмове прызнання імя нацыянальнай і культурнай самастойнасці Беларусі. Газета выходзіла пад лозунгам «Жыве Беларусь!». Яна працягвала адстойваць праграмныя патрабаванні БСГ, выказаныя на старонках яе папярэдніцы - газеты «Грамада». У першым нумары, які выйшаў 28 мая 1917 г., рэдактар газеты Я. Лёсік у перадавым артыкуле «Вольная Беларусь» выступіў з заклікам да беларусаў будаваць сваю незалежную Бацькаўшчыну выютючна дэмакратычным шляхам. У перадавым артыкуле «Нашы патрэбнасці» (1917, II верасня) Я. Лёсік пісаў: «...ва Устаноучы сход нам трэба паслаць такіх людзей, якія павінны ўстанавіць у Расіі федэратыўную дэмакратычную рэспубліку, ці сказаць па-нашаму, каб кожны народ быў сам сабе галавою і каб увесь народ быў сам сабе цар». Публіцыст заклікаў выбаршчыкаў-беларусаў абраць ва Устаноўчы сход толькі тых, хто будзе ў ім абараняць іх правы і патрабаванні. У іншых публікацыях 1917 г. - «Нацыянальны ўціск» (11 чэрвеня), «Цёмныя сілы заварушыліся» (1 ліпеня),

«Хто вінаваўца вайны» (1,26 ліпеня, 3 жніўня), «Эканамічны заняпад Дзяржавы Расійскай» (7 ліпеня), «Што рабіць?» (17 жніўня), «Расійскае бязладдзе» (15 кастрычніка), «Вялікая Беларуская Рада» (30 кастрычніка) Я. Лёсік выступаў як змагар, як народны заступнік. Добра ведаючы становішча беларускага народа, яго мары-жаданні, а таксама дзеянні маючых уладу, публіцыст са старонак «Вольнай Беларусі» заклікаў да еднасці, каб самім дабіцца свабоды і незалежнасці, бо «нават вялікая расійская рэвалюцыя не здолела развязаць тых страшэнных чорных хмараў, што скавалі нашу старонку праз соткі гадоў царскага панавання...»(гл.: Язэп Лёсік. Творы. Мн., 1994. С. 133).

Дасылаў у газету рэпартажы з «тэатра ваенных дзеянняў» пляменнік Я. Лёсіка К. Міцкевіч (Я. Колас), падпаручнік 292-га Аляксандраўскага пяхотнага палка, які ваяваў на Румынскім фронце, і падзеі першай сусветнай вайны праходзілі праз яго асабістае ўспрыманне яе жудасці і непатрэбнасці для беларускага народа, як і іншых народаў Еўропы. Вялікае месца ў газеце займалі матэрыялы па гісторыі Беларусі, публікацыі аб развіцці культуры, творы мастацкай літаратуры. У ёй друкаваліся М. Гарэцкі, Р. Зямкевіч, З. Бядуля, А. Гарун, К. Каганец, А. Паўловіч, Ц. Гартны, У. Галубок, Ф. Аляхновіч, Ф. Шантыр, І. Дварчанін, К. Буйло, З. Верас, М. Грамыка, М. Краўцоў і інш. У перакладзе былі змешчаны творы М. Горкага, Т. Шаўчэнкі.

У 1917 г. святкавалася 400-годдзе беларускага друку. Яму, а таксама беларускаму першадрукару Ф. Скарыне былі прысвечаны артыкулы Я. Лёсіка, М. Гарэцкага, Р. Зямкевіча.

Газета была закрыта большавікамі ў канцы 1918 г. як, па іх вызначэнні, «баявы орган беларускай контррэвалюцыі».

У 1917 г., асабліва пасля ліпенскіх падзей, у Беларусі былі створаны і іншыя групы, арганізацыі сацыял-дэмакратычнага накірунку. Так, з БСГ выдзелілася група, якая стварыла Беларускаю сацыял-дэмакратычную партыю (БСДП), аб'яднаўшую больш за 700 чалавек, у асноўным рабочых-беларусаў, што знаходзіліся ў Петраградзе. Лідэрам іх стаў А. Чарвякоў, будучы дзяржаўны дзеяч БССР. Працавалі ў Беларусі і іншыя нешматлікія партыі, аб'яднанні - Магілёўскі беларускі нацыянальны камітэт, Гомельскі саюз беларускай дэмакратыі, Віцебскі саюз беларускага народа, Аршанскі беларускі народны камітэт, Беларуская партыя аўтанамістаў, Беларуская партыя народных сацыялістаў і інш. Разам з агульнарасійскімі партыямі іх у Беларусі налічвалася больш за 20. Амаль усе яны падтрымлівалі Часовы ўрад, выступалі за Беларусь як федэратыўную частку Расіі. Выдавецкай дзейнасцю амаль не займаліся.

У 1917 г. у Беларусі выходзіла каля 80 перыядычных выданняў.

Амаль усе яны былі рускамоўнымі, польскамоўнымі ці выходзілі на ідыш. Беларускамоўных сярод іх было ўсяго 3(!) - «Гоман» (Вільня), «Грамада» і «Вольная Беларусь» (Мінск).

У ноч з 24 на 25 кастрычніка (па ст.ст.) 1917 г. у Расіі адбыўся сацыялістычны пераварот. 25-27 кастрычніка прайшоў II Усерасійскі з'езд Саветаў, які прыняў дэкрэты аб міры, зямлі і стварыў урад - Савет Народных Камісараў - на чале з У. Ульянавым (Леніным).

У Беларусі аб перавароце стала вядома 25 кастрычніка. У гэты дзень «Буревестнік» выйшаў пад «шапкай» «Вся власть Советам!». Да канца лістапада 1917 г. уся ўлада ў Беларусі перайшла ў іх рукі. Такім чынам, у барацьбе за ўладу ў Расіі перамаглі бальшавікі. Што ж датычыць стварэння незалежнай Беларускай дзяржавы, гэтая ідэя заставалася нявыканальнай амаль да канца XX ст.

Кастрычніцкі пераварот у Расіі так і не пасадзейнічаў беларускаму нацыянальнаму адраджэнскаму працэсу: «Октябрьская революция 1917 года внесла раскол в белорусское национальное движение. Движение, основанное на идее единства всех слоев населения края в отстаивании общенациональных интересов, ослаблялось отличиями классовых устремлений его участников. В нем явно обозначались два основных потока: национально-демократический и классово-революционный. Причина раскола - разное понимание социально-экономических и политических основ национальной государственности. Представители течений отрицали друг друга, каждый из них заявлял о своем исключительном праве на выявление интересов нации» (гл.: Государственность Беларуси. Мн., 1999. С. 29).

Па кожнай тэме курса праводзяцца семінарскія заняткі (гл. праграму курса «Гісторыя беларускай журналістыі». Мн., 1998). Да кожнай тэмы дадаецца таксама спіс літаратуры, рэкамендуемай студэнтам для вывучэння.

ПРАМЕЖКАВЫЯ ЗАЛПІ ПА КУРСЕ

На працягу семестра праводзяцца два прамежкавыя пісьмовыя залікі ў **форме** іэсціравання.

ТЭСТ 1

Тэма: «ПЕРШЫЯ ПЕРЫЯДЫЧНЫЯ ВЫДАННІ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ. ГАЗЕТА «ВНЛЕНСЮІЙ ВЕСТНМК»

1. Калі выйшла першая беларуская газета? а) 1521 г. б) 1563 г. в) 1703 г. г) 1760г.	6. З якіх частак складаўся «Внленскі вестннк»? а) інфармацыйная б) афіцыйная в) неафіцыйная г) літаратурная
2. Як яна называлася? а) «Нясвіжская газета» *б) «Новіны грозныя» в) «Палессе»	7. У якія гады газету вестннк рэдагаваў Адам а) 1860-1865 гг. б) 1866-1870 гг. в) 1871-1879 гг.
3. Дайце першую назву газеты ленскі вестннк а) «Лнтоўскі вестннк» б) «Внленскі вестннк» ^ в) «Внленская літаратурная та»	8. У якой газеце друкаваўся Уладзіслаў Сыракомля як публіцыст? а) «Газета літэрацка віленьска» б) «Лнтоўскі вестннк» в) «Внленскі вестннк»
4. Хто быў першым рэдактарам «Газеты літэрацкай віленьскай»? а) Антоні Адынец б) Адам Кіркор в) Ф. Папроцкі	9. Калі і газета «Внленскі поўнаско стала рускамоўнай? а) 1841 г. б) 1863г. в) 1865 г.
5. Якую газету рэдагаваў Антоні Адынец? а) «Газета літэрацка віленьска» б) «Внленскі вестннк» в) «Гродненскне губернскае мостн»	10. Дзе газета «Внленскі выдавалася ў 1915-1916 гг.? а) Вільня б) Гродна в) Мінск г) Гомель

ТЭСТ 2

Тэма: «БЕЛАРУСКАЯ ЖУРНАЛІСТЫКА Ў ГАДЫ ПЕРШАЙ БУРЖУАЗНА-
ДЭМАКРАТЫЧНАЙ РЭВАЛЮЦЫІ Ў РАСП
(1905-1907 гг.)»

1 Назавіце першую беларускую газету перыяду 1905-1907 гг. а) «Мінскі лісток» б) «Северо-Западный край» в) «Наша доля»	6. Калі пачала выдавацца газета «Наша ніва»? а) 1903 г. б) 1905 г. в) 1906 г. г) 1910 г.
2. Хто быў афіцыйным рэдактарам-выдаўцом газеты «Наша доля»? а) С. Вольскі б) І. Тукеркес в) А. Уласаў г) А Гедвіла	7. Якой ідэйнай платформы прытрымлівалася газета «Северо-Западный край»? а) неанароднікі б) грамадоўцы в) бальшавікі г) меншавікі д) эсэры
3. Хто былі неафіцыйнымі газеты «Наша доля»? - а) А. Пашкевіч (Цётка) ^б) А. Луцкевіч ^в) Ф. Умястоўскі г) Я. Купала д) М Багдановіч е) Я. Колас	8. У якой газеце ўпершыню ваўся Я. Купала? а) «Наша доля» б) «Минское слово» в) «Северо-Западный край» г) «Минская речь» д) «Мінскі курьер»
4. Назавіце асноўных нуцнЦМСН ты «Наша доля» а) Цётка б) Я. Купала в) Ядвігін Ш. Г) Я. Колас д) К. Каганец е) А. Уласаў ж) А Луцкевіч	9. Хто ў 1906-1914 гг. рэдагаваў газету «Наша ніва»? а) Я Купала б) С. Вольскі в) А. Уласаў г) З. Бядуля
5 Якая партыя выдавала гЯЗіэш доля» і «Наша ніва»? а) РСДРП(б) б) сацыялісты-рэвалюіМНМрМ' (эсэры) в) кадэты г)БСГ	10 Якія салдацкія бадьшавіцкія газеты ў Беларусі выдаваліся ў гады першай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі? а) «Казарма» б) «Солдатская правда» в) «Голос солдата» г) «Солдатская воля»

ТЭМЫ КУРСАВЫХ РАБОТ

1. Асветніцкая і выдавецкая дзейнасць Ф. Скарыны.
2. Літаратурная беларуская мова Вялікага княства Літоўскага.
3. Станаўленне журналістыкі на тэрыторыі Беларусі.
4. Журналіцкая дзейнасць К. Каліноўскага.
5. «Мужыцкая праўда» К. Каліноўскага.
6. Моўныя і стылістычныя асаблівасці газеты «Мужыцкая праўда» К. Каліноўскага.
7. Беларускае пытанне ў газеце «Внленскій вестник».
8. Адам Кіркор - рэдактар і публіцыст газеты «Внленскій вестник».
9. «Губернскне ведомостн» як тып выдання ў Беларусі.

10. «Гродненскне губернскне ведомостн» (па праблеме, па перыядах).
11. «Внтебскне губернскне ведомостн» (па праблеме, па перыядах).
12. «Мннскне губернскне ведомостн» (па праблеме, па перыядах).
13. «Могнлевскне губернскне ведомостн» (па праблеме, па перыядах).
14. Гісторыя Беларусі на старонках «Губернскнх ведомостей».
15. Пытанні культуры на старонках «Губернскнх ведомостей».
16. Пытанні этнаграфіі, фальклору на старонках «Губернскнх ведомостей».
17. Пытанні літаратуры на старонках «Губернскнх ведомостей».
18. Рэформа 1861 г. у друку Паўночна-Заходняга краю.
19. Паўстанне 1863 г. і друк Паўночна-Заходняга краю
20. Станаўленне і развіццё канфесійнага друку ў Беларусі.
21. Ля вытокаў беларускай сатырычнай журналістыкі.
22. Сатыра Ф. Багушэвіча.
23. Нацыянальная ідэя ў публіцыстыцы В. Дуніна-Марцінкевіча.
24. Публіцыстыка У. Сыракомлі.
25. Лістоўкі і пракламацыі беларускіх народнікаў.
26. Часопіс «Гомон» і нацыянальнае пытанне.
27. Публіцыстыка ў газеце «Мннскій лнсток».
28. Пытанні грамадскай думкі на старонках газеты «Мнш н# лпгток».
29. Пытанні літаратуры ў газеце «Мннскій лнсток».
30. Пытанні мастацтва ў газеце «Мннскій лнсток».
31. Грамадская думка ў газеце «Северо-Западный край».
32. Літаратурная крытыка ў газеце «Северо-Западный край».
33. Пытанні філасофіі ў газеце «Северо-Западный край».
34. Публіцыстыка ў газеце «Северо-Западный край».
35. Сацыял-дэмакратычная думка ў газеце «Северо-Западный край».

36. Сістэма друку Беларусі ў другой палове XIX стагоддзя
37. Сістэма друку Беларусі ў пачатку XX стагоддзя.
38. Стварэнне легальнага беларускамоўнага друку.
39. Письменнікі і публіцысты ў газеце «Наша доля».
40. Партыйная жураналістыка ў сакавіку - кастрычніку 1917 года (па выбары).
41. Рэдактарская і публіцыстычная дзейнасць Цёткі (Э. Пашкевіч) у газеце «Наша доля».
42. Літаратура і мастацтва ў газеце «Наша доля».
43. Пытанні рэвалюцыі ў беларускім друку 1905-1907 гг.
44. Пстарыяграфія газеты «Наша ніва» ў беларускім друку.
45. «Наша ніва» і адраджэнне грамадскай думкі.
46. Я. Купала і «Наша ніва».
47. Я. Колас і «Наша ніва».
48. М. Багдановіч і «Наша ніва».
49. М. Багдановіч - літаратурны **крытык**.
50. Алесь Гарун і «Наша ніва».
51. Стары Улас і «Наша ніва».
52. Сяргей Палуян і «Наша ніва».
53. Лявон Гмырак і «Наша ніва».
- 54 З. Бядуля і «Наша ніва».
55. М. Гарэцкі і «Наша ніва».
56. В. Ластоўскі і «Наша ніва».
57. Рубрыка «Кароткая гісторыя Беларусі» ў газеце «**Наш**» ніва».
58. Этнаграфія і фальклор у газеце «Наша ніва».
59. Літаратурная крытыка ў газеце «Наша ніва».
60. Забытыя дзеячы (творчасць С. Канарскага, А. Кіркора, Я. Барпяэўскага) на старонках «Нашай нівы».
61. Сатыра і гумар у газеце «Наша ніва».
62. Беларускае сялянства на старонках «Нашай нівы».
63. Праблемы парламентарызму і «Наша ніва».
64. Допіс як сродак сувязей з грамадскасцю ў газеце «**Наш*ніш**»
65. Жанравыя асаблівасці публіцыстыкі «Нашай нівы».
66. Моўныя асаблівасці газеты «Наша ніва».
67. «Наша ніва» і праблемы паланізацыі.
68. «Наша ніва» і пытанні вызваленчага руху.
69. «Наша ніва» і нацыянальнае Адраджэнне.
70. Формы масавай работы ў газеце «Наша ніва».
71. Ліберальная жураналістыка ў Беларусі на пачатку XX стагоддзя.
72. Праблемы русіфікатарства ў жураналістыцы Беларусі пачатку **XXста-**годдзя.

73. Газета «Дзянніца».
74. Газета «Светач».
75. Стварэнне дзеючага беларускамоўнага друку.
76. Ля вытокаў беларускага маладзёжнага друку.
77. Публіцыстычная дзейнасць Ц. Гартнага.
78. Тыпалогія беларускага друку ў 1917 г.
79. Нацыянальнае пытанне ў друку Беларусі 1917 г.
80. Газета «Гоман».
81. Газета «Вольная Беларусь».
82. Пытанні адраджэння ў друку Беларусі 1917 г.
83. Грамадская думка ў друку Беларусі 1917 г.
84. Газета «Звезда» (1917).
85. Газета «Звезда» і грамадскі рух на Беларусі (**жнівень - кастрычнік** 1917 г.).
86. Публіцыстыка на староках газеты «Звезда» (1917).

ЛІТАРАТУРА

1. Камплекты перыядычных выданняў (у тым ліку перадрук газет «Наша доля», «Наша ніва» і інш.).
2. *Александровіч С. Х.* Гісторыя і сучаснасць. Мн., 1968.
3. *Александровіч С. Х.* Пуцявіны роднага слова. Мн., 1971.
4. *Александровіч Сцяпан.* Кнігі і людзі. Мн., 1976.
5. Беларуская журналістыка (1760-1917 гг.). Ч. 1. Мн., 1993.
6. Беларуская літаратура XIX стагоддзя. Хрэстаматыя. Выд. 2-е. Мн., 1988.
7. *Булацкі Р. В., Сачанка І. /., Говін С. В.* Гісторыя беларускай журналістыкі. Мн., 1979.
8. *Жыдовіч І. К.* Янка Купала - публіцыст. Мн., 1972.
9. *Зярніцкі М.* Газета «Звезда» ў барацьбе за перамогу кастрычніцкай рэвалюцыі ў Беларусі. Мн., 1957.
10. Кастусь Каліноўскі. За нашу вольнасць. Творы. Дакументы. Мн., 1999.
11. *Конон В. М.* Проблемы искусства и эстетики в общественной мысли белорусов начала XX в. Мн., 1985.
12. Луцкевіч Ант. За дваццаць пяць гадоў (1903-1928). Успаміны аб лучших беларускіх палітычных арганізацыях: Беларуская рэвалюцыйная грамада, Беларуская сацыялістычная фамата. Мн., 1991.
13. *Рожіш Н. В.* Газета «Северо-Западный край». Мн., 1970.
14. Публіцыстыка беларускіх народнікаў. Мн., 1983.

15. Самбук С. М. Общественно-политическая мысль Белоруссии во второй половине XIX века. Мн., 1976.
16. Лука А. Г. Белорусская журналистика. Ч. 1. Мн., 2000.
17. Федорова Т. Н. Общественно-политическая мысль в Белоруссии в «Минский листок». Мн., 1966.
18. Цвікевіч А. «Западно-русска». Нарысы з гісторыі грамадскай мыслі на Беларусі ў XIX і пачатку XX в. Мн., 1993.
19. Цікоцкі М. Я. 3 гісторыі беларускай журналістыкі XIX стагоддзя. Мн., 1960.
20. Шалькевіч В. Ф. Кастусь Каліновскі. Странцы бнофафн. Мн., 1988.
21. Янушкевіч Я. Неадменны сакратар Адраджэння. В. Ластоўскі. Мн., 1995.
22. Творы беларускіх публіцыстаў, якія выходзілі ў зборах сацыяльна-публіцыстычных асобных выданняў, у тым ліку Я. Купалы, Я. Коласа, Цёткі, С. Палуяна, Л. Гмыракі, М. Гарэцкага, Л. Луцкевіча, В. Ластоўскага, Я. Лёсіка і інш.

ПЫТАННІ ДА ЭКЗАМЕНУ (ЗАЛІКУ)

1. Узнікненне перыядычных выданняў на тэрыторыі Беларусі.
2. Газета «Вшёнскі вестник».
3. «Губернскае ведомасце» на Беларусі.
4. Выдавецкая дзейнасць К. Каліноўскага.
5. Журналістыка на Беларусі ў 60-70-я гг. XIX стагоддзя.
6. Часопіс «Вестник Юго-Западной и Западной России» («Вестник Западной России»).
7. Выдавецкая дзейнасць беларускіх народнікаў.
8. Часопіс «Гомон».
9. Узнікненне і станаўленне афіцыйных рэлігійных выданняў на Беларусі.
10. «Минский листок» - першая прыватная грамадска-літаратурная газета на Беларусі.
11. Выдавецкая дзейнасць на Беларусі ў час стварэння партый.
12. Газета «Северо-Западный край».
13. Журналістыка на Беларусі ў гады першай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі ў Расіі.
14. Газета «Наша доля».

15. Ліберальна-дэмакратычны друк на Беларусі ў 1906-1908'гг.: газеты «Голос провинции», «Жизнь провинции», «Окранна» і інш.
 16. Выдавецкая дзейнасць на Беларусі ў гады рэакцыі.
 17. «Наша ніва». Гісторыя стварэння газеты.
 18. Праблемы Адраджэння на старонках газеты «Наша ніва».
 19. Пісьменнікі і публіцысты ў газеце «Наша ніва».
 20. Журналістыка на Беларусі ў гады новага рэвалюцыйнага ўздыму.
 21. Выдавецкая дзейнасць на Беларусі ў перыяд першай сусветнай вайны.
 22. Газеты «Дзянніца» і «Светач».
 23. 3 гісторыі стварэння маладзёжных перыядычных выданняў на Беларусі.
 24. Выдавецкая дзейнасць на Беларусі ў сакавіку - кастрычніку 1917 года.
 25. Станаўленне і развіццё друку Саветаў на Беларусі.
 26. «Крестьянская газета».
 27. Газета «Звезда».
 28. Публіцыстыка ў газеце «Звезда».
 29. Ідэйныя пошукі ў друку Беларусі 1917 года (выданні беларускай нацыянальнай плыні).
 30. Беларускія журналісты дакастрычніцкага перыяду аб ролі і месцы журналістыкі і журналіста ў жыцці грамадства.
 31. Янка Купала - рэдактар і публіцыст.
 32. Якуб Колас - публіцыст.
 33. Максім Багдановіч - публіцыст.
 34. Максім Гарэцкі - публіцыст.
 35. Вацлаў Ластоўскі - публіцыст.
 36. Цётка (А. Пашкевіч) - рэдактар і **публіцыст**.
 37. Лявон Гмырак - публіцыст.
 38. Сяргей Палуян - публіцыст.
 39. Антон Луцкевіч - публіцыст.
 40. Аляксандр Уласаў - рэдактар і публіцыст.
- Заўвага: творчасць публіцыстаў вывучаецца да **кастры*гаіка 1917 года**.

ФОРМЫ КАНТРОЛЮ ПА КУРСЕ

Пры вывучэнні курса «Гісторыя беларускай журналістыкі» ажыццяўляецца кантроль засваення матэрыялу на аснове «Карты ацэнкі ведаў вучэбнай работы» (узор карты змешчаны ў метадычным дапаможніку), па якой ўлічваецца наведванне студэнтамі лекцый і семінарскіх заняткаў, выступленні на семінарскіх занятках.

Прамежкавымі формамі кантролю з'яўляюцца два пісьмовыя тэсты (гл. раздзел V).

Асноўная форма кантролю - залік, які праводзіцца ў канцы семестра.

Пры атэстацыі ўлічваюцца таксама ўдзел студэнтаў у рабоце навуковага гуртка, падрыхтоўка дакладаў і выступленні на студэнцкіх навукова-практычных канферэнцыях, выступленні ў СМІ з матэрыяламі на гістарычную тэму.

ПРЫКЛАДНАЯ СХЕМА АЦЭНКІ ВЕДАЎ СТУДЭНТАЎ

1. Наведванне лекцый - 1 бал (усяго 8 балаў).
2. Наведванне семінараў - 3 балы (усяго 9 балаў).
3. Выступленне на семінарскіх занятках - 10 балаў (усяго 39 балаў).
4. Падрыхтоўка навуковага даклада - 10 балаў.
5. Пісьмовае тэсціраванне - 1 мікразалік - 10 балаў (усяго 20 балаў).
6. Вядзенне канспекта, выступленні ў СМІ - да 20 балаў.

Выніковая адзнака.

1. Пры ацэнцы да 25 балаў студэнт не дапускаецца да выніковага заліку.
2. Пры ацэнцы да 50 балаў студэнт здае залік поўнасцю.
3. Пры ацэнцы ў 60 балаў студэнт адказвае на адно пытанне экзаменацыйнага білета.
4. Пры ацэнцы 70 балаў і вышэй студэнт атрымлівае залік без здачы прадмета.

ЗМЕСТ

УВОДЗІНЫ.....	3
I АРГАНІЗАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ	5
II ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН ЛЕКЦЫЙНАГА КУРСА «ІСТОРЫЯ БЕЛАРУСКАЙ ЖУРНАЛІСТЫКІ (1563-1917 гг)» ...	7
III ПРАГРАМА КУРСА «ІСТОРЫЯ БЕЛАРУСКАЙ ЖУРНАЛІСТЫКІ (1563-1917 гг)» ПЛАНЫ СЕМІНАРСКІХ ЗАНЯТКАЎ	8
IV ЛЕКЦЫЙНЫ КУРС	18
Тэма 1 Узнікненне друкаваных перыядычных выданняў натэрыторыі Беларусі	18
Тэма 2 Друк Беларусі напярэдадні і ў час паўстання 1863-1864 гг	24
Тэма 3 Беларуская ж^рналістыка ў парэформенны перыяд	36
Тэма 4 Друк Беларусі ў перыяд стварэння рухаў і арганізацыі партый (1895-1904 гг).....	47
Тэма 5 Беларуская журналістыка ў гады першай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі ў Расп (1905- 1907 гг).....	65
Тэма 6 Журналістыка Беларусі ў перыяд нарастання рэвалюцыйнай барацьбы і першай сусветнай вайны (чэрвень 1907 г -люты 1917 г)	65
Тэма 7 Друк Беларусі ў час падрыхтоўкі і правядзення кастрычніцкага перавароту (сакавік - кастрычнік 1917 г)	"

V ПРАМЕЖКАВЫЯ ЗАЛІКІ ПА КУРСЕ	88
VI МЕТАДЫЧНЫЯ ЎКАЗАННІ ТЭМЫ КУРСАВЫХ РАБОТ СПІС РЭКАМЕНДУЕМАЙ ЛІТАРАТУРЫ	90
VII ПЫТАННІ ДА ЭКЗАМЕНУ (ЗАЛІКУ)	95
VIII ФОРМЫ КАНТРОЛЮ ПА КУРСЕ.....	97
IX ПРЫКЛАДНАЯ СХЕМА АЦЭНКІ ВЕДАЎ СТУДЭНТАЎ	97

Вучэбнае выданне

Говін Сцяпан Васільевіч

ІСТОРЫЯ

БЕЛАРУСКАЙ ЖУРНАЛІСТЫКІ (1563-1917
гг.)

Вучэбна-метадычны комплекс

У аўтарскай рэдакцыі

Мастак вокладкі *Л А Стрыжак* Тэхнічны
рэдактар *Г М Раманчук* Карэктар *Ф Харко*
Камп'ютэрная верстка *А С Дамброўскай*

Адказы за выпуск *С В Говін*

Падпісана да друку 21 05 2003 Фармат
60x84/16 Папера афсетная Гарнітура Таймс
Друк афсетны Ум друк арк 5,81 Ул-выд арк
6,23 Тыраж ЮОэкз Зак

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт.
Ліцэнзія ЛВ № 315 от 14 07 98
220050, Мшск, праспект Францыска
Скарыны, 4

Надрукавана з арыгнала-макета заказчыка
Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства
«Выдавецкі цэнтр Беларускага дзяржаўнага
ўніверсітэта».

Ліцэнзія ЛПІ №461 от 14 08 2001
220030, г Мшск, вул Чырвонаармейская 6